

MUNKÁLATOK

KIADJA
A VESZPRÉMI NÖVE NDÉ K PAPSÁG
PÁZMÁNYKÖRE.

NYOLCADIK FOLYAM.

BUDAPEST.
RUDNYÁNSZKY A. KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.
1873.

Az ember benső életének befolyása társadalmi helyzetére.

Írta

MARSCHAL V.

hitküldér.

MAGYARÍTÁ

A VESZPEÉMI NÖVENDEKPAPSÁG
PÁZMÁNYKÖRE.

BUDAPEST.

RUDNYÁNSZKY A. KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.
1873.

SZERZŐ ELŐSZAVA.

Florenccben „a Szentkeresztről” címzett egyházban Dante és más nevezetes férfiak emlékkövei mellett látható Alfierinek Canova által faragott szobra. A költő haragos és komoly arcvonásai Itáliát jelképezik, egy egyenes állású, büszke nő alakjában. A nő egyik karját hanyagul ereszti alá, a másikkal pedig egy, köpenye által félig elfödött hamvvederre támaszkodik. Ő nem sír, nem panaszkodik; hanem gondolkodó arcvonásai inkább a megbántott nagyság nemes haragját tükrözik vissza. Sötét tekintetével a bizonytalan jövőt látszik fürkészni, mintha a művész céljának megfelelőleg azt kérdené: vajon soha sem fog már ütni a szabadulás órája?

Ezen szobrot nem annyira Itáliához, mint inkább az emberi lelkiismerethez lehetne hasonlítani. Az örök Igének ezen bájos leányával

a szenvedélyek igen gyakran méltatlanul bának. Ilyenkor a lelkiismeret is hasonlóan Canova szobrához, a jövőt vizsgálja s azt kérdi: valjon mindig így fog-e ez maradni? Valjon az igazság országa soha sem fog-e eljönni?

Néhány század óta minden irányban ropant haladás mutatkozik a földön, mely annak egészen más alakot adott: a vegyész az anyagokat elemeire bontja s a bonctudós előtt feltárul a testi szervek működésének titka; a természettudós górcsővel segélyével felfödözi a parányok millióit s a csillagász távcső által megismeri a megszámlálhatlan égi testeket, melyek ugyanazon törvények szerint mozognak, mint a leeső alma; a tengereket minden irányban hajók szelik, vasutak hálózzák a szárazföldet, s az egymástól távol fekvő világrészek lakói minden irányban érintkezhetnek egymással; a gőzerő megszámlálhatlan mennyiségű gépet hoz működésbe, s a villányosság képzelmet meghaladó gyorsasággal tudósít a világ legtávolabb részén történő eseményekről. Az emberiség sem ment ily változásokon keresztül, akarata soha sem bírta ily szilárd határozottsággal, szívében soha sem honolt ily élet és erély; szándéka soha sem volt ily nyílt

s világos. Minden működés arra van irányozva, hogy a jövőt előkészítse.

Ha a történelmet részrehajlatlanul s előítélet nélkül vizsgáljuk, akkor nem merészeljük úgy, mint a Horác által rajzolt búskomor agg a jelenkort rágalmazni, s az elmúltat dicsérettelkel halmozni. Erezzük, hogy a változást, melyen az emberiség keresztül ment, nagy események idézték elő, s miután a könyvet átolvastuk így szólunk: dacára a bajoknak, melyek engem sújtottak, köszönöm oh Istenem, hogy ezen században születtem Í

Korunkban a társadalom jelszava: a munkás osztály nyomorult sorsának enyhítése. Annak szenvedéseit figyelemmel kísérni, s növekvő ügyességgel enyhíteni, megható gondoskodás tárgyát képezi még a felsőbbség részéről is. A szokások a szelídség és nyájasság színezetével bírnak, melynek hatása társadalmi viszonyainkra is kiterjed. Az egyének iránti kímélet, s az emberi méltóság iránti tisztelet megakadályozzák az egymással ellenkező vélemény nyilvánításoknak nyílt ellenségeskedéssé fájulását. Nem törődve a borzasztó ellenállással, mely inkább veszélybe dönt, mint megvéd, a népek nemes verseny által, melynél érdekeik

XVIII

kölcsönösekké válnak, végtére egymással egyesülnek. A korlátok eltűntével az előítéletek egész serege oszlik szét s azon csatornák, melyek segítségével ma a tévely és anyagiság terjed, egykor Isten segítségével a világosságot és szeretetet fogják a világra árasztani.

Ezen reményre, dacára a felhőknek, melyek a láthatáron összegyűlnek, följosogítanak bennünket az örök város fényes ünnepélyei; nevezetesen pedig az egyetemes zsinat kihirdetése, melynek ünnepélyes határozatai egy hőselkü főpásztor szavai szerint a keresztény világ számára „a béke és fölvilágosultság műveit” fogják létre hozni, oly művet „mely nagy nyugalmat, s nagy megtéréseket” fog előidézni. Kilencedik Pius dicsteljes uralkodásából még csak ezen dicsőség hiányzott.

Habár ezen remény megghiúsult is, azért ne essünk kétségbe, mert nem vezett el minden, s ha bizonyos botrányok szomorítanak bennünket, gondoljuk meg, hogy a gonosz tett elkövetése mindig nagy zajt okoz, míg a jó tett többnyire titokban vitetik végbe.

A mit kortársaink leginkább nélkülöznek, az a hit, mely az önmegtagadás által szilárd jellemeket hoz létre. Kortársaink legnagyobb

része tévelyben szenved. Az egyház és modern társadalom között több lényeges pontra nézve viszály és ellenmondás jött létre. Innét van az, hogy bizonyos közönyösség mutatkozik, mely a műveltebb osztályt és a tudósokat a maga részére vonja, s ez okozza, hogy az egyház szolgálói, mindinkább és inkább magukra hagyatnak. Bizonyos formaságok és szokások léteznek ugyan még, de a meggyőzések mindinkább elenyésznek.

A ki a most uralgó világszellemhez előszeretettel ragaszkodik, az csakhamar a pénzszomj áldozatává lesz, és szívesen hallgat a csábító szavaira, ki így szól hozzá: ha boldog akarsz lenni, ne hallgass az isteni törvényre, hisz a boldogság törvénye nem más, mint azon kényszer, mely bennünket a boldogság felé tíz. Ezen boldogságot ne a síron túl, hanem a síron innen, ne az égben, hanem a földön, ne az eszményiségben, hanem a valóságban, ne a kötelem teljesítésében, hanem az élvezekben keresd; minthogy pedig az élvezek arany által megszerezhetők, azért az arany legyen vágyaid és fáradságaid tárgya.

Ily befolyások alatt az emberi méltóság egészen elenyészik, a lelkiismeret helyét az

ösztön foglalja el, az önzés a lelkesültséget csirájában fojtja el, s a kincsvágy a szívben hiu dicsőség és szabadosság utáni vágyat ébreszt fel.

Valjon mindig így fog-e ez lenni? Oh nem! Kétségen kívül csalódásban ringatná magát az, ki azt képzelné, miszerint a világ egy napon az igazságosság egyetemes békéjének országává váland; mert mindig lesz a világon baj és egyenetlenség, minthogy a szenvedélyeket, melyek azokat okozzák, tökéletesen elfojtani soha sem lehet. Azonban szabadjon reményleni, hogy a fölvilágosodás által az emberiség között szellemi tisztaság jó létre. „A nemzetek gyógyíthatók,” mióta Krisztus őket illette és senki sincs kényszerítve, hogy kövesse Voltair eme nemtelen nyilatkozatát: „Az emberi nem iránti nagy gyűlöletet ajánlom nektek.”

Kortársaink között sokan vannak, kiket a kétely megingat ugyan, de mégis jóakaratóan keresik az igazságot; legnagyobb részük oly betegségben szenved, melyen csak az egyház szolgálja segíthet. Az ilyenekhez oly szavakat kell intézni, melyet könnyen megérthetnek, s óvakodni kell, nehogy a szigorú bánásmód által megsértessenek.

Egy, a tizenharmadik századból fenmaradt elbeszélés egy tréfát tartalmaz, mely igen alkalmas arra, hogy a lelket szomorúsággal töltsse el, mert eme tréfa korunkra is igen szépen alkalmazható. Aucassin így szól: „Valjon mit keressek én a paradicsomban”? A paradicsomba oly emberek mennek, a milyenekről én most szólni fogok: öreg papok, elaggott nyomorékok, kik éjjel-nappal a templomok oltárainál tartózkodnak s imádkoznak. Oda csak a mogorvák és nyomorultak jutnak, kiknek itt ínség volt osztályrészük. Ezek jutnak a paradicsomba kik között nekem semmi helyem. Én inkább akarok pokolba menni, hová a nemes lovagok, kik harcjátékokban estek el, a vitézek és a szabad emberek jutnak. Ezek társa akarok én lenni. Továbbá oda mennek a szép hölgyek az ő udvarlóikkal, a lantosok, a szemfényvesztők, s a föld királyai, és én is ezekkel akarok menni.

Valjon ily sors vár-e az emberiségre? Válgon a Golgothán kiömlött vérnek s a megváltásnak ez e az egyedüli eredménye? Ez nem hihető; az egyház jogosan várhatja, hogy fáradozásaiért méltó jutalmat is nyerjen. Az emberi lelkiismeret az érdemnek oly jutalmazását,

mely Isten káromláshoz vagy gúnyhoz hasonlít, elveti. Isten, ki a világot teremte jogosan szólhat így: Sponte favos, aegre spicula! Ó maga a jóság s nem örömet büntet, irgalmasságánál fogva „minden embert üdvözíteni akar,” a művelt férfiút, ki felvilágosultnak akar tartatni ép úgy, mint az előkelő hölgyet, ki örömmel imádkozik s áldozatra kész.

Ezen vállalatban legyünk segítségére Istennek és iparkodjunk a szent-egyházat mindenkiel megkedveltetni. Ragaszkodjunk szilárdul az igazság elveihez, adjunk számot munkálkodásunkról, szóljunk kortársainkhoz oly nyelven, melyet megértenek, tiszteljük meggyőződéseiket és iparkodjunk őket teljes erőnkől szeretni. Ha bizonyos intő szózatot fogunk hallani, akkor biztosak lehetünk, hogy az ünneplés pillanat elérkezett. „Olvassátok meg azokat, kik a két ellenséges táborban foglalnak helyet; azokat, kik még elég képességgel bírnak, hogy a keresztény vallást vagy megtámadják vagy védelmezzék; vizsgálódjatok azután a táboron kívül, s mit fogtok látni? Egy henye és lelketlen tömeget, mely a holt tengerhez hasonlít, melyben élő lény nem tartózkodik.

Ezen tömeg a világ, melyet ismét meg kell hódítanunk, ezek azok, melyekkel küzdenünk kell. Hogyan hathatunk rájuk, s hogyan győzedelmeskedhetünk rajtuk? Ez a jövő titka. Emelkedjete a magasba, hirdessétek főnhangon azon magasztos igazságokat, melyek előtt az észszel megáldott lény, ha komolyan megfontolja őket, kénytelen meghajolni. Ha a hit alapelveit az ő nagyszerűségükben s eredeti szépségükben adjuk elő, akkor sikerülni fog a lelkeket megnyerni s az ugyanazon hit zászlója alatt egyesíteni. Az egyház fegyvere a szelídség legyen, s működését ismét oly szerényen és szentül kezdje meg, mint azt alapításakor tévé. Legyen tiszta, szigorú, munkás, szellemdús és szabad, nem keresvén sem dicsőséget, sem gazdagságot; ne sajnálja a fáradalmakat, könnyeket, sőt vére kiontásától se rettenjen vissza; legyen független a hatalmasokkal szemben, elnéző és nyájas a gyöngék iránt; vesse meg a tévelyeket s bálványimádást, saját hite gyakorlatában pedig legyen buzgó. Így fölfegyverkezve haladjon előre, iparkodjék a lelkeket megnyerni, s akkor a világot másodszer is meg fogja hódítani.”

Minthogy én, sem elég tekintélyvel sem tudományal nem bírok, hogy bizonyos fontos kérdések megoldásához fogjak, melyek oly sok nemes szellemet foglalkoztatnak, azért szerényebb szerepre vállalkozom. Hogy az igazság megismerésére szerény tehetségemtől telhetőleg utat készítsek, azért nyújtom „ismeretlen barátainak” ezen könyvecskét. Ez nem annyira oktató könyv, mint inkább egy szerény *Sursum corda!* Ha e művecske csak egyetlen egy embernek válik is hasznára, ha csak egy jó cselekedetet idéz is elő, akkor már nem fogom azt értéktelennek tartani, sőt inkább áldani fogom az Istent, hogy elégséges erőt adott annak megírására.

Európa, sőt helyesen szólva az egész világ a népuralom alapját akarja megvetni; arra kell tehát törekednie minden becsületes embernek, hogy a lelkiismeret megszilárdítása által a köznapi érdekeken felülemelkedjék. A kényuralom elveti a vallást, de a valódi szabadság nem; az előbbi támaszát az erőszak, az utóbbiét pedig az igazság képezi. Minél inkább tágulnak a politikai viszonyok, annál szilárdabb lábba kell kapnia az erkölcsiségnek; minél

nagyobb földi szabadságot élvez valamely nép, annál inkább kell a vallás édes igája alá hajtania fejét. A tanulási vágy mindenüvé behat, az iparosok műhelyeibe úgy, mint a földművesek hajlékaiba. A nép szorgalmasan olvas, s mindent megfontol; már nem szabad őt többé tudatlannak tartani s e miatt ösztönözni, hogy tanuljon. Mindez igen nagy veszélyeket idézne elő, ha az értelmi oktatással nem tartana lépést a vallási oktatás, és ha a nép jogaival együtt meg nem tanulná, miszerint a kötelesség teljesítéséből származó érzetet kell e földön a legnagyobb örömmek tekinteni. Ismételjük tehát gyakran Krisztus Urunknak e vigaszteljes szavait: „Keressétek azért először az Isten országát és az ő igazságát és ezek mind hozzáadtnak nektek.”

Neked ajánlom oh szeplőtelen Szűz Anya e művemet s alázatosan kérlek, hogy áldd meg azt. Az egyház Téged az igazság tükörének nevez, mivel lelkiismeretedet még sohasem szennyezé be a bűn, s mivel lelked, mint tükör sugározta vissza az isteni Ige fényét. Halmozd el oh legjobb Anya azokat, kik ezen művet olvassák, s azt, ki írta, oly kegyelemmel, hogy mindig jámborak legyenek, ha ez azonban

XVI

nem sikerülne nekik, akkor legalább közbenjárásod által indíttassanak bánatra s érezzék a javulás szükségességét. Áldd meg végre oh kegyes Szűz a kereszténység közös atyját, ki az ellene zúduló támadások dacára is szilárdul áll, ki a keresztények világító tornya s az erőtlének gyámola.

I. FEJEZET.

Mi a lelkiismeret?

Az ember él, s élete elé bizonyos cél van kitűzve, mert minden szabad akarattal bíró lénynek élete arra való, hogy célja felé törekedjék. Ezen cél a láthatatlan s egyedül az Istenben található boldogság. Az Istent, mint kitűzött célt megközelíteni akarni annyi, mint a tökély után törekedni, mely tökély minden igazságot, minden szépséget, s egyszersmind minden boldogságot magában foglal.

Azonban e magasztos cél elérésében akadályok gátolnak bennünket, s ez akadályok, szenvedélyeink. A szenvedély azonban nem egyéb, mint tehetségünknek működésre indító eszköze, s valóban mi sem létezik e világon, mi bennünket működésre nem indíthatna; mert minden amivel bírunk, habár csak látzólag is, magában foglalja egy részecskéjét ama boldogságnak, mely törekvésünk célját képezi. Az árnyék, a világosság, a fakadó virág, a falevél, – melyet a szél tova ragad, a hang, a tekintet, a mosoly; mindez képes bennünket megindítani, a bensőnkben

felköltött szeretet érzelmei által. Azonban a kebel szeretet-indulatát felébreszteni gyakran annyi, mint a szunnyadó szenvedélyeket felkelteni. De szabad-e e miatt panaszra fakadnunk? Bizonyára nem. Mert valamint vannak zivatarok, melyek ránk nézve hasznosabbak, mint a csendes verőfényes napok: úgy a tétlen életnél is sokszor többet ér a halál. Az erős lélek szép ajándéka Istennek; mely néha örvénybe ragad ugyan, de a magasba is fölemelhet. Többször bűba merül az, de nem szabad felednünk, hogy van fájdalom, melyet szeretünk, s melyet bizonyos Izetlen boldogságnál többre becsülünk, mely ép ezért nem hat leverőleg reánk. A szeretetből származott fájdalom ép oly édes, mint maga a szeretet.

A szenvedély tehetség, s minden tehetség jótémény. Azonban ezen tehetséget irányoznunk s fölötté uralkodnunk kell, ha az igazság által Istenhez eljutni akarunk. De ez, harc nélkül el nem érhető s épen az akarat és szenvedély eme küzdelme tünteti fel az emberiség nagyságát vagy törpeségét.

A szenvedély igen gyakran győz a lelki szépség s a világ békéje rovására, mivel csábos erővel ragad magával minket. Hangja hasonló a Syrenek hangjához, mert miként ezek, úgy a szenvedély is viharokkal dacoló szirten ülve, hallatja búvös hangját.

S nem adott volna Isten kezünkbe fegyvert ily ellenség ellen? Sőt inkább mindent megtőn, hogy az emberi akaratot kötelmeinek betöltésében megerősítse. – Midőn hajdan az ifjú Tóbiás hosszú és veszélyteljes útjára készült, ajtaja előtt Raphaelt látta, ki

készen állott, hogy őt az Úr nevében kísérje, neki kalauzul, tanácsadóul s támaszul szolgáljon. Nem kevesebb szerencsével, – mint Tóbiás, – találja „minden ember, ki e világra jő” élte küszöbén a lelkiismeretet, mely neki pályája veszélyeit kijeleli.

I.

Isten a létezők alkotója, a bölcsesség kútforrása is. Tudja Ő mit tesz, s tudja is miért teszi. Az isteni mindenhatóságnak minden ténye, egyszersmind az isteni bölcseségnek is ténye. Ezen bölcseséget Plató „Lógónak, Cicero „summa Ratió”-nak nevezte, az evangélium pedig „Verbum”-nak, „Igé”-nek nevezi. Ezen Ige, mely magának az Istenségnek szabályul szolgál: az igazság és méltányosság, örök törvény, az ősförás változhatatlan szabálya; azért monda Sz. Ágoston: „Isten az örök törvény, mivel ő fölülmúlhatatlan bölcsesség. „

E bölcsesség tárja föl előttünk az igazság mély jelentőségét, s az erkölcsiség megmásíthatatlan törvényeit. Az ész bírálja meg tetteinket, ez hasonlítja össze őket a legfelsőbb törvénnyel, s ez helyezi azokat az akaratnak – a lélek eme fedelelemnőjének – rendelkezése alá, mely a végső esetben hoz ítéletet. Minden erkölcsi tényben cselekvőleg szerepel az ész. Az örök Ige állítja föl a föltételt, vagyis a törvényt, mely megparancsolja, hogy mit kell tenni vagy kerülni. Az egyed esze alkalmazza ezen erkölcsi törvényt min-

den egyes cselekményre, hogy megismerje, vajon a cselekmény megegyezik-e az erkölcsi törvénnyel vagy nem, s csak aztán határozza el magát az akarat. ¹⁾ Következőleg minden erkölcsi cselekmény nyilvános vagy alattomban érthető okszerűséget (Syllogismust) foglal magában. Ha a cselekmény mintegy befejezése a józan ész által kimondott s általa helyesen fölfogott főtételeknek, úgy a cselekmény jó; ellenkező esetben rossz. Ezen okszerűséget igen gyakran önkénytelenül is bizonyos előérzet előzi meg. S ha ez az isteni Igében tűnik föl, úgy minden további fontolgatás nélkül hozzá járulunk sugárzó szépségéhez; innen vpv az, hogy első elhatározásaink közönségesen legjobbak. Az igazság ez érzetével való Önkénytelen öszhangzat az őszinteségnek és ártatlanságnak főelemét képezi. ²⁾ Fájdalom, igen gyakran arra törekszünk, miszerint az igazság előtt szemet hunyva, magunkat a többé-kevésbé nehéz áldozatoktól fölmentsük csak azért, hogy így kötelmeink teljesítése elől menekülhessünk.

A törvény tehát nem az „mi a törvényhozónak tetszik;” hanem az, mi Isten örök és változhatatlan bölcsesége előtt jogosnak tűnik fel.

¹⁾ Jóllehet az ész is von következtetést, de csak az akarrattól függ az elhatározás.

²⁾ Az igazság érzete alatt más nem érthető, mint az igazságnak önkénytelen és minden fejtörődelem nélküli megismerése, mely az észnek tulajdonítandó. – Hogy azonban az akarat minden elhatározását az úgynevezett gyakorlati Ítéletnek kell megelőznie, azt a tapasztalt erkölcsanítók joggal kétségbe vonják.

E törvény az embert nemcsak kötelességeire tanítja meg, hanem jogára is. S lía a törvény szabad lényeknek adatik, nem lehet célja, hogy azokat szolgákká tegye, midőn nekik gonosz érzelmeik s cselekedeteik véghezvitelét megtiltja. Ép azért tiszteletben kell tartanunk a tényeket, melyek a lelki szabadság elidegeníthetetlen örökségeként jelentkeznek. A benső szózat, mint a kötelesség elve s nyilvánulása, a jognak is elve s nyilvánulása mindenkire nézve, s az emberiség lelkiismeretében örökös ellenmondásokat fog előidézni a győzedelmeskedő jortalanság ellen.

Azonban az ész szűkebb értelemben az embernek csak rideg fényt nyújt; s elégséges-e ez a szenvedélyek megfékezésére? Maga az Isten sem tartotta ezt elégségesnek. Azért azon pontra, hol az ész és érzékiség találkoznak, a lelkiismeretet helyezte: s így az igazság, mely eddig csak törvény volt, gyönyörre, érzeménynyé s kimondhatatlan örömmé változik, ha az akarat hozzá hű marad, – vagy pedig égető szomorúsággá, ha az a törvényt megszegi.

Már most a lelkiismeret fogalmát így adhatnók: a lelkiismeret az örök Igének a lélekre szálló visszfénye, mely bennünket a kötelemre megtanít, és azokat előttünk kedvesekké teszi.

A kötelesség szabálya tehát sem az akaratban, sem az Önhaszon keresésében nem rejlik, hanem az Istenben, s „az ember – mint Nyssai sz. Gergely mondja – ha eszélyes, az isteni Igétől veszi táplálékát.” Ez a valódi független erkölctan. Az isteni Igét véve föl kiindulási pontúi, a kötelem fogalma

teljesen független a mi gyöngeségeinktől, szenvedélyeinktől, de nem független az Istentől; mert ha „az isteni törvényt tudjuk – mondja Sz. Ágoston – úgy engedelmeskednünk kell, nem pedig haboznunk!”

Voltak tudósok, kik a kötelmet a haszonleséssel tévesztették össze, azonban e kettőt mély örvény választja el. A kötelem teljesítésével kétség kívül érdek van egybekötve, azonban ez láthatlan s könnyen kétségbe vonható érdek, melynek a szenvedély nem hisz. Mert a szenvedély előtt minden tárgy értéktelen, kivéve, mely előtte kétségtelenül föltűnve, őt foglalkoztatja. Ezenkívül minden haszontalannak és semmisnek tűnik föl a szenvedély előtt, mivel ez az elvakított lélekben az áldozatot és élvezetet ellenséges viszonyban állóknak tartja. A szenvedélyt csak terhes önmegtágadás által lehet legyőzni, midőn az örök igazság követelményeinek hódolunk. „Ez kötelességem” így hangzik a lelkiismeret utolsó szózata. Ha a lelkiismeret így szólna: „ez érdekemben áll,” – úgy legyőzetnék; s ekkor a nagyszerű eszme helyét más csekélyebb, – a tökéletes helyét pedig hamis foglalná el. Minden nagyszerű mi e világon létrejött a kötelesség, – ellenkezőleg minden alávalóság az érdek leple alatt történt. Vizsgáld csak a szegényt nyomorúsága közepett. Hogyan fogod őt megtanítani arra, hogy szegénységét türelemmel viselje? Hiába fogod neki mondani, miszerint érdekében áll, hogy békével tűrje szegénységét, hogy nem lehet mindenki gazdag; s ha valamely bűntény által helyzetéből magát kiszabadíthatná is, úgy másnak

mintegy jogot adna ugyanazt cselekedni, a világon a törvény megvetését terjeszteni, s oly örvényt ásni, mely önmagát is elnyelné. Az ily beszéd, ha még oly fedhetetlen is, előtte gúnynak fog tetszeni. Miért ne átkoznám végzetemet? – fogja ő mondani, – miért ne irigykedném a sors kegyenceire, s miért ne gyűlölném őket? Szívemre akarsz hatni? – úgy a helyzetemben kifejtendő nagylelkúségről szólj. Mondd, hogy én a társadalom határain katona vagyok, – hogy haljak meg örhelyemen, ha úgy kell lenni; mondd, hogy ez hivatásom s dicsőségem; mondd, hogy az erény, nem pedig a földi birtok képezi az ember legfőbb javát; mondd, hogy az idő csak egy órányi tartamú, s hogy a tiszta lelkiismeret jutalma az örökkévalóság leend. Mondd végre, hogy maga az Isten beszél, midőn a lelkiismeret így szól hozzám: inkább szerencsétlen légy, mint büntetésre méltó, – a nagy rossz az emberre nézve nem abban áll, hogy meg kell halnia, – ha ez mindjárt éhség miatt történnék is, – hanem abban, hogy vétkezik, ha két-ségbeesésből történnék is ez. Ezután és csak ezután fogom áldani helyzetemet, ezután fogok vele megelégedni, sőt abban örömet találni; ekkor mosolyog majd felém az önfeláldozásra biztató remény; ekkor mutatja meg nekem az eget, melyet Isten a benne bizóknak ígért, s ekkor értem meg, hogy az erény nem egyéb, mint a jól felismert *vágy* a boldogság után.

Midőn Helvetius megdöböntő rendszerét tudományos alakba öntötte, bizonyos nő eme borzasztó

szavakkal nyilatkozott róla: „E férfiú az egész világ titkát nyilvánossá tette!” – Napjainkban már nem létezik többé titok; rettegés tölti el az embert, midőn ifjú kortársait' pirulás nélkül látja hirdetni, hogy ők főelvül csak az érdeket, s Istenül csak az eredményt ismerik el. Ezen ifjú Machiavellik csakhamar a társadalom intézőivé válnak, s az ember önmagától kérdi, mivel ajándékozhat meg az ősz, midőn a levelek már tavasszal megsárgulnak? – E húsz éves keblek már semmi melegséggel sem bírnak. A gyermekek öregen jönnek a világra; tudnak számolni, mielőtt szerethetnének, s látszólag minden szent ellen büszke megvetéssel viseltetnek, mi nem hús és érc. Oh bár az Ég egy napon azon dicsteljes győzelmet adná megérniük, mely egy jámbor ifjú kebléből ezen üdvös szavakat fakasztotta: „Érzem szükségét annak, hogy lelkem komoly és magasztos dolgokkal foglalkozzék! Képtelen vagyok ezen könnyelmű, rendetlen s haszontalan élet folytatására; készlet a vágy Istent szeretni, a nőket tisztelni; honom szolgálatára lenni, s nem magamért, hanem másokért élni!”

Az igazságosság és az erkölcsi törvény nem számításnak, nem alkunak eredménye; az élő isteni személyiség képezi alapját minden igazságnak, parancsol az embernek, nem tekintvén akaratára. A többi eszmék teljesen tetszésére vannak bízva, szétosztatja s elfeledteti azokat, fölleveníti s átalakítja őket, de az igazságosságnak eszméje nem hagyja el őt, ez független tőle. Ki pedig ez ellen vét, úgy szólhat, mint ama házasságtörő asszony, kiről az írás

mondja: hogy miután élvezett, megtörülve száját monda: „Semmi roszat sem cselekedtem.” Azonban a mardosó lelkiismeret azt fogja neki mondani, miszerint engedetlenséget követett el, mert megsértette a benső vendéget, ki az ő mestere.

Minden emberi törvény, mely alkalmazása ezen őstörvénynek, helyes; minden emberi törvény pedig, mely ezen törvénytől összeütközik s neki ellenmond, helytelen, melynek engedelmeskedni ép azért nem tartozunk. Oh hány ily nemű törvény hirdettetett máiki! Lapozd át a történelmet, s vérző szívvel fogsz oly emberekre találni, kiket önkényükből származott őrzöngésük annyira vitt, miszerint oly tettekre szabtak halálbüntetést, melyek nemcsak megengedve, sőt inkább az öröktörvény által parancsolva voltak. Ekkor a bakó bárdja nem a bűnösöket, hanem igenis a vértanúkat sújtotta, s a bárd, mint a zsarnokok s cinkosaik eszköze, évszázadokon keresztül alig tönk egyebet.

Az ily szemrehányás napjainkban semmi alappal nem bír, mert igen nehéz lenne törvénykönyveinkben csak egyetlen nyilvánvaló igazságtalan törvényt fel-födőzni. Azonban az emberek talán igen gyakran visszaélnék az előnnyel, melyet az emberi akarat korlátozásában bírnak. Az egyéni jog igen nehezen mozog a törvényszerűség szűk korlátai között, mert bármerre fordítjuk is tekintetünket, mindenütt a tilalmak megszegését tapasztaljuk, s a szabad ténykedés körét napról-napra kisebbedni látjuk. Ez szerencsétlenség. Ily nagy korlátozás nem válik kortársaink

becsületére; e korlátozás az emberi lelkiismeretet vajmi lazává teszi. mert a törvények ezen időelőtti szaporítása vonja maga után azt, hogy irányukban nem valami nagy tisztelettel viseltetnek. Teremtünk a világban erkölcsiséget, mielőtt megengedjük, hogy törvények szabassanak!

II.

Azon fejtegetésből, mellet a lelkiismeretről adtunk, több következtetés vonható. Minthogy mindent Isten szava igazgat, azért a törvény is, mely ténykedéseinket szabályozza, általános, s nem változik az éghajlat, erkölcsök és szokások szerint. Nem lehet mondani: „ami a Pyreneusokon innen jó, az azokon túl rossz.” A jog minden emberre nézve azonos, s valamint minden jog megfelelő kötelmet, úgy minden kötelem is jogot tételez föl. Ha valamely ember neked kárt okoz, úgy nem csak azt mondhatod neki, hogy: „megsérted jogomat,” hanem azt is, hogy: megsérted bennem a jogot!” Hogy mások jogát megismerjem csak a magamét kell ismernem. Ha lelkiismeretem azt mondja, miszerint jogomban áll szabadnak lennem, s Istennek szolgálnom, mint ő azt tőlem kívánja: úgy ugyanazon időben azt is mondja lelkiismeretem, hogy mindenki bírja ezen jogot, s részemről jogtalanság lenne, ha mást megakarnék eme jogtól fosztani. Azon jog, mely valakire nézve jog, s ugyanazon időben másra nézve nem: már többé

nem jog, hanem csupán előjog (privilégium), vagyis a jognak megtagadása vagy kigúnyolása.

A zsarnokság legyőzhetlen lenne, ha sikerülne neki a jog eszméjét s nevét megsemmisíteni, s a világon előidézni azt, hogy az igazságosság ne emelje föl szavát. Ennek előidézésére gyakran minden erejét fölhasználja, de siker nélkül. Ameddig csak létezni fog egy igazságos kebel, mely oly szívvel bír, hogy kész meghalni valamely eszméért: a zsarnokság mindaddig ingó alapon áll, s nyugtalan, mert azt véli, hogy tán maga az Isten is ellene esküdött. Az erőszak ideiglenes, de a jog örök! Mily nagy erőt fejt ki a jog, midőn valamely becsületes ember hidegvérűen s komoly méltósággal mondja azt ki! A jog gyűjtő hatással bír, mihelyt észrevehetővé válik a lélek azonnal fölismeri, s magáénak vallja; s gyakran egyetlen pillanat elégséges, egy a szenvedélyek s az álbölcsek által félrevezetett népet arra bírni, miszerint jogtalan tetteit pirulva vallja be s a jogot magasztos hévvel karolja fel. Minden hatalom az igazság föntartásáért van, ha azonban feladatát félreértve jogot nem ismer, akkor a bukáshoz igen közel áll.

Valamint az örök Ige, úgy a lelkiismeret is változatlan. A mi tegnap rossz volt, az ma is rossz s holnap is rossz lesz. A lelkiismeret nincs kitéve az események változásainak; nem is változik az a körülmények szerint. Nem függ az az érzelmektől, sem a divattól, sem a számtól. Ezen változhatatlanság következtében a jog nem mindig van a nagy számú

csoport részén s a kisebb csoportok sem kénytelenek valamely sokaság határozatait, mint az igazságosság ugyanannyi parancsait teljesíteni.

A „Socialvertrag” című irat szerzője így szól. „Ha a nép önmagának kárt akar okozni, Valjon ki-nek áll jogában ebben őt akadályozni?” Erre azt feleljük: mindenkinek, mivel mindenkinek érdekében áll, hogy a nép erejét rossz célra ne fordítsa; mert a rossz célra fordított erő végre mindig egyet sújt s akkor oly jogot sért meg, mely nem függ az egyesek önkényétől. A jog változhatatlansága mindenkire nézve szükséges és pedig sokkal szükségesebb a sokaságra, mint az egyesre nézve; mert a szám azon kellemetlenséggel bír, miszerint az anyagi hatalmat látszólagos jogosságában megerősíti; nem elégszik meg a gonosz tett elkövetésével, hanem azt még kimenteni is kész.

A benső szózat bírja a főhatalmat; innét a másik elv: követnünk kell a lelkiismeret szavát, bármily nagy legyen is a kár, melyet pillanatnyi érdekeink elmellőzésével szenvedünk. Kényszerbírárságot nem tűr a lelkiismeret. Ha szózatát követjük úgy igazak, ha nem követjük gonoszak leszünk. A lelkiismeret előtt a kétértelmű szavak s mentegetések, képmutatás-és gonoszságra mutatnak, nagyság és bátorság nélkül. Még a halogatás is tiltva van, midőn a lelkiismeret szól. Fenhatósága ép oly érzékeny, mint független. Ha a lelkiismeret így szól az emberhez. „Ez kötelességed” akkor nem ment föl alóla sem szegénység, sem szégyen, sem halál. Ez mindenkinek, ki élné-

mítani akarja, azt fogja felelni a mit VII. Pius az austerlici győzőnek mondott: „Felség, jogomról ugyan lemondhatok; de kötelességemről nem.” Csodálhatom ugyan Önt, szerethetem ugyan Önt annyira, hogy életemet is feláldozom Önért; de lelkiismeretemet oda nem ajándékozhatom Önnek. Önért kész volnék életemet elveszteni, de lelkemet nem; mert a lélek örökévalóság.”

Azonban mily kevesen vannak, kik nem törődven pillanatnyi érdekük veszélyeztetésével, mindig engedelmessé válnak a lelkiismeret parancsainak, s tehetőségüket vagy erejüket a lelkiismeret szolgálatára szentelik. Mellőzve a közönséges gonosztevőket, igen sok értelmes emberre akadunk, ki kötelmeit elmulasztani, s az igazságosságot önhaszna kedvéért feláldozni kész anélkül, hogy magát a lelkiismeret mardosásainak, mely a gonosztettet sújtja, vagy a gyalázatnak, mely a gyarlóságot követi, kitenné.

Vegyünk fel pl. egy férfit, ki valamely hivatalt visel: A társaság gyűjtést eszközöl, hogy neki palotát, cselédek s nagy fizetést adjon. Az emberek a pénz s tisztelet dolgában nem fukarkodnak irányában, ezért Isten és ember elvárja tőle, hogy magát a próba napján szó és tett által, mint a jog és igazságosság pártfogója fogja viselni. Ha valóban nagylelkű, akkor minden egyes esetben így szól: „Valjon az intézkedés, melyhez most hozzáfogok, a tény, mely előadja magát, jogos-e? Valjon ez által az Istent dicsérjük és a lelkiismeretet felvidítjuk-e? Ha így kell lenni, akkor nem sokat törődöm velem, valjon érdekem szén-

ved-e emellett s jövőm kockáztatom-e? Ha Istennek tetszik, úgy reám nézve elégséges.” Azonban a férfiú* kiről beszélünk nem lesz maga iránt ily kíméletlen, s így fogja kezdeni: „Mit mond felőlem a világ, ha így cselekszem? Károm lesz-e ebből, vagy hasznom? Veszélyeztetve lesz-e jövőm, vagy pedig biztosítva? Megnyerem-e azok tetszését, kik nekem árthatnak, vagy pedig használhatnak?” Szóval lelkiismerete helyett önzéshez fordul s ennek feleletéhez mértén cselekszik; s ha az igazságosság érdekével megegyez, örvend, ha ellenkezik vele, vigasztalja magát és lelkiismeretének feddéseit agyonhallgatja. Életének feladata s főművészete abban áll, hogy e kettőt megegyeztesse.

Ha az ilynemű működések az ügyesség örve alatt a közéletbe átvitetnek, úgy minden veszve van. A jellemzilárdság alább száll s az ily egyeztetések gyengítik a lélek nemes érzelmeit. Szédelgés fogja el a lelkiismeretet, a meggyőződések elenyésznek, megsemmisülnek, minden egy díztelen béke, vagy meddő rend képét tünteti fel, mely a halálhoz igen hasonló.

„Fiam! távozzál a gonosztól. Élted miatt ne szégyelj igazat mondani. Mert van bűnhozó szemérmesség és van dicsőséget s kegyethozó szemérmesség. Ne tekints személyre személyed ellen és ne hazudj lelked ellen; ne titkold el bölcseségedet, ha tisztessége forog fenn. Halálig harcolj az igazságért és az Isten legyőzi ellenségeidet helyetted.”¹⁾

¹⁾ Eccli. 4.

Azonban ehhez alapelvek szükségesek, s hány ember található mai napság, kik semmi alapelvvel nem bírnak, mivel igen szeretik magukat az után-gondolkodás fáradságától fölmenteni. Alig születnek, már is arra képezik őket, hogy gépként szerepeljenek, amennyiben igen gépies nevelést nyernek, mely mellett legfőlebb emlékező tehetségük fejlődik ki. A helyett, hogy a dolgok alapjáról fölvilágosítanák őket, csakis a dolog külszínéről beszélnek előttök. Az ily módon nevelt ifjak nem tesznek mást, mint csak után-oznak, másolnak; de nem gondolkoznak, így megtompult ítélő tehetséggel lépnek a világba. Ok úgy ruházkodnak, mint mások, úgy köszönnek, mint mások, a „társadalom kötelmeit” úgy töltik be, mint mások. Ha gazdagok, akkor a divatos szenvedélyek által engedik magukat félre vezetetni s elég hosszúvúeknek mutatják magukat arra, hogy legfőlebb egy a bukás korából való ifjú romainak síriratát kiérdemeljék: Saltavit, placuit et obiit ¹⁾. Ha szegények, akkor azon nagy és csodálatra méltó elvet oltják beléjük, miszerint iparkodniok kell jókor gazdagságra szert tenni, hogy még élvezhessenek. A ki erre há-tározza magát s törekvése sikerül, abból értelmes ember válik. Ha azonban célját eltéveszti, történjék ez gondatlansága vagy restsége miatt, akkor elveszett ember; minden esetre azonban a vétkes könnyelműség rabszolgája, mivel úgy munkálkodik, úgy keresi a szórakozást, mint oly sokan embertársai közül. Ő

¹⁾ Táncolt, tetszelgett, s meghalt.

ugyan, ha alkalom kínálkozik, bír néhány általános elvvel, azonban ezek egész készen jutnak el hozzá. Ezek „világához” tartoznak s az időre bízza őket, a mint ezt más is tenné. Ő nem annyira lelkiismeretes ember, mint inkább viszhang. Ne kérdezd tőle, hogy látszólag miért vall ily elvet s él ily életet; főleg arról ne kérdezd őt, hogy mi az alapja kötelemeinek s célja létezésének; mert azt fogja mondani, hogy ő a papokra s bölcsészekre hagyja azon gondot, hogy az agyvelőt ily izetlenségekkel gyötörjék. Ő talán illedelmes, de ezt jó ösztönének köszöni, melylyel a természet megajándékozta; vagy a jó példáknak, melyeket látott, minthogy illedelmességének okát nem ismeri. Ő sem hívő, sem hitetlen, mert az fáradtságába kerülne, melyre azonban képtelen s melyet fölöslegesnek is tart.

Minő reményre jogosít fel bennünket egy társaság, melynek élén ily emberek állnak? Az események minden zivatarának kitéve, azok biztos martalékaivá válnak, kik bujaságaiknak tápot nyújtanak. Ha bírnak is annyi bátorsággal, hogy a becsületességet legalább látszólag megőrzik, mégis a legkisebb zavarnál már fejüket vesztik s az igazság nem számíthat rájuk? mert „háborús időkben, – mondja Tacitus, – nehezebb az embernek köteletségét fölismerni, mint azt teljesíteni, miután már fölismerte.”

Ti hazám ifjai, gondolatok arra, hogy az ember nagysága jellemében fekszik, s hogy a nagy jellem oly szilárd akaratot tételez fel, mely mindig az igaz-

ság és szentség valódi elveinek s meggyőződéseinek hódol. Lelkiismereted legyen legfőbb urad oh ifjú; ha véredet kívánná is, hogy ez által magadnak dicsőséget szerezz, ne légy gyáva. Hogyan! hisz te nem retted a halált, midőn álbecsületességed megmentése kívánja, hogy vele szembe szállj; s félnél bátran a szemébe nézni, midőn kötelmeid teljesítéséről van szó? Hogyan! te drága földi étedet tán egy romlott asszony kedvéért veszélynek teszed ki; s arra nem gondolnál, hogy azt az igazság érdekében is áldozatul hozd? Oh nem! ezen magasztos üldözött igazság szíved szentélyében mindig fog menhelyet találni; te, mint egy kard, mindig készen fogsz állni, hogy őt védelmezd; mert az igazságnak megvannak ellenségei, halhatatlan ellenségei, azok tudniillik, kik mindazt gyűlölik, mi őket akadályozza; azok, kik a rendetátkozzák, minthogy a rend őket kárhoztatja, a győzők örökös udvaroncái, a rang és tisztelet kielégíthetetlen koldusai: ezek mind az ármány és irigység kalandorai, kik azért ellenségei a közbecsülésnek, mivel ők abban nem részesülhetnek. Azonban hogy az ember az igazságot védelmezhesse, s az ehhez megkívántató elhatározottsággal és eréllyel bírjon, sőt ha a szükség úgy hozza magával, még a halált is megvesse, – úgy eme magasztos gondolathoz híven kell ragaszkodnia: „Tedd, mit tenned kell; történjék azután bármi. „A halált- a kötelesség teljesítéseért megvetni, a vértanuk s hősök tulajdona. Eme megvetése a halálnak nyújtja az erőt és alapítja meg a szabadságot; mert törvény az a világon, mi-

szerint azok, kik örömet és készséggel halnak meg, mindig azok fölött álljanak, kik élni akarnak. ¹⁾

III.

Isten a világ teremtésénél, Igéjének előképe vala; miként Sz. Tamás mondja: Ezen Ige a világra nézve „törvény,” ha arról van szó, hogy igazgattassék; csalhatatlan „ismérv” (Critérium) ha arról, hogy kormányoztassék.

Az elvek, melyeket az emberek elé szab, képezik a „természtörvényt,” melyről Cicero így szól: „Van egy valódi, változhatatlan örök törvény, mely ígéretei által az embert a jóra vezérli s fenyegetései által a gonosztól visszatartja. Ezt más törvények által érvényteleníteni, vagy rendeletei közül egyet megszüntetni nem lehet, annál kevésbbé lehet az egész törvényt megsemmisíteni. Sem a tanács, sem a népgyűlés határozata nem menthet föl bennünket ezen törvény alól, s nincs szükségünk tolmácsra, hogy azt megértsük. Nem lesz más törvény Rómában és más Athenben,

¹⁾ Thraseas egész életét a szabadságra való törekvésben töltötte. Ez erénybe való túlzottság őt lázítóvá tette. Parancsolták neki, hogy ereit nyissa fel. Midőn végpercei bekövetkeztek, egy barátjának vállára támaszkodva, büszkén körüljárt, mintha azt akarta volna, hogy a halál akkor érje utói, midőn állva, szemeit az égre emeli. Fia siránkozva követte őt. Thraseas feléje fordult s így szólt: Vigyázz ifjú árva, mert oly korban születél, midőn az ifjúságnak azt kell tudnia, miként kell meghalnia.

nem lesz más törvény ma és más holnap; egy és ugyanazon törvény lesz egyszerre, minden nép és minden idő felett. ¹⁾”

E tekintetben minden egyházatya megegyezik a pogány ó-kor minden nagy szellemével. „Maga az evangéliumi törvény csak akkor taníthat bennünket, ha mi, miután a betű hangját már jól felfogtuk, lelkiismeretünk szentélyébe belépünk, hogy meghallgassuk az örök igazságot, mely hozzánk szól. ²⁾” Jézus Krisztus erénye azon mértékben kisebbedik bennünk, a mily mértékben az értelem fogy; ³⁾ s innét magyarázható szt. Jeromosnak azon szép mondata: „Senki sem születik Krisztus nélkül, mert senki sem jó a világra, anélkül, hogy a bölcsesség, igazság és az erény magvát magával ne hozná. ⁴⁾”

Az isteni Ige mindig élt a világon: hatása maradandó volt s általános, fénye pedig soha sem szűnt meg, sőt azon határokon is túlterjedt, melyeket a nap sugarai soha sem értek el. Az isteni Ige ugyan elhatározta, hogy az emberek a megtestesülés következtében fognak megváltatni; azonban már a megtestesülés előtt megváltotta az Ige az ő választottait, előre látván érdemeiket. „Isten kegyelme minden emberben s minden században, egyenlő jósággal, különféle alakban, részint nyilvános, részint a lélekbe rejtett

¹⁾ De republ. lib. III. c. 22.

²⁾ Sz. Ágost. Conf. lib. XL c. 8.

³⁾ Origenes, in Jerem. hom. XIV. 9.

⁴⁾ In epist. ad Galathas.

eszközök által mindig jelen volt. ')" „Mint bevégeztet tényt kell azt tekintenünk, hogy a legjobb Isten teremtményei közül igazságtalan módon egy sincs megfosztva azon javaktól, melyek számára rendelvek.²⁾” Ezen magasztos tanok megvigasztalják a szívet és fölűdítik a lelket. Az én Krisztusom azon Krisztus, kit én szeretek, imádok, nem egyedül történeti jelenség volt, nem egy fénylő légtünemény. Nem, „ő volt tegnap, van ma s lesz mindig. „Ő betölt minden világot s minden időt. Ő fentart, kormányoz s életet mindent. Ő a történelem nagy törzsgyökere, melynek főeseményei mind ő benne pontosulnak össze.

Hogy hatása alul szabadulni lehessen, ahhoz ellenállás kívántatik, melynek erejét mi nem határozhatjuk meg; s azok, kik magukat tönkre teszik az által, a midőn lelkiismeretüket elfojtják. Őt, Salvián hatályos kifejezése szerint: „saját szerencsétlenségük előidézésére kényszerítik. „

Kortársaink között sokan vannak, kik Krisztusban nem hisznek. Oh! bár így szólhatnánk hozzájuk: „Testvér, lakik benned Valaki, kit te nem ismersz.” Ha gondolatokba merülve jársz is valamely magányos ösvényen, vagy ha nyugodtan a kandalónál ülsz és álmodozol: rögtön egy tiszta s világos eszme tűnik fel szemeid előtt, s egy nemes eszménykép ragad meg. Te szeretetteljesen fogod üdvözölni ezen elvonuló sugárt, de tudod-e azt, hogy mi vonult el előtted?

¹⁾ Sz. Prosper. De vocat. gént. c. 31.

²⁾ Sz. Anselm, Monob. c. 73.

Ez az isteni Ige, melyről elbizakodottságodban így szóltál: „En nem akarom, hogy fölöttem uralkodjék. „Hiába taszítod el magadtól; hatalmasabb ez, mint te; ez minden Jelek benseje felett uralkodik és sokkal jobban ismeri az embert, mint az ember önmagát. Hangját elnémíthatod, intelmeit megvetheted úgy, mint az elfajult fiú széttépi anyja levelét, mivel az megérdemlett, jóllehet gyöngéd szemrehányásokkal van tele; azonban nem menekülhetsz meg tőle. Ezen Krisztus, kit te eltaszítasz magadtól, utolsó lehelletedig fog téged követni s magához édesgetni. „Ő beléd fog kapaszkodni” – mondja sz. Ágoston – „mint az erőteljes lovag a szilaj paripába,” s mind végig fön fogja jogát irányodban tartani. Bármennyire kerüljed is tekintetét, mégis majd világos, majd homályos fényben tűnik föl előtted, hogy így szóljon hozzád: „Itt vagyok: én vagyok az igazság és az igazságosság: akarod vagy nem: mindenütt fogsz velem találkozni, ha mindjárt csak azért is, hogy gonosz örömeidet zavarjam. Te kerülöd a templomot, hogy apostolaim szavát ne halljad, jó, tehát egy szerető nő hangja által fogok hozzád szólani. Te parancsolod neki, hogy hallgasson és én egy szeretetre méltó leányka kedvezése által fogok hozzád szólani. Ha e gyermeket is eltaszítod magadtól, akkor, távol attól, hogy megadjam magam, egy barát eszélytelensége által, a hol pedig szükséges, szerencsétlenség által, azonban mindig hozzád fogok szólani a lelkiismeret mardosása által.

Ezen isteni Ige mondotta az embernek: „Szeresd

Istenedet teljes szívedből. A mit nem akarsz magadnak, ne tedd azt embertársadnak: olyan légy mások irányában, a mint akarod, hogy mások is irányodban legyenek. Ne ölj, ne orozz, sem a nő erényét, sem a gyöngéd szűz szemérmességét ne sértsd meg. A mező növényei szétterjesztik egymás mellett gyökereiket a földben, mely őket táplálja, s békében tenyésznek mind. Ezek közül egyik sem vonja el a másiktól a nedvességet, nem fosztja meg a másikat virágaitól, nem illatától; hát csak egyedül az ember legyen rosszabb embertársai irányában? Tépd ki tehát szívedből a gonosz vágyakat, mert ha azok akaratodat bilincsekbe verik, úgy nehezen menekülhetsz meg a gonosz tettek elkövetésének veszélyeitől. Vannak halálthozó szavak, őrizd tehát nyelvedet, hogy megszólás vagy rágalalmazás által soha be ne szennyezd. Bocsáss meg, hogy neked is megbocsássanak. Mindenkinek szüksége van a megbocsátásra, mert ki sem mondhatja el magáról: senkinek sem adtam panaszra okot. Szavad szent legyen, mint az eskü és sem a jobbérzelműek botrányára, sem a tiszteletnek, mellyel az ember embertársa iránt tartozik, sérelmére ne legyen. Járj mindig egyenes utón s célod egyszerű s tiszta legyen. Légy az elnyomó s elnyomott között közbenjáró, mert, ha felebarátodat zsarolják, úgy vedd, mintha téged zsarolnának. Légy a vaknak szeme s a bénának lába. A szomorúak irányában legyenek vigasz-szavaid, melyek a könyvek keserűségét csökkentik. Nincs oly fájdalom, melyet a részvét ne enyhítene. A ki kellő időben adja a jó tanácsot, töb-

bet ád, mintha aranyat adna. Ne merítsék ki türelmedet az izgató beszédek, vagy az elkeserítő kihívások, mert a türelem megőrzi a békét, a béke pedig kezdete és vége minden jónak. „Keressétek először az Isten országát s az ő igazságát; s ezek mind hozzáadottnak nektek.”

Az isteni Ige meghatározza a gyalázatot vagy dicséretet, midőn kimondja, melyik cselekedet érdemes dicséretre s melyik büntetésre. Öröme gerjedünk ha d'Assas áldozatáról hallunk, s haragra lobbanunk, midőn Columbusra gondolunk, kit az általa fölfödözött új világrészből vasra verve, hurcolt hazájába a hálátlanság. Az ifjúnak, ki lejő a padlás szobából a hol alamizsnát s a vigasz szavait hagyta hátra, azt mondja az isteni Ige: „Te helyesen cselekedtél,” a munkásnak pedig, ki egy talált erszényt visszaad: „Te becsületes ember vagy! „ a leányzónak, ki valamely ékszert visszautasított s attól, ki azzal megkínálta, megvetéssel fordult el: „Mindent láttam!” a hitszegőnek: „ Te nyomorult ember vagy! „ a gonosznak, kinek minden sikerül: „Te haszontalan vagy, s minden hízelgőid mellett arra ítélek, hogy önmagad előtt utálatos légy.*

IV.

E részrehajlatlan s mindentudó Igéhez menekül a félreértett ártatlan, az elnyomott erőtelen s az Önhi-

*) Mat. 6. 33.

bája nélküli szerencsétlen, ide hullanak az ártatlanság és a boszú könyei; s a legszentebb templom sincs Istenhez oly közel, mint a szerencsétlennek lelkiismerete.

Láttad e azon jó nevelésű gyermeket, ki társainak pajkossága által megsebesítve s összetörve megy haza? A szegény a kitelhető módon sietett menekülni ezen kis bakók kezei közül, hogy gyorsan visszatérjen az atyai házhoz. Tudta ő, hogy honn részvevő anyja várja, ki vele fájdmát megosztja. A gyermek anyja keblére hajtva fejét, zokogás között mondta el neki a jogtalanságot, melynek áldozatává lőn. Anélkül, hogy tekintélyét veszélyeztetné szomorúan, de részvétteljes hangon nyugtatja őt az anya; gyalázza a pajkosokat, kik oly rosszul bántak vele, és nyájas szavaival feledteti a bánásmódot, melyben részesült. Ez élő képe minden embernek, „ki az igazságért üldözést szenved,” ő lelkiismeretében mindig biztos menhelyet talál, hol őt egy oly szózat vigasztalja, mely a leggyöngédebb anya szavánál is édeesebb.

E titkos hely, mennyi eseménynek színtere. Valamint a természet rendjében létezik egy világ, hová bűvárlatainkkal nem hathatunk be soha, t. i. a parányok világa ép úgy létezik az erkölcsi rendben is egy világ, mely sem az emberek rágalmának, sem azok dicséretének nincs kitéve: ez pedig a lelkiismeretnek világa.

E benső élet, e szent hely, hol a lélek az Igével foglalkozik, képezi azon valódi néző helyet, hol az emberiség a maga eredeti valóságában jelenik meg,

s hol azt jól lehet igazgatni. Ha vizásság rejlik is ott, ha az önszeretet otthonosan érzi is ott magát, azért az igazság még ott is hallatja szavát, mely biztosabb, mint a dodonai jóslat. Minő sok vihar tör ki az ég alatt! Mennyi ítélet hangzott már el e szentélyben, hogy a kétszínűség büntetését, s a félreismert és nemes érzelmek jutalmukat nyerjék. Az emberek gyakran följogosítva hiszik magukat arra, hogy ítéljenek, minthogy azonban a templom előcsarnokán belül nem hatolhatnak, gyakran csalódnak. Isten azonban mindig készen áll, hogy Ítéleteiket megmásítsa, mert egyedül ő a „szívek és vesék vizsgálója.”

Valamint a testté lett Ige az őt környezők gyöngeségét tekintetbe véve mondotta, még nem vagytok elég erősek, hogy az egész igazságot elbírájátok; ép úgy a benső szózat is gyakran kényszerítve van, hogy a lélek bensejébe rejtőzzék. Ha az Ige ezen lelki mélység határait őszinte szózatával mindig átlépni akarná, akkor a lelkiismeret, ha nem is poroszlók tanyájává, de minden esetre oly helylyé változnék át, hol csak bilincseket és átkot lehetne találni, s az ember vértanúvá s a mi borzasztóbb, még száanalomra méltó vértanúvá sem lenne. Az eszélyesség az emberre nézve akkor leghasznosabb, ha az embert hallgatásra kényszeríti. Azok, kiknek önszeretetét sérti, kiknek fondorlatait nyilvánosakká teszi, kiknek haszonlesését fenyegeti, kik a középszerűséggel megelégesznek, azok összeesküdtek, hogy készek az emberi lelkiismeret támadásai ellen magokat védelmezni. Félni lehet, hogy ezen támadás véget vetne a régi békének, minthogy

vagy valamely előjogot támad meg, vagy valamely visszaélés fölött búsong. Ha sikerül a lelkiismeretet elhallgattatni, akkor majd úgy bánnak vele, mint az írástudók a megtestesült Igével. Szavait elfogják ferdíteni, hogy tekintélyét kisebbítsék; a gyülekezet elé fogják hurcolni, hogy rágalmazzák s végre gúnyszavakkal illetve meggyalázzák őt. Azonban a lelkiismeret is Krisztushoz hasonlóan elnyomatása alatt majd egy Magdolnára talál, ki vele fájdalmában osztozik s kivel a győzedelmeskedő jogtalanság ellen szót emel, mint Krisztus; úgy a lelkiismeret is a keresztre feszítés szörnyű fájdalmai után tündököelve fog ismét megjelenni, hogy a kortársak jogtalanságáért az utódok hódolatában nyerjen kárpótlást.

Azok a valódi elvtársak, kik úgy gondolkodnak, mint mi, kik bennünket megértenek, vagy kik ugyanazon életforrás után szomjúhoznak, mely után mi. Mi sem oly édes, mint bizalmas közlekedése azon lelkeknek, kik minden félelem nélkül gondolkodhatnak, s büntetlenül nyilatkozhatnak. Misem oly fárasztó azonban a lélekre nézve, mint az erkölcsi elkülönítés. A fölött kell sajnálkoznunk, hogy körültekintvén senkit sem találunk, ki azon nézeteknek hódolna, melyeket a lelkiismeret mint kétségbe nem vonható igazságokat állít szeme elé. Ez azon gyötrelem, mely azon szellemeket éri, kik kortársaikat idő előtti nézeteik által megelőzték, hasonlóan azon narancsokhoz, melyek a többi éretlen és zöld narancsok között aranyos ékeségüket, melyet idő előtti nedvesség idézett elő, kifejtik. Mindezen emberek iszonyúan szenvedtek s főleg

ezekre mondhatta az ókor egy tudósa ezen erőteljes szavakat: „Nyugalmasan tûrd ama gondolatot, hogy meg kell halnod, s gondold meg, miszerint nem leend szükséges reád nézve, hogy elválj az emberektől; kik ugyanazon érzelemmel bírnak, mint te.

Ha másokban nem is nyomjuk el az isteni szózatot, magunkban mégis igen gyakran elfojtjuk; ez forrása a legtöbb jogtalanságnak, mely a világon történik, s a bajoknak, melyek azt pusztítják. Ha mindenki az Igét kérdené, s szavának engedelmessé válna, akkor a világ a csodálatos átváltozás miatt örömrivalgásra fakadna. Az ige ugyanis a föld hatalmasaihoz, kiknek egy álma az emberiség vérözönébe kerül, így szólna: „Oh ti, kik egy parányi múltékon dicsőségért oly sok anyának szeméből sajtoltok könyeket, gondoljátok meg, hogy a háború Isten előtt, ha nem is gonoszság, de mégis csapás gyanánt tűnik föl, s hogy a dicsőség gyalázat, ha azt nem az igazságosság idézte elő.

Azon ifjúhoz, ki csak azért pazarol, hogy a szemérmesség érzetét elnyomja, így szólna: „Az arany s az ifjúság két csodálatos hatalom; ha az önszeretet eszközéül szolgálnak, akkor becsüket vesztik; ha pedig a kötelesség oltárára hozatnak áldozatul, akkor a kegyelem s tisztelet hervadhatlan koszorúját kötik számunkra. „

Azon Syrenekhez, kiknek győzödelme abban áll, hogy a szellemet elfojtsák, s a tapasztalatlanokat kifosztják, így szólna: „A nőnek nem szabad ördöggé lennie, ki hazudik s pusztít, hanem angyallá, kinek

mosolya felvidít s keble vigaszt nyújt: a nőnek a férfiút buzdítania kell, nem pedig lealacsonyítania.

A szigora s durva emberekhez pedig, kik mindig készek mások fölött pálcát törni, így szólna: „Egyedül az Isten lehet szigorú, s ő mégis szelíd az alázatosak iránt. A jóság csodákat mivel, ellenben a szigorúság elkeserít. Az Úr a könyörületlen szívűek irányában rettenetes fog lenni.

Végre, így szól minden emberhez: Legyetek tiszta szívűek s mindig örömben fogtok élni. Kellemes nyugalmat fogtok élvezni mind addig, míg lelkiismeretek semmi szemrehányást nem tesz. Legyetek hálaadás az Isten minden adományáért, azonban leginkább örüljétek, ha jót cselekedtetek. Oh örök Ige! forrása minden igazságosságnak és vigasznak, te mindig a legnyíltszívűbb s leghűbb barát fogsz maradni. – Ha a kebel telve van, akkor érzéseit s vágyait, a rét virágai s az erdő fáival is szeretne közölni, de a természet érzéketlen marad. A virág látva bennünket elvonulni, csak nyájas mosolyával s jó illatával örvendeztet meg; a fa, lombjai alatt tartóztat bennünket s csak árnyékával ajándékoz meg. „Előbb vagy utóbb eljön az idő, midőn csak a lélekben találunk élvezetet” mert a lelkek gondolkodnak, éreznek, s felelnek. Azonban mily kevés tiszta könyörületes és őszinte lelkek száma! Az emberekben túlságosan bizakodni, s gondolatainkat egész nyíltszívűséggel velők közölni gyakran, nem annyi-e, mint magunknak bajt okozni; melyet igen sokszor meg kell bánnunk? Kihez menjek, oh Istenem! ha nem hozzád? Ah igen! ismét

magamba fogok szállni; térdre fogok előtted borulni, kinek jelenléte lelkemet szentélylyé változtatja; bocsánatot fogok kérni tőled hűtlenségemért, mely hűtlenség fölött a szeretet s bánat által ösztönöztetve siránkozom; boldognak fogom magam mondani, ha tanácsaidat, sőt szemrehányásaidat is hallhatom, mert érzem, hogy ezen szemrehányások azon baráttól származnak, ki azért üt sebeket, hogy gyógyítson, s csak azért okoz nekem alkalmatlanságot, hogy megmentsem. Oh ember! Istenre s jövődre kérek, hogy lelkiismereted mindig éber, gyöngéd s tiszta legyen. Gondold meg, hogy az élet fokunkinti haladás azon hegy felé, melyen igazságosság s lemondás által dicsőséget élvezhetsz. A valódi élet abban áll, hogy lelkünket az imádság s az igazságban való áldozat, szeretet s Isten iránti lelkesültség által tápláljuk. így menekszünk az idők csalfasága, s a gazdagság árulása elől. így szerezzük meg mások becsülését, s így készítjük az utolsó pillanat számára eme vigaszt: „Aratásom bevégeztem, tehát nyugalomra hajthatom fejemet.”

II. FEJEZET.

A megtestesült Ige, mint a lelkiismeret helyreállítója.

Mondják, hogy midőn Alexandria egy szent Pátriarchája a templomban a főoltár mögötti boltozaton a Megváltónak egy falra festett képét a pogányok által eltorzítva találta, könyekre fakadt, s így kiáltott fel: „Oh Istenem! Oh Megváltóm! minő állapotba helyeztek téged!” Ezen kép elég találóan tünteti fel a benső szózatot, melyet a régi világ tudatlansága, s romlottsága négy ezer éven keresztül eltorzított; a keresztény lelkiismeret szózata pedig, mely a képet szemléli, hasonmása a mélyen megindult aggastyán kebléből kitört szózatnak.

Az ősbukás volt az első győzelem, melyet a szenvedély a lelkiismeret felett kivívott; ez hozta napfényre a tévelyt, mely később mindenhova belopódzott s az igazság felett majd mindenütt győződési - meskedett. A tévely oly erős lábra kapott, hogy az igazság, midőn, mint a világ napja régi helyét ismét igénybe akarta venni újításnak tekintetett, és Sokrates, ki egy felsőbb lénynek létezését hirdette, halálra ítéltetett, „mivel új isteneket hozott be.”

Ej borult a világra, s létre hozta a zűrzavart (Chaos). Ez a bálványimádás volt, mely uralkodott, s mely minden ember figyelmét igénybe vette, s az emberi élet egész tartalmát magáévá tette; a bölcső-

tői egész a sírig. A hitregetani mesék, melyeknek szóvirágai ma csak arra szolgálnak, hogy szabad időnket felderítsék, akkor komoly valóságok gyanánt tekintettek, melyekkel a megromlott emberi szív nagy tekintélyt akart magának szerezni. Ezen isteni tisztelet a természeti törvény helyét foglalta el, s mindenütt elhomályosította a lelkiismeret fényét. Ez a szenvedélyek erejét növelte, minthogy a vallásos érzelmet, melynek pedig a szenvedélyek gátjául kell vala szolgálnia, az érdekekkel zavarta össze. Annak, ki gonosz tettet akart végbe vinni, bátorításul mintegy, mindig valamely Isten példája lebegett szemei előtt, s az elkövetett hibák is hasonló módon nyertek bocsánatot. A tolvajok, a gyilkosok az Olympuson védurakkal birtok, s oly szerencse kívánatokkal illették őket, melyeket most egy ember sem hallgathat megpirulás nélkül. Ég és föld fogtak tehát kezét, hogy az emberi lelkiismeretet elfojtsák.

I.

Ezen isteni tisztelet oly romlottságot szült, hogy keresztény toll leírni képtelen. Az akarat s az ész, mely az újabb időkben oly sok csodát művelt, akkor az érzékiség uralma alatt állott, s csak annak kielégítésére használtatott. A rómaiak érzékviségéhez (sensualismus) a bukás idejekor iszonyú romlottság uralkodott. ízlésük, ünnepélyeik, élvezeteik, s az esz-

közök, melyek által azokat előidéztek, szóval minden, undort-gerjesztő jelleggel bírt.

A rabszolgák száma – mint Seneca megjegyzi – „oly nagy, hogy ha külön ruházattal bírnának csudálkoznunk kellene a szabadok csekély számán.” Azonban a rabszolga a közvélemény szerint, s az emberek előtt nem volt ember, hanem „tárgy.” Ura őt eladhatta, méltatlan bánásmódban részesíthette, sőt ha neki úgy tetszett, meg is ölhetette. Hogy mily borzasztó volt ezen állapot, tanúsítja Constantin a rabszolgák sorsának enyhítése érdekében hozott ezen határozata: „Minden szabad, – mondja ő, – mérséklettel éljen jogával; mint gyilkos ítéltessek el, ha rabszolgáját készakarva meggyilkolja; történjék ez botozás vagy kövezés által; törrel való agyonszúrás, felakasztás, megmérgezés, vagy testének a vadállatokkal! szétmarcangoltatása, vagy annak szénnel való agyonégetése által.”

Midőn ezen félig keresztény császár kimondja, hogy mit nem szabad tenni, egyszersmind arról is tanúskodik, mit azelőtt műveltek. Csudálatos, hogy ezen gonosztetteket még csak nem is tekintették visszaéléseknek, sőt inkább a természeti törvény egyszerű s jogos gyakorlatának. A bölcsek hallgattak, a törvényhozók pedig a szerencsétlenek millióira ezen fertelmes mondatot alkalmazták: „Non tam viles, quam nulli sunt.”¹⁾

Mit mondjak a bajvívók küzdelmeiről s azon

¹⁾ Nem annyira nyomorultak, mint inkább semmik.

véres játékokról, melyek egy hó tartama alatt harminc-negyven ezer ember életébe kerültek. Egész Róma s az egész pogány világ összecsendült ezen mézszárlásokra. Itt nem ismertek szánalmat, nem ösztönszerű részvétet; korbácsok, s izzó vasrudak használtattak, hogy a szerencsétleneket, kik féltek a kardtól, viadalra kényszerítsék. A szívtelen nép öröme fakadt a vér csörgedezésére, a borzasztó sebek láttára, és a halálhörgésre. Ha valamelyik sebesült, ki képtelen volt a küzdelmet folytatni összerogyott, ezer kéz adott jelt, hogy a végcsapást megadják neki. Ha kegyelemért esdekelt, ezen esetben a legelőkelőbb nők bírtak azon joggal, hogy azt megtagadják s kecselj es taglejtéssel adjanak jelt a halálra. Ezen vérözönhöz járultak az elpuhultság kicsapongásai, a fényűzésben való kihágások s a kéjelgésben való ocsmányságok. A küzdtér lármája közé ezerféle hangszerből álló zenekar hangjai vegyültek. Bib or s arannyal hímzett lepel lebegett a nézők fölött, hogy a nap heve ellen védje őket. Ifjú szép rabszolgák jöttek mindannyiszor, valahányszor egy ember megölték, hogy a véres fővenyt eltávolítsák. A karzatokra művészileg készült csövek által kellemes illat árasztatott, hogy a vérszagot érezni ne lehessen. Rakművek (mozaik) oszlop-képek s becses márványból készült szobrászati művek gyönyörködtették a sokaság szeméit. Játék közben csudálatos színi előadások mulattatták a tömeget, s egy ívezet alatt, melyet egy tisztátalan jelkép képezett, egy zugban nők tartóztak.

kodtak összehalmozott holt tetemek mellett, Messalinát utánozva. ¹⁾

Az erkölcsök eme vadsága oly természetes lónáluk, hogy a küzdők mintegy ostoba megadással áldoztaták föl magukat, mitsem törődve az élethez való jogukkal. A halál, mely minden köteléket szét-tép, szolgaságuk járma ellen mitsem tehetett, s örök árnyai még a szabadság menhelyét sem képezték. Eme nagyszámú s erőteljes emberek, kik kardot hordoztak, s halálnál egyebet nem várhattak, gyáván hajoltak meg Nero trónja előtt, hogy ezen utolsó üdvözlő szavakat intézzék hozzá: „Ave Caesar morturite salutant. „ Mindez fényes napvilágnál, a világ szeme előtt történt, a bakók vagy az áldozatok részéről való ellenmondás nélkül. Ezen hallgatás még borzasztóbb, mint mindazon iszonyatosságok, melyeket az megbocsátani látszik.

Minő volt az ily társadalomban a nők sorsa? Alig meri elmondani az ember, azonban könnyen ki lehet azt találni, ha az apostolra hallgatunk, ki az azon korbéli férfiaknak szemükre veti, hogy nem bírnak szeretettel. A valódi szeretet erény: ez állhatatos és szilárd lelket tételez fel, mely a mulandó

¹⁾ Traján császár egyike azon fejedelmeknek, kiket akkor az emberi nem gyönyörének neveztek, oly nézőjátékokat rendezett, melyek 123 napig tartottak s a melyekben tízezer küzdő mintegy tizenegy ezer vadállattal viaskodott. A bölcs Plinius dicséri ezen uralkodót: „hogy igazságossága s emberszereteténel fogva a nézők között nem keresett újabb zsákmányokat s nem dobta őket a küzdőterre.”

természeti adományok iránt érzéketlen levén, csak a szép megváltozhatatlan tájait (regio) szemléli, s még a romok felett is virányra talál, mely őt megindítja, s gyönyörködteti. Azonban a természet ennek előidézésére egyedül nem elégséges. A tisztán emberi szeretet nem egyéb, mint tűnő okok által előidézett műlékony indulat, mely reggel lángra lobban és este ismét kialszik. Hevében féltékeny s kielégíthetetlen, aztán a soknejűséget idézi elő a serail minden ocsmányságával s kényszerével. Ha a nőt megunja, eltaszítja magától. Az ó-kor előtt azonban csak az emberi szeretet volt ismert, vagyis önszeretet, innen magyarázható azon gyalázatos és terhes elnyomás, mely azon finom s gyengéd teremtményekre nehezedett, kikről így szólott az Úr: „Teremtsünk neki hozzá hasonló segítőt.”

A becsületesség s udvariasság sem volt előttük ismertebb, mint az igazságosság, s neveiknek nem is volt helyük a nyelvben. Ha az ember látja, hogy az akkori proconsulok, mily durva módon bántak a keresztény szüzekkel, kik oly tiszták s oly szépek voltak, akkor az ember önmagától kérdi, miként volt az lehetséges, hogy azon férfiak, kik magukat művelteknek tartották, a botorság s kegyetlenség oly fokára vetemedtek. Ha lelkiismeretük a legkisebb tisztasággal, lelkük pedig a legkisebb méltósággal birt volna is; akkor ezen proconsulok ítélőszékeikről leszállva, s a vessző csomagokat a császárnak átnyújtva, így szóltak volna: „Keress olyant, ki elég alacsonylelkű arra, miszerint ezen szemeket sírásra fa-

kaszsza, ezen szemérmességet kigúnyolja, s ezen vért kiontsa; mert minket ily gonosz tett láttára nemeslelkü gyávaság lep meg.”

Nem akarunk a szegényekről, a gyermekek és a betegekről szólni; azon romlottságot sem akarjuk megemlíteni, melyről szt. Pál a rómaiakhoz intézett levelében tesz említést. „A görög városokban, – mondja Montesquiu, – a szeretetnek csak egy módja van, melyet az ember kimondani sem mer.” Plutarch pedig már régebben mondotta: „A valódi szeretetben a nőknek nincs részük.”

Ezen elfajult s őrzöngös világot oly császár kormányzá, ki ugyanazon időben főpap s Isten volt, s ezen császár gyakran neveztetett Nérónak. Ezen szörny egy megvetendő tömeget látott maga előtt, mely fölött a szolgaság járma lebegett; megalázott, megtört s elpusztított népeket kormányzott, eltorzított fejekből álló rakmühöz hasonlóan, kikből tetszés szerint választhatta naponkinti áldozatait. (Hekatombe)¹⁾. Minden elporlad s elpusztul, s a birodalom minden részén levő nevezetességek úgy tűnnek el, mint valamely bevégződő ünnepély fáklyái.

Bármily szomorú is ezen látvány, mégis könnyen kimagyarázható. A társadalom állapota az egyesek erkölceitől függ, s ezen erkölcsök azon fogalomtól, melyet magának az egyes, az Istenről, az emberekről, ezek kötelességeiről s rendeltetéséről alkot. Azonban a véghetetlenül igazságos Isten, a

¹⁾ Száz ökörből áldozat vagy pedig egyszerűen áldozat.

közös eredetű, ugyanazon jogokkal fölruházott s az ugyanazon célra rendelt emberiség eszméje, a tévely, s az önzés (egoismus) viharai által eltorzítottatott. Azon korban nagy lángelmével kellett bírnia az embernek, hogy az általános romlás között sértetlenül álljon. A törvények roszak voltak s a közvélemény sem volt jobb a törvéynél, mivel akkor minden az állam tulajdonát képezte, és mivel csak engedelmességet kellett mutatnia a törvények iránt, hogy valaki becsületes legyen. A lelkiismeret tehát elkárhoztatva s elfojtva, irányát tévesztette s Plató, a dicső Plató, ezen búskomor panaszra fakadt: „Az igazságnak számunkra fennmaradt romjain kell, mint valamely sajkán áteveznünk az élet viharos tengerén; bár kijellettetnék a biztos út valami kinyilatkoztatás által, számunkra oly hajó lenne az, mely a vihartól nem fél.”

Fordítsuk szemeinket másfelé, lépünk át néhány évszázadot, aztán tekintsünk fel; s látjuk, hogy egy új világ tárul föl előttünk.

Egy hét éves nemes ifjú áll előttünk. Egy öreg lovász felügyelete alatt, atyja egykori katonatársának házába készül, hogy tanulmányi éveit ott töltsse. Anyja könyvek közt karolja át. Hogy maga is könyvekre ne fakadjon, sarkantyúba kapja lovát, átrobog egy felvonó hídon, s így vonul be „ura” házába. Félelmes pillantásokkal tekint ezen idegen arcára, kit tizenkét éven keresztül kell szolgálnia, kiért testét, lelkét oda kell adnia, hogy egy napon önálló urnák tekintesse magát. Ő bár nemes, de „apród” is. Ezen névtől nem rettenhet vissza, melyet a királyok fiai is

viselnek. Hiszen azt fogják róla mondani, a mit Bayadról mondtak: „ő igen ügyesen tudja a pohárnoka tisztet betölteni; és udvarias viselete által magát megkedveltetni.”

Fegyvernökké levén, urát harcba kíséri, azonban a harcban ép úgy, mint békében gyakorolja a „mér-sékeltséget,” az önmagán uralkodni tudó lélek leg-szebb tulajdonát. Gyakorolja az emberséget vagyis a tett s beszédbeni illedelmességet; a „hűséget,” melyet egész haláláig megőriz; az „egyeneslelkűséget” ezen megfontolt bölcseséget, melyet tapasztalásból s a szép példák-ból merített. De megismerkedik más erénnyel is; a várban egy egészen vassal fődött alaknak ne-mes vonásaiban az erőt látja megtestesítve, van azon-ban ott néha parancsokat osztó kecseljes úrnő is „szikrázó s mosolygó” szemekkel „vidám arculattal s látható finom modorral.” Tőle s mosolya által ta-nulja meg a gyermek az udvariasságot, a lovag ezen legszebb erényét, ki Örül annak, ha mind azt tisztel-heti és védheti, ami gyenge.

Ezen előkészületek között férfiúvá fejlődve für-dőt vesz a tisztaság jelképezésére; azután fehér kön-tösbe, vörös nadrágba s fekete mellénybe öltözik. E színek célja az, hogy azon kötelmet jelképezzék me-lyet magára vállal, hogy t. i. tiszta életet fog élni, vérét a vallásért ki fogja ontani; s a halál gondol-atát mindig szem előtt fogja tartani; nehogy eskü-szegesre csábíttassék. Egész estig böjtöl s az éjét a várkápolnában imádság közt tölti el. Reggel a sz. gyónás által kitisztítja lelkét, miként testét kitisztí-

totta a fürdés által: részt vesz a sz. misében és az Úr asztalához járul. Mise után keresztatyja előtt térdre borul, kinek őt lovaggá kell ütnie. „Minden lovagnak, így szól ez, őszinteséggel s becsületességgel kell bírnia, védelmeznie kell a szegényeket, nehogy az erősek elnyomják őket; kerülnie kell minden jogtalanságot, minden ámulást s nem szabad bántania azon ellenséget, ki kegyelemért esdekel; böjtölnie kell minden pénteken, minden nap misét kell hallgatnia s adományt nyújtania, ha valamivel bír; adott szavát mindig meg kell tartania, társait szeretnie s rajtok minden alkalommal segítenie kell.” Eskü alatt kötelezi magát a lovagjelölt, hogy mindezen kötelmeihez tehetségéhez képest hű marad. Ezután a megáldott fegyverkészlet minden darabja előhozatik. A keresztatyja átövezi az igazság pallosával s így szól: „Isten s a sz. Szűz nevében lovaggá ütlek.”

Ezen időszakban Franciaország egyik királya, hamun feküdve s bűnbánati ruhát viselve, végkívánatait, következő rendeletben hagyta hátra utódának: „Fiam! az első, a mire tanítlak s a mit parancsolok az, hogy mindenek fölött s teljes szívedből szeresd az Istent; mert e nélkül senki sem lehet boldog. Őrizkedjél, nehogy olyant tégy, mi neki nem tetszik, mert jobb a kínzásokat békével tűrnöd, mint őt megbántanod. Járulj gyakran a gyónáshoz s válaszsz „ügyes” gyóntatóatyát. Légy nyájas s könyörületes a szegények iránt. Őrizkedjél az elpuhultságtól s alattvalóid sorsát ne súlyosbítsd nagy adók s más terhek által, ha ezt a birodalom megmentése nem kívánja.

Kész légy mindig imádkozni s megbocsátani. Tégy mindenkinek kedvére; szegénynek úgy, mint gazdagnak; légy igazságos az alattvalók iránt a nélkül, hogy jobbra vagy balra hajolnál; védelmezd a szegény pőrét, míg az világossá válik. Ha valaki ellened fellép, adj neki igazságot, míg az igazság ki nem világlik. Ha magad, vagy pedig elődöd által oly tárgy birtokába jutottál, mely más tulajdonát képezi, azt rögtön szolgáltasd vissza. Láss szorgosan utána, valjon alattvalóid békében élnek-e, főleg a nagyobb városok és helységekben. Őrizd meg régi kiváltságait; mutass irántuk jó indulatot és szeretetet; mert nagyobb városaid hatalmát s gazdagságát látván, félni fognak ellenségeid s főleg a veled egyrangúak és főurak nem merészelnek ellened föltámadni. Óvakodjál keresztény ellen háborút indítani a nélkül, hogy előbb a jó tanácsokat meghallgattad volna; ha ez azonban szükségből történik, őrizd s védelmezd az egyház híveit s azokat, kik téged semmiben sem bántottak meg. Gondod legyen a hivatalnokok és főpapokra s vizsgálj meg, miként járnak el hivatalaikban. Halálom után emlékezzél meg rólam s szegény lelkemről, mise, imádság, alamizsnálkodás és jó cselekedetek által az egész birodalomban. Végre fogadd atyai áldásomat; én kérem az Atya, Fiú- és sz. Lélek Istent, hogy védjenek és pártfogoljanak, nehogy halálos bűnben halj meg, hogy így ez élet után együtt lehessünk Istennél s a paradicsomban végnélküli dicséretet és hálát zenghessünk.” Amen.

Ily szavakra öröm hatja át a lelket s ily ellen-

tét látásánál kérdi az ember, minő fuvalom vonult át a világon? Ah! az igazság napja, mely oly soká volt felhőkkel fődve, ismét teljes fényben tűnt elő; a testté lett Ige köztünk lakott. Nem elégedvén meg azzal, hogy a lelkeket belső sugarai által megvilágítsa, testben akart az emberek közt megjelenni, isteni és emberi hangját akarta hallatni és tetteiből akarta magát megítéltetni. Az Ige szólott, áldást osztogatott s meghalt felfeszítve övéi által, kik Őt nem ismerték. De a lelkekben ép úgy örökké fog élni, mint az égben, a hova, miután küldetését a földön a lelkiismeret helyreállítása által bevégezte, fölszállott.

II.

A testté lett Ige ismét helyreállítja a lelkiismeretet, minthogy az erkölcsi elvek azon kis maradványát, mely a hajótörést túlélte, megszilárdította, és számára oly látkört nyitott meg, melynek felfedezésére az emberi ész elégtelen.

Az Istent félték, de nem szerették: Krisztus a szíveket nyerte meg számára, minthogy Őt szépségében s kimondhatatlan jóságában ismertette meg. Ezen Isten az emberekre nézve nem volt már többé a rettenetes Jehovah, ki a Sinai hegyormát villámokkal hasítja szét, ki a próphéták szava által beszélt s a ki Sámson szülőihez így szólott: „Halállal halunk meg; mert láttuk az Istent.” Ezen Isten Jézusnak neveztetik, Ő a gyermek, a nép s minden tiszta lélek

jó Istene, Százezi sz. Ferenc isteni mestere, Magdolna barátja és sz. Teréz vőlegénye.

Az „Istenember” Jézus Krisztus a földön egy általános, megváltozhatatlan alapjogot hozott létre. Ő új légkört alkotott, melynél az emberiség kezdődik s melyben az emberiség biztosítékot talál, nemcsak, mint valamely város, vagy birodalom polgára, hanem mint ember is. Szava a „Charta magna”, az emberi nem nagy szabadság levele; a törvény kinyilatkoztatja a jogokat, mivel minden kötelességet nyilvánossá tesz. Ő a szegény osztályt emberi jogaiba visszahe-lyezte, minthogy a rabszolgaságot megszüntette; a szegényeknek a szeretet törvénye által a gazdagok fölölégét elidegeníthetetlen örökségül biztosította; Ő a szegénységet annyira kitüntette, hogy annak terhei már nem látszanak oly súlyosaknak, a mennyiben Ő azok részére állott s mindenkihez így szólott: „Ha engem szeretni akartok, akkor szeressétek a szegényt, mert a szegény én vagyok.”

Krisztus előtti időkben a világ egyik felében az erőszak volt az Isten, s az alkotmány levél, mely az uralkodók és nép kölcsönös jogait tartalmazta, így hangzott: „Tegyetek a mit akartok s ha unalmunkra lesztek, megölnék benneteket.” A világ másik felében a fejedelem a nép hivatalnoka volt, következésképp a hatalom ép oly változékony volt, mint maga a nép, vagyis e világon létezők közt a legingatagabb és legváltozóbb. Krisztus az ő tanítása által a tekintélyt megszentelte s azon határon belül, melyet neki kiszabott, megszilárdította, A hatalom nem volt előny,

hanem dicsteli teher, a fejedelem nem volt szeszélyes isten, sem hivatalnok, kit tetszés szerént el lehetett bocsátani: hanem mint „mindenkinek szolgálja” öntudatában volt a felelősségnek, s az őt, mint Krisztus teljhatalmazottját, megillető tiszteletnek. Tudjátok, hogy a népek fejedelmei kényurasággal bírnak, s hogy a hatalmasságok alattvalóik irányában hatalmat gyakorolnak; közöttetek ez nem leend így, az, szolgátok fog lenni; mert nem jöttem, hogy nekem szolgáljanak, hanem hogy én szolgáljak. E magasztos szavak, valamint Krisztus vonzó példája hozták létre azon eredményt, mely a történelemben a keresztény szellemű királyi méltóság jellegével bír. A király volt az atya, a nép pedig gyermekei. Egyik a másikban bízott: egyik a másiknak segédkezet nyújtott s pedig nem egy napra, hanem az Isten színe előtt századokra, az élők és holtak, az elődök és utódok nevében. Az uralkodó s népe között kölcsönös odaadás dívott, s a tisztelet megnemesítette az engedelmességet, mivel a tisztelet biztosította a hűséget. Napjainkban azonban a királyok és népeknél hiányzik az, mi által a félelem ellen biztosítva lennének, t. i. Jézus Krisztus tanítása.

A testté lett Ige a női méltóságot ismét helyreállította s a házasságot eredeti alapjára helyezte ezen egyszerű szavai által: „A férfiú és asszony egy testté lesznek, amit Isten egybekötött, azt ember el ne válassza. „Azon fény által, melylyel a Szűz-Anyát körülvette, Ő a rabszolganőt királynővé tette; a nőt megszabadította a gyalázatos szolgálattól, vagy azon fék-

telén szabadosságtól, mely csak a rabszolgaságnak képezte egyik nemét s a nőt a nyilvános erkölcsök fölötti szerény hatalommal ruházta föl. Ő a nőt a kelem által a méltóság mintaképévé, a gyöngédség képviselőjévé, a vigasz s a készséges odaadás angyalává tette. Jézus erénye által védve, Mária neve által oltalmazva, a nő, mint az, illem s a jog kiváló tüneménye jelen meg városainkban, a család szentélyében; s a szerelem, melyet férje részéről tapasztal, Polyeuctennek Paulinhez intézett eme magasztos szavai által fejezhető ki: „Nem szeretlek úgy mint Istent, de sokkal jobban mint magamat.”

Mily új s eddig ismeretlen erényeknek kellett származniuk ezen bámulatra méltó szavak által: „Boldogok a lelki szegények, mert övék mennyeknek országa! Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak! Boldogok a tisztaszívűek, mert ők meglátják az Istent! Boldogok vagytok, midőn szidalmaznak s üldöznek titeket, és hazudván, minden roszt mondanak ellenetek énértem. Örüljete s vigadjatok, mert a ti jutalmatok bőséges mennyekben. Hallottátok, hogy mondatott: Szeressed felebarátodat és gyűlöljed ellenségedet. Én pedig mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket, jót tegyetek azokkal, kik titeket gyűlölnek, és imádkozzatok üldözőitekért és rágalmazóitokért; hogy fiai legyetek Atyátoknak, ki mennyekben vagyon, ki az ő napját fölkelte a jókra és gonoszokra, s erőt ad az igazaknak és hamisaknak.”

Az emberi szív legtitkosabb rugóit is áthatva, megtisztítja az önszeretet salakjától és szándékainak

a legnemesebb irányt adja. „Óvakodjatok, hogy igazságtokat ne cselekedjétek az emberek előtt, hogy látassatok azoktól; mert különben jutalmatok nem leszen Atyátoknál, ki mennyekben vagyon. Te pedig midőn alamizsnát adsz, ne tudja balkezed, mit cselekszik jobbkezed, hogy alamizsnád rejtekbe legyen, és Atyád, ki lát a rejtekben, megfizet neked.”

Hogy az emberiséget ezen magaslatra emelje, az élvvagyó szerelmet az áldozatkész szeretet által pótolja: „Ha ki utánnam akar jöni; tagadja meg önmagát, és vegye föl keresztjét és kövessen engem. Mert a ki életét meg akarja tartani, elveszti azt; a ki pedig életét elveszti érettem, megtalálja azt. Ha pedig kezed vagy lábad megbotráncoztat téged, vágd el azt és vedd el magadtól.”

Ha a lelkek tétlenségben szunnyadnak, ez onnét származik, mivel ezen hangok, még azok szívében sem találnak viszhangra, kik azokat mondogatják. Mindenki csak önmagával, saját érdekével, nyugalmával s kedvtöltéseivel bíbelődik, s az emberi számításból származó eszélyesség gyakran elfojtja a magasztos keresztény áldozatkésztséget.

Az emberre nézve szükséges, hogy a jót ne csak megismerje, hanem gyakorolja is. Látható eszményképre van szüksége, melynek szépsége őt meggyőzze s elragadja. Minthogy tehát a testté lett Ige ismét helyre akarta állítani az emberi lelkiismeretet, azért nem elégedhetett meg azzal; hogy a lelkiismeretre csak fénysugarakat árasztson; hanem az Igének, mint leg-tökéletesebb példányképnek, élet- és halálban egyaránt

az ember előtt kelle lebegnie: mert a legmagasztosabb szentség minden lélekre nézve, egyedül Jézus Krisztus követése lehet.

Eme magasztos és látható eszménykép, mely a szeplőtelen szépséget képezi, szüli a szenteket, kik mint a legnemesebb művészek ezen szépséget önmagukban tükrözik vissza. Ezen eszménykép szemléléséből származik a legtisztább s legerőteljesebb szeretet, mely a kötelességet örömmé s a feláldozást csodatevő ihlettségévé változtatja.

Tekintélyes házából származó nemeslelkű nők szentelik fel naponkint magukat e halhatatlan eszménykép szolgálatára; ezek képezik az emberi nem azon virágait, melyeken még a reggeli harmat csöppjei ragyognak, s mely virágok a fölkelő napnak csak sugarait fogják föl anélkül, hogy a fölei pora szépségüktől megfoszthatná őket; oly kellemes virágok ezek, melyek még a távolba is kiterjesztik tiszta illatukat, s még a közönbösöket is bámulatra ragadják. Szemlélheti-e valaki egykedvűen azon jelenetet, midőn egy szeretetreméltó leány szüleitől örökre búcsút vesz? Egy reggel fölkel, atyjához és anyjához megy, hogy nekik Istenhozzádot mondjon: „Vége mindennek –mondja ő, – reátok s a világra nézve megakarok halni. Nem leszek sem feleség sem anya, sőt már többé leányok sem. Ezentúl már az Istené vagyok. „Mi sem tartóztathatja őt vissza. Fénytől ragyogva, angyali mosolylyal, vidáman, kellemmel s elevenséggel telve, mint a teremtés valódi remeke ajánlja föl magát mennyei jegyesének. Büszkélkedve a szép ékszerben, melyet

utolsó alkalommal rakott magára, bátran lép vagyis inkább szalad, repül, mint a katona ostrom alkalmával, az oltárhoz, ösztönöztetve szíve sugallata által, fejét a fátyol alá hajtja, mely élete hátralevő részére nézve iga, de az örökkévalóságra nézve elhervadhatlan korszorú lesz.”¹⁾

Hogy Krisztus a lelkiismeretet a kötelem teljesítésére jobban ösztönözze, törvényét oly szentesítéssel látta el, melyről a régi kor bölcseinek fogalmuk sem volt. Az alaptételeket, melyek szemmel tartását biztosítani akarta mindenféle gonosz indulat összeesküvése ellen, nem a Tartarus vagy Elysium, hanem egy végtelenül igazságos Isten jutalmazása által tette szilárdakká, ki vagy örök sírás által fog büntetni, vagy örökké tartó dicsőség által jutalmazni. „Ne féljete azoktól, kik a testet megölik, de a lelket meg nem ölhetik; hanem inkább féljete attól, ki mind a lelket mind a testet a gehennába teszheti.”

Az ember a jót beláthatja, helyeselheti, sőt meg is csodálhatja, s mégis a gyakorlatban a rosztat a jónál többre becsülheti. Ez onnét származik, mivel az ember gyakran gyöngé, ha nem egészen elfogult is. Saját erejére hagyva, tán természetes őszinteséget s mérsékletet tanúsíthat; azonban mindig természet fölötti segélyre leend szüksége, hogy oly módon, amint Isten kívánja, legyen alázatos, tiszta, szeretetreméltó. Az erő, melyet az ember kifejti, nem minden természetfölötti

¹⁾ A nyugat szerzetesnője. XVI. k.

erényre elégséges; hanem szüksége van a malasztra, mely Istennek adománya.

Isten maga a malaszt, ki az ember értelmével és akaratával természetfölötti módon közöltetik; a malaszt mennyei delej, mely bennünket az erényhez vonz, mint-hogy magát az áldozatot is, mely különben lehetetlen, könnyűvé s kellemessé teszi. A pusztá ész segítségével látjuk a jót, melyet elérnünk lehetetlen; a szenvedély által fölizgatva, csak gonoszat cselekszünk, melyben kedvünket találjuk. A malaszt azonban természetfölötti megismerést, természetfölötti vonzalmat s ösztönt nyújt a kötelesség teljesítéséhez. A malaszt szüli a jó utáni vágyódást s az erényességet. Nem dönti romba a szabadságot, hanem inkább oltalmazza. Jézus lángoló szívéből eredve, átfutja a világot, minden szív ajtaján kopogtat s kifogyhatatlan bőkezűséggel nyújt nekik világosságot és szeretetet.

Végre, hogy az emberi lelkiismeret a szenvedélyeknek, melyek azt elhomályosították ne válják mar-talékvává, a testté lett Ige az emberiség körében akart élni, s magát erejében s fényében megörökíteni. Azon mestermítvet hozta létre, mely egyháznak neveztetik, s azon feladatot bízta reá, hogy az új kinyilatkoztatás kincsét mindenféle szorongattatás s változékonyság között sértetlenül megőrizze. így tehát a kötelem alapja többé már nincs bennünk, sem körünkben, sem az ingadozóban és esetlegesben, hanem magában a Meg-váltó tanában, melyet a csalhatatlan tekintély tanít s értelmez. A lelkiismeret már többé nem azon homályos barlang, melyben az ész borzasztó ítéleteit hozta, ha-

nem inkább egy nagyszerű templom, melyben Jézus Krisztus magasztos tana hangzik.

Minden igaz lélek részt vehet a testté lett Ige életében s így szólhat sz. Pállal: „Elek, de nem én vagyok az, a ki él, hanem Jézus Krisztus él énbenem.” A keresztény azért keresztény, mivel naponkint részesül Jézus Krisztus életében, lehelete által életet nyer s önmaga által bizonyítja sz. Jeromos e mondatát: „Krisztusnak oly természete van, hogy minden nap újra születik azokban, kik hittel bírnak,”¹⁾ s bizonyítja egyszersmind sz. Paulinnak eme figyelemre méltó szavait: „Krisztus a mi lelkeinkben születik, felnő, megerősödik s öregbedik.”²⁾

Ha tehát valamely ember, az Evangelium által megvilágított lelkiismeret tanácsait kezdi követni, akkor Krisztus születik benne. Ha Krisztussal egyesülve van, mint a szőlővessző a szőlőtővel, s az igazság útján halad, akkor Krisztus „fejlődni fog benne.” Minél inkább tisztul lelkiismerete s minél inkább szellemül élete, annál inkább „erősödik benne Krisztus.” Ha ezen állapotban oly erőt nyert, a mely régi s mintegy szokássá vált erényhez hasonlít, akkor Krisztus „érett korának balzsamával veszi őt körül.” Óh mily szép a lélekben Krisztus nagykor! Ez azon érett gyümölcs, melyet az angyalok szednek le; ez az örök béke hajnalpírja; ez azon jó ízű bor, a mely-

¹⁾ In Cap. 2. Epist. ad Galat.

²⁾ Epist. 33.

ről mondatott: „Meg fog öregedni s te azt kedvtelve iszod.”

Ez azon csodálatos bor, a mely egyedül képes azokat, kik, mint száműzöttek a nyilvánosság teréről visszaléptek, megörvendeztetni s megerősíteni, s a mely erőt kölcsönöz nekik, hogy legdrágább reményeik elpusztulását túlélhessék.

Dicsteljes az emberekre nézve, ha egy szökkenéssel hőszívűekké lehetnek, de nem könnyű magokat ezen állásponton föntartani. Íme itt van egy ember, kinél mi sem hiányzik, mi a világon boldogíthat. Van aranya, szennytelen hírneve; őszinte jóakarát környezi őt, minden gyöngé tőle kér segílyt, hasznos munkásság közt folynak napjai, mely nem engedi, hogy a napok súlyát érezze. Valamely előre nem látott válság azon borzasztó helyzetbe juttatja, hogy a gazdagság vagy becsület között válaszszon. Nem vonakodott; lemondott a gazdagságról s a becsületet választat. Ekkor kezdődnek csak a keserű szenvedések. Az emberek járnak kelnek mint mindég, s neki nemes elhatározása terheit, melyhez élete bilincselve van, meg kell ízlelnie; mutatnia kell magát, a hosszú várakozási napok miatt nem szabad keseregnie, nem szabad magát haszontalan bánkódás által emésztenie, vagy hiú képzelődés által ámitania; a csüggetegségtől ép úgy kell óvakodnia, mint az önhittségtől, hogy megbukott terveit gyümölcsöző s üdvös munkálkodás által pótolhassa. Azonban ez még mind kevés: legyőzhetetlen szomorúság fogja érni a becsület emberét. Vagy nem kín-e a lelkiismeret helyeslésével s a kö-

telmek betöltésének tudatával bírni, s mégis folytonosan az események mostohaságát érezni; föltartóztathatlanul a tömeg durva közönbösségével összeütközésbe jöni, saját alárendeltjeit kitüntetve látni, mialatt ő szűk, homályos s magános pályáján egy szerető nő mellett marad, kire ezen homály gyötrelemmé válik; jelen lenni hona diadalán, melyet szeret, melyet áld, azonban könyező szemekkel nélkülözni a jogot, a szabadságot s mindazokat, mik az ünnepélyt oly szépen ékesítették volna. Ki rajzolhatná le az emberi lélek bensejében lefolyó dráma fájdalmait, melynek a mohtani forrongó időkben több, mint egy emberélet lett áldozatává? Még a legjobbak közül is mily sokan alkalmazták magukra a komor síriratot, melyet Lord Byron, Dante sírkövére szerkesztett: „Végnélküli küzdelmek között éltem le napjaim, szívem elhervasztottam, s mégis egyedül halok meg.”

Emberfölötti erőre van szükség, hogy az ily próbákat jókedvvel, megvető büszkeség nélkül lehessen elviselni; s ezen isteni erőt egyedül Jézus Krisztus adhatja meg. Egyedül ő állíthatja helyre az egyensúlyt a lélekben, ő kölcsönözhet a léleknek kedvet, a legközöségesebb kötelmek teljesítésére, valamint a leghőslelkűbb áldozatkészségre ő képesítheti, ő egyesítheti a lélekben a gyöngédséget a nagylelkűséggel, a bizalmasságot az óvatossággal, a mérsékeltséget a rettenthetlenséggel s minden ellentétet szép öszhanggá csak ő változtathat.

III.

A testté lett Igének ezen az egyesek lelkiismeretére való hatásából származott az újkorban „az általános lelkiismeret” csudálatos tüneménye. Az általános lelkiismeret nem egyéb, mint azon ítélet, melyet általában az emberek az emberi cselekedetekről hoznak; ez az egyéni lelkiismeretek összege. Naponkint iparkodnak a lelkiismeretet mindennemű álokoskodás által tévútra vezetni, s némely publicisták, kik az író magasztos hivatását félreismerik, úgy látszik azt tűzték ki feladatul, hogy a lelkiismeretet megrontsák. Azonban a lelkiismeret minden fáradozásnak s összeesküvésnek ellenáll. Lapozzátok csak át az európai törvénykönyveket s észleljétek a megtörtént dolgokat, bizonyára nem fogjátok sem a törvények sem a szokások között azon botrányos erkölcstelenségeket, melyekre másutt akadhatni, fölhalálni. Gonosz mindenütt létezik, azonban az ember azt beismeri és megveti, amint megérdemli. A mostani társadalom bizonyos visszaélések miatt az oly emberekhez hasonlít, kik jó elveik mellett gonosz életet élnek. Ők az elsők, kik hibás életmódjukat megismerik, minthogy az alapelveikkel ellenkezik. Egyes jogtalanságok történhetnek, azonban a rablás rendszerré soha sem lesz. Valamely fejedelem indíthat ugyan jogtalanul háborút, azonban minden lehető meg fog tenni, hogy önmagát ámítsa s a közvéleménnyel elhitesse, hogy igaz ügy mellett küzd. Az ember Machiavellit utánozhatja, őriz-

kedni fog azonban azt bevallani, vagy ha őszintén be is vallja, akkor is csak kis körben s oly emberek között fogja ezt tenni, kik vele egy húron pendülnek. Az ily nagyszerű kifejezések, mint igazságosság s emberiség, bármit mondjanak is bizonyos boszús szellemek, nem üres szólamok, s a nyíltszívűség ezen szép szavai nagy bajokat távolítanak el. Ezen józan eszméknek, melyeket maga a természet olt belénk, köszönhetjük azt, hogy a gonosztevő keze nem oly gyors gonosz szándékainak kivitelében, s maga a kétszínűség is hódol a keresztény népek ezen lelkiismeretének, midőn a bűnnek az erényesség zománcát kölcsönzi, hogy az átkot, mely bizonyos vétekhez van csatolva, kikerülhesse. Vannak olyanok is, kik némely botrány alkalmával így szólnak: „Épen ennyit ért a pogányság is! „ Ezek tévednek, mert a rettenetes miatt elsápadnának, ha napjaik közül csak egyet is a pogányokéval összehasonlítanának.

Vizsgáljuk meg a rossz hírű középkort: a tények visszariasztanak bennünket, de a lelkiismeret megvigasztal. Ezen vadság alatt lappangott azon erő, melynek a világot fel kellett újítania; azon korban a lelkekhez beszélt a testté lett Ige, s tulajdon becsőknek öntudatát ébreszté föl bennök. Az ókor csak a polgárt ismerte: a középkor az Evangelium lehellete által érintve, az embert teremté, s pedig oly embert, ki szabaddá akart lenni, s a szolgaságtól jobban félt, mint a haláltól. Mindenben mi az általa elfogadott kötelezettségekhez nem tartozik, csak saját lelkiismeretét követi, Minden tekintet nélkül az ember sze-

mélyére, csak szabadságlevelére utal és Montaigne szerint, megmenti a szabadság eszméjét.

A középkor, a Krisztus által polgárosított Germánok csodás kora megszabadította az államférfit a hagyományok s a kényszertörvény bálványozásától. Megtanította őt az indulat s a lángész korlátozhatatlanságára, mely valamely eszme érdekében nem retten vissza a legnagyobb áldozatoktól sem. A lelkeket azon buzgalommal ruházta föl, mely d'Arc Janka hősiességét hozta létre, s az eszmények utáni azon vágyat ébresztette fel, melynek eredménye a lovagrend. A gondolat ezen leventéi, a keresztes vitézek, kik inkább szívvel, mint szájjal mondták: „Isten akarja!” örökségül hagyták az újkornak, magasztos büszkeségüket s kegyeletreméltó egyszerűségüket. Ezen egyszerűség később nagyszerű tényekben mutatkozott, s az „alkotmányozó gyűlés” szónokai inkább Gottfried, mint Brutus fiainak mutatkoztak, midőn a rabszolgaságot eltörölték s így szóltak: „Inkább a gyarmatok veszszenek, mint egyetlen egy elv!”

A különködés és még magát a természetet is bámulatra ragadó tények utáni vágy; a teljesen szabad akaratból elvállalt tények becsülése; azon kötelem teljesítésére irányuló önföláldozás, melyekről a törvény hallgat, s melyeket egyedül a lelkiismeret parancsol; a becsületérzés találékonysága és az áldozatkészség: ezek képezték ama zavaros időkben a lélek legdicsebb tulajdonait, azon ékszereket, melyekkel a lelkek magukat e harcias és nyomorult korszakokban felékesítették, s melyektől örökölte lelkiis-

meretünk azon finomságot, melyről a pogány ókornak még csak fogalma sem volt.

Amint az ember az élő hit tisztasága által megerősítve, arra lőn szoktatva, hogy magát ne buborék-ként eltűnő porhüvelynek, hanem igenis az ég polgárának tekintse; akkor érezte, hogy benső életkörét ki kell szélesbítenie; gondolatai mélységében új látkörök nyíltak meg. Ezt másokkal is közölte. Szenvédelye leikévé vált s ő azt a világ lelkévé tette. Ő a dolgokban csak gondolatának jelvényét szemlélte. A lelketlen lények reá nézve bizonyítékul és megbízásul szolgáltak. A forrás vele együtt sírt; a szél panaszát ismételte; a sziklakkal titkait közölte; a csillagokkal titokteljes csendben beszélgetett; nagy szellemével az ég magaslatait töltötte be. Azután, a földet kicsinyelve, ismeretlen világba vonult, hova vallása fénylő utat nyitott meg előtte, azon eszményi világba, mely telve van fénynyel, örömmel s öszhanggal, mely világ után úgy sóvárgott, mint a száműzött, a kit a honvágy kínja epeszt.

Korunkat szeretnünk kell ugyan, de nem szabad igazságtalanoknak lennünk azon szenvedésteli évszázadok irányában, melyek korunkat előkészítették. Vanak oly szellemek, kiket a javítás fáraszt, szellemek, kik az eszmény titkait többre becsülik a vegytudomány titkainál. Az anyag istenítése utálatot idéz bennük elő; a költészet elbájolja őket; szeretettel imádják az isteni Igét, mely oly szárnyakkal ruházta fel őket, melyek elégségesek, hogy őket a földtől elvon-

ják, mert a föld, melyet lábainkkal taposunk, nem érdemli meg, hogy szeressük.

Hogy a Megváltó befolyását jól megismerjük, attól kellene magunkat megfosztanunk, a mivel ő megajándékozott; azaz magunkban és körülünkben ismét azon sötét éjszakát kellene előidéznünk, melylyel a pogány világ volt körülvéve, mi azonban lehetetlen. Az Evangélium erkölcstana annyira áthatott bennünket, hogy azt mellőzni lehetetlen, hacsak magunkat is meg nem semmisítjük. Ezen erkölcsstan szellemét adják vissza a mi intézkedéseink, szokásaink, tudományágaink, művészeteink, sőt még műveltségünk is. Áthatja az istentelen káromkodását s a gonosztevő lelkiismeretének mardosását is. Azt mondhatjuk a testté lett Igéről, mit sz. Pál mondott az Istenről: „Benne élünk, mozgunk és vagyunk.” Ebben tévednek a nagy szellemek is, kik az Evangelium fényét saját értelmük világával tévesztik össze s azt képzelik, hogy önmaguktól szerezték meg azt, amit ajándékkép nyertek.

A testté lett Ige áthalad a világon, rábeszéli s tanácsai által jóra ösztönzi a lelkeket. „Megelőz minden évszázadot, – így szól egy jámbor író, – elhinti mindenütt az isteni magvakat, vágyván az Isten iránti tiszteletet a földön terjeszteni. Hallgassunk szavára, mert minden szó között egyedül az Övé nem csal. „

Keresztény nők! ti szeretitek ezen imádásra méltó Igét a nélkül, hogy azt mindig meghallgatnátok. A férfin sokat köszön Jézusnak, de a nő még többet, azért egy jól ismert író helyesen cselekedett, midőn

így írt: „A nő erkölcsi szabadsága azon naptól fogva kezdődik, midőn az egyház nektek Krisztust jegyesül s útmutatóul adta, ki titeket vezet s vigasztal, ki titeket mindig meghallgat s néha ösztönöz, miszerint ellenálljatok. A nő felett uralkodni kell, ő csak akkor boldog, ha uralkodnak felette, azonban uralkodóját szeretnie is kell. Nem a régi társadalmak, nem a Judaismus, nem az iszlamismus hozták ezt létre. A nő csak most, t. i. a kereszténység által jutott birtokába a vallási öntudatnak, az erkölcsi egyéniségnek és saját véleményének. Minthogy minden a lélektől függ, azért igen méltányos és észszerű, hogy a lekipásztor, ki képes a szellemi húrokat rezgésbe hozni, a titkos tanácsos, ki a lelkiismeret titkait ismeri, több legyen, mint atya s több, mint férj!”

Ezen öntudatot, melylyel Krisztus a nőket felruházá, iparkodnak napjaink pogányai megsemmisíteni. Ahelyett, hogy a nőt úgy tekintnék, mint szabad s az Isten előtt felelősségre vonható lényt, minden könyvben úgy tüntetik őt fel, mint a férfiú tulajdonát, a férfiút pedig úgy, mint az ő urát, bíróját, törvényhozóját s célját. Reájuk nézve a nő nem lélek, kinek magasztos rendeltetése s elévülhetetlen jogai vannak, hanem igenis érték nélküli lény, kinek az ember hódol, anélkül, hogy becsülné, s akinek jelenléte más céllal nem bír, mint, hogy urát felvidámítsa s hasznára legyen.

Hogy ezen szerepjátszására alkalmasabbá tegyék, megtagadják tőle a jogot, hogy szellemét kiművelhesse s tehetségeit komoly tudományok által fejlessze, s arra kényszerítik, hogy szándékait s isme-

reteit eltitkolja s mint valamely gyarlóságot rejtegesse, így tehát a férfiak erény nélkül szeretik az értéktelen nőket. Ha a nő férjét felülmúlja, akkor kényszeríti őt, hogy ő is hozzászólhasson, azonban ritkán van kedvére a férjnek az ily ellenőrzés. Inkább tetszik neki valamely haszontalan s hiu, mint valamely komoly s művelt nő; amaz játékszer, mely őt mulattatja, emez azonban azon öntudat, mely őt igazgatja s gyakran meg is ítéli. Az oly nő, ki magát valamire beesüli, sohasem fogja önző férjének megengedni, hogy őt valamely bútorral vagy roszul nevelt gyermekkel egyenlőnek tartsa.

Rómában, a szegények temploma előcsarnokában, – melynek ajtai a zsidó-negyed bejárata felé nyílnak – Krisztus Urunknak egy képe látható. Ez alá, zsidó betűkkel, Isaiás próféta eme szavai vannak bevésve: „Egész nap egy hitetlen nép felé terjesztem kezeim, mely képzelgésében nem jó utón halad.” Ezen kegyes meghívás, melyet a testté lett ige Jákob fiaihoz intéz, a mi kortársainkat is illeti, kik saját balga vágyaik által félre engedik magukat vezetetni. Jézus kezét nyújtja felénk s így szól: „Jöjtek hozzám, mertén vagyok az út, igazság és élet. Fogadjátok el törvényemet, mert az az igazság s kegyelem törvénye. Vegyétek magatokra igámat és lelketek nyugalmat talál, mert az én igám édes, és az én terhem könnyű.” Oh igen! ezen teher könnyű, mivel minden tehertől ment; édes, mivel a szeretet terhe. Ezen kimondhatatlan szeretetben a lélek egy teljes, szabad, tökéletesen békés életre talál, Az áldozatok, melyeket parancsol, oly

édességgel bírnak, mely a kielégített szenvedélyek zajában nem található fel. A világ minden javát átalakítja a nélkül, hogy azokat elpusztítaná, s megnyugtat azok élvezésében, ha bennök bővelkedünk és a szív számára elég örömet biztosít, ha azokat nélkülözzük.

Oh, Úr Jézus! akaratunknak és szívünknek szüksége van mesterre: légy te a mi mesterünk! Taníts meg minket utaid megismerésére. Egyedül reád akarok hallgatni; világ és szenvedélyek némuljanak el. Szólj hozzánk úgy, mint az utolsó vacsora csendes és ünnepélyes óráiban szóltál. Engedd meghallanunk azon titokteljes hangokat, melyekről az Emmausba menő tanítványok így szóltak: „Nemde szívünk gerjedez vala bennünk, midőn szólott az utón?” Nálad nélkül a lélek pusztá sivatag; veled kert, melyben mindennemű virágok díszlenek. Te vagy birtoka a gazdagnak, ki benned hisz, öröme a szegénynek, ki benned remél, és szépsége az ifjúnak, ki hozzád hű marad. Ha te eltűnöl óh isteni Megváltó! akkor az igazság után sóvárgó ember fejét lehajtja, mint Magdolna, és sir: egyedül az érzéki emberek örülnek, de ezek gúnycacájába a földön mély sóhaj vegyül, egy a testtel egybekötött léleknek szomorú életjele.

III. FEJEZET.

A lelkiismeret s a szabadság.

Az ember tetteiért felelős, mivel szabad.

A szabadság azon tulajdona az akaratnak, mely-nélfogva az magát valamire elhatározhatja, vagy azon tehetség, mely szerint gondolatait, tetteit, szóval sorsát maga választja. A szabadság, mint fensőbb hatalom, lelkünk mélyében székel ép úgy, mint az igazság; a szabadság látja a jót s a gonoszt, mely bennünket csábítgat s a szenvedélyhez vagy kötelességhez így szól: Téged követlek! Ha mi vakesetnek vagyunk alávetve vagy ellenállhatatlan ösztön által vezéreltünk, akkor a lelkiismeret fölösleges volna, mert egy tettünk fölött sem hozhatna ítéletet. A szabadság, mely a jó és rossz között választhat, határozza meg a jutalmat vagy a büntetést is; a jutalom pedig viszonyban van a fáradsággal vagy a többé-kevésbé nagy-lelkű áldozattal, melybe önelhatározásunk került.

I.

Hogy szabadok vagyunk, azt érzi mindenki; tehát ez oly tény, mely a benső érzék tanúsága szerint minden ellenmondáson fölül áll. Minden ember érzi azt, miszerint mást is tehet, mint a mit ígért. Mindig

fölismeri magában azon hatalmat, miszerint félbeszakíthatja azt, a mit tesz, s tehetné azt, a mit nem tesz. Nem csak azt érzi, hogy ő szabad, hanem azt is, hogy minden ember szabad; azért csodálja vagy megveti, bátorítja vagy bünteti őket. „Az ember előtt az élet és halál, a jó és rossz; a melyik tetszik az adatik neki”¹⁾.

Mindazonáltal az eredendő bűn következtében szabad akaratumk, ha nem is semmisült meg, inkább hajlandó lón a rosszra, mint a jóra, a mint azt a napokinti tapasztalás szomorúan bizonyítja. Mi szeretjük, csodáljuk a jót, gyűlöljük s megvetjük a rosszat, mégis a bűn mindennapi s az erény ritka. A rossz semminkbe sem kerül, s hogy azt elkövessük csak magunkra kell hagyatnunk. A jó ellenben mintegy fájdalmas nemzés által jó elő lelkünkéből s gyakran igen nehezen működhetünk az ár ellen, mely az örvény felé ragad. Az erénynek már neve is mutatja azon erőt, melybe annak megszerzése kerül; s a ki fölülről hallgatja az események zaját, az egész lelkéből meggyőződhetik, hogy a szenvedélyek bírják a hatalmi fősúlyt, és csak némely hősök képesek az erényt néhány óra alatt sajátjokká tenni.

A rossz nem szorul ápolásra és a nélkül, hogy vetné az ember, úgy nő a lélekben, mint a bogács a műveletlen talajon. A jó azonban azon gondos ápolás folytán jó létre, melyet nevelésnek nevezünk. Gyer-

¹⁾ Eccles. 15, 18. A trienti zsinat az emberi szabadság létezését hitágazat gyanánt mondotta ki.

meket nevelni anynyit tesz, mint a makacsság által áthatott lélekbe, – mely szolgaságot nem tűr, – hódolatot, engedelmességet s készséget csöpögtetni; kimutatni a nehézségeket, melyek az ily nemes feladattal járnak, s kétségen kívül helyezni a rosznak a már természetünkben rejlő túlsúlyát a jó felett.

Ezen túlsúly oly nagy, hogy az erényt, melynek egészen természetesnek kell lennie, igen ritkává s érdemteljessé teszi. Valjon voltakép mi természetesebb, mint a felebaráti szeretet? Valjon a kölcsönös jóindulat nem az összekötő törvény-e az ugyanazon természetű, ugyanazon eredetű s ugyanazon célú lények között? De szeretjük-e felebarátainkat? Valjon a jószág, melylyel irányukban viseltetünk, nem kerül-e fáradságba? Ah! azt mondják, hogy testvérek vagyunk, s azt mi el is hiszszük, mindazonáltal, igen kevés kell ahhoz, hogy arról megfeledkezzünk. íme itt van egy születése, vagyona s talán szépsége miatt kitüntetett nő. Szíve már természeténél fogva gyöngéd s jó, mint-hogy ő nő. Ő továbbá jámbor is, imazsámolya a leglátogatottabb templomban van, s csak is az ügyes gyóntató-anya megválasztása esik neheze. Ezen nővel azonban nem könnyű elhiteni, hogy kocsisa fivére, s komornája nővére. Ezen egyszerű igazságot valamely magasztos erénynek képzele; s ha saját szolgáinak csak jó arcot mutat is, ezt már ő az alázatosság remekének tartja, mely hasonló az Üdvözítő alázatosságához, ki Zakeus asztalához ült, s azon egyszerű embereknek, kik Apostolai voltak, lábait megmosta.

Ezen roszra való hajlandóság, s a jótól való vo-

nakodás dacára, mely ellen bennünket Isten malasztja véd, fennáll szabadságunk s vele együtt felelősségünk. Kérdezhetnők talán, miért ruházott fel bennünket az Isten ezen végzetteljes ajándékkal; bár sajnálom azokat, kik azzal visszaélnék, mégsem tehetem, hogy ne dicsőítsem előttük ezen megbecsülhetlen kincset. Én dicsőítem ezt a könyek dacára, melyeket oly sok szomorkodó anya szemeiből látok hullani; dicsőítem azon gyermekek kiáltása s halvány arcuk látása dacára is, kiket atyjuk iszákossága nyomorra kárhoztat; dicsőítem azon korai redők dacára, melyeket az ifjú homlokára halált hozó gyönyörök véstek; dicsőítem minden ártatlan áldozat panaszai, minden ügyes gonosztevő gúnykacaja, minden szív-bánat dacára, melyek forrásaiból az emberiség már hatezer év óta iszik. Oh! keserűek, igen keserűek a pajzánság gyümölcsei, s mégis hálát adok a véghetetlen jóságú Istennek, hogy az embert – remekművét – nem teremtette személyi felelősség nélkül úgy, mint az állatot, mely egyedül ösztöne által vezetetik. Mint ember azért érzem nagyságomat, mivel öntudatában vagyok szabadságomnak. Tetszésem szerint nyúlok a jó vagy rossz titán. Két cél közül választhatva, melyeket a végtelenség különít el egymástól; mint szabad lény intézem sorsomat úgy, a mint nekem tetszik. Mint sorsom egyedüli intézője, balkezemben a poklot s jobbkezemben a mennyországot tartom, szabadságomban áll, hogy az egyiket a másik miatt feláldozzam. Választok, hogy vagy magamat, vagy Istent szeretem mindenek fölött. Eltávozom központomtól vagy visszatérek ahhoz; ellenszegülök vagy engedel-

meskedem a lelkiismeret mardosásainak, s még a bűntény elkövetésénél is érzem uralmam nagyságát. Ezen küzdelem nagy, ezen felelősség borzasztó, azonban ezekben foglaltatik minden dicsőségnek alapja s a választottak közül, kik elnyerték a diadal koronáját, mely diadalt szabadság nélkül kivívni lehetetlen, még egy sem panaszkodott a miatt, hogy szabad volt.

Az egyház is mindig hatályosan védelmezte a szabadakaratról szóló vallási tételt. Ez által a társadalmat megmentette a feloszlástól; a kényuralomnak, mely a vakesetről szóló tan következménye, korlátokat szabott; gátot emelt az erkölcstelenség ellen, mely azonnal iparkodik az igazságot megsemmisíteni, a mint az ember felelősségében hinni megszűnik.

Ha az ember úgy tekinti magát, mint a ki a vakeset hatalmának van alávetve, akkor megismervén saját veszedelmét, ezért életelő élvezetek által törekszik kárpótlást szerezni; egészen máskép áll azonban a dolog, ha öntudatával bír annak, hogy ő szabad. Tudja, hogy misem képes az életszentséget megsemmisíteni akkor, midőn akarata az észől kér tanácsot. E szentélyben van a lélek trónja, ott foglal helyet egész méltóságában; s törjön bár az egész világ elene, mégsem kényszerítheti, hogy akarjon vagy ne akarjon. Azonnal előtűnik az erkölcsi rend teljes nagyságában. A vágy, érdemeket gyűjteni, ösztönöz bennünket; a félelem, nehogy vétket kövessünk el, viszatart bennünket, s a jutalom azért tetszik előttünk oly fényesnek, mivel önkénytes áldozat árán kell megszerezelnünk.

Isten igen gyöngéd figyelemmel bánik velünk; s úgy látszik nagy gondja volt arra, hogy az emberi méltóságot a szabadság korlátozása által le ne alacsonyítsa. Ő még azon borzasztó képességgel is felruház bennünket, hogy őt megsérthessük s magunkat veszedelembé dönthessük! Az emberek gyakran kevésbé becsülik egymást, mint az Isten. Ok megalázzák, megsértik s elnyomják egymást. Sajnálatra méltó szerencsétlenség! Ki a lelkeket valóban szereti, annak a kényuralomtól úgy kell félnie, mint az ostortól.

A szabadosság kétségkívül borzasztó; azonban bármily iszonyúnak tűnjék is fel, mégis közönségesen csak elvonuló zivatar, mely az anyagi érdekeket meg rongálja anélkül, hogy a lelkiismeretet rendszeresen megrontaná. Ellenben a kényuralom, – az emberiség testén tátongó eme nagy seb, – épen folytonossága által mutatja, hogy öröklött. A ki mindent tehet, az nincs messze attól, hogy mindent akarjon. Azonban semmiféle hatalom sincs ellenőrzés nélkül. Az Isten maga magának megtiltott minden önkényt, mivel hatalmának gyakorlatában ő is alkalmazkodik az Igéhez, ki kényszeríti, hogy mindig igazságos legyen. Mit szólunk az oly emberről, ki érzi, hogy egész nép van akaratának alávetve? Ha az ember csalhatatlan, akkor ezen csalhatatlanság biztosítékul szolgál, azonban ő ember, tehát tévedhet, és ki annál inkább hajlandó arra, hogy hatalmával visszaéljen; mivel máihelyzete által is a megcsalás lehetőségének van kitéve; mert azoknak, kik neki az igazat megmondhatnák, mindig érdekükben áll, hogy azt előtte eltit-

kolják. Hogy szerencsétlensége teljes legyen, tévedései, hibái, vagy szeszélyei, mindig előre nem látható következményeket vonnak maguk után, s az ember megborxad a vérözön láttára, amely minden évszázadban valamely személyes dícsvágy, gyűlölség vagy ötlet miatt folyt.

A kényuralom gyalázat az emberi méltóságra nézve; mert minden kényúr, ki nyíltszívű, ily szavakkal nyilatkozik: A törvény nem más, mint az én szeszélyem. Ti dolgoztok, hogy én gyönyörök között töltssem el életemet azokkal együtt, kik nekem segítségül szolgálnak arra, hogy testi vágyaimat kielégíthessem és hogy engemet számtalan csalás által megakadályozzanak, nehogy kötelmeim fölött józanul elmélkedjem. Szántóföldetek, házatok, verítéktek, – mind az én tulajdonom. Ha a napvilágot élvezitek, azt az én jószágomnak köszönhetitek. Ha nejeiteket s leányaitokat nem rablom el, hogy őket rabszolgánőimmé tegyem, ez csak azért történik, mivel nincs hozzá kedvem; s hogy még éltek, ez onnét van, mivel ezen pillanatban nekem ez úgy tetszik.

Némelyek így fognak hozzánk szólani: A lelkiismeret, a vallás, a kényuralomnak gátot vet s azok sorsa fölött öröködik, kik ily uralom alatt állanak. Azonban fájdalom, a történet az ellenkezőről tanúsodik. A kényúr megszámlálhatatlan eszközökkel bír, melyek által lelkiismeretét elfojthatja. Ami a vallást illeti, azt csak addig védelmezi, míg az lealázva magát, tetszését megnyeri és szolgálatára áll, de különben megveti. Ha a vallás őt valamiben akadályozza,

akkor üldözi. Szabad államban az egyház soha sem veszett el; ellenben kényuralom mellett sohasem verhetett mélyebb gyökeret s élvezhetett békét. Bizonyítja ezt Kelet, bizonyítja az orosz birodalom.

A kényuralom végre kiirtja az erkölcsi érzetet, kedvezésben részesít minden romlottságot s épen ezért utálatot is kell gerjesztenie. Minthogy a közélet azon népeknél, melyek ily kényuralom járma alatt nyögnek; pang, azért művelődési eszközük nem marad más számukra, mint a gazdaság, komoly foglalkozásul pedig a törekvés, hogy gazdaságot szerezzenek. Nyereség utáni vágy uralkodik minden szívben. Minden állomás a fizetés és minden tisztség a vele járó hasznok szerint becsültetik. A fényűzés növekszik a birtvágygyal és csak hamar bujaságot szül, mely mindkettőnek anyja. Minden komoly érdem gyanús. A kényszerített szünetelés nagy dobzódást idéz elő s a lelki erő elhervad, minthogy önmagát emészti föl.

Az elsatnyult lelkek oly hivatalok után vágyódnak, melyek hozzájuk hasonlóak, s így a romlottság folytonos, csak ama különbséggel, hogy ez majd fogy, majd növekszik. A nép kiált: Panem et circenses-t, – az uralkodó pedig Néróhoz hasonlóan, asztalkendőt dobva a nép felé, mosolyogva így szól: „Távozzatok békében azonban zajt ne üssetek.”

Igen nehéz rabszolgákból szenteket nevelni: „A mi a szabadságtól elraboltatik, az a vallásra nézve is elveszett; mert mindkettő, elválaszthatatlanul egymáshoz fűzve, ugyanazon hasznokat s ugyanazon ká-

rokat idézi elő.”¹⁾ A szabadság viharteljes, ki nem tudja ezt? azonban a világon csak egy eszköz van, mi által ezen küzdelmet meg lehet szüntetni, s ez abban áll, hogy az életet kioltsuk. A kényuralom csak néha-néha válhatik hasznos ápolóintézeté, hogy valamely népet a szabadosság túlkapásaitól megszabadítson, ez ugyan lehetséges, de az ápoló-intézet soha sem lesz az ígéret földjévé.

Ott az erkölcsi érzet értéke alábbszáll s minden erény annyira elfonnyad, miszerint igazolja a gúnyszavakat, melyekre Byron fakadt Kelet megpillantásánál: „Oh a nap földe, hol minden isteni; minden – csak az emberi lélek nem!”

II.

Bizonyos körülmények megsemmisíthetik vagy kevesbíthetik bennünk az erkölcsi felelősséget, mint-hogy szabadságunkat többé vagy kevésbé megszorítják; ezen körülmények elseje a *tudatlanság*.

A tudatlanság lehet legyőzhetetlen, s pedig azon értelemben, miszerint lehetetlen volt azt leküzdenünk.

Ennek akkor van helye, ha a lélekben nemcsak kétely, de még látszólagos gyanú sem támad a fölött, hogy a cselekedet, melyet megengedhetőnek tartunk, rossz is lehet. Az ily tudatlanság cselekedeteinket kényszerítetteké változtatja, s bennünket Isten

¹⁾ Arnulf episc. Luxov. Epist. 85.

előtt kiment. Tehát az ember valamely tettért csak annyiban felelős, amennyiben az szabadakaratból származik; a szabadság azonban, mint sz. Tamás mondja, *megismerést tételez fel.*

A bizonyosság” hiánya képezi a jó „hiszemet” (bona fides); a jó hiszem több lélek tettét igazolja, mint azt némelyek hiszik. Igen nehéz bizonyos előítéletek erejét s bizonyos hagyományok befolyását tökéletesen megismerni, főleg ha azok iránt a szív is érdeklődik. Szent Ágoston sem habozott korának tévtanítóihoz így szólni: „Minő sok igaz juh létezik az egyházon kívül, minő sok farkas van az egyházon belül! Sokan, kik az egyházon kívül látszanak lenni, hozzá tartoznak, s jobbak, mint sok katolikus. Oh ti, kik keblén pihentek, ne emeljetez keserű szavakat azok ellen, kik kívülről vannak; imádkozzunk inkább érettük, hogy velünk együtt az egyházba jöjjenek; legyünk részvétellel irányukba, hisz testvéreink, ha akarják ha nem!”

Azonban igen gyakran megtörténik, hogy a tudatlanság *legyőzhető*, s ez esetben vétkes. Ezen hibában az szenved, ki valamely cselekedetének erkölcsössége felett kételkedik s még is elhanyagolja megvizsgálni, valjon azon cselekvény jó-e vagy rossz. A hanyagság miatt létrejött ilyenmű tévedés nem egészen menti ki a vétket, jóllehet súlyát enyhítheti. Ily esetben pl. az orvos nem tekinthető büntelennek, ha betege azért hal meg, mert a betegség természetét nem eléggé tanulmányozta, vagy az általa rendelt szerek tulajdonságait nem vizsgálta meg; hibája azon-

ban igen különbözik attól, melyet akkor követett volna el, ha gyógyszer helyett szándékosan mérget adott volna be.

Az ember igen gyakran cselekszik rosszat anélkül, hogy szándékoznék azt elkövetni, de azért ne gondolja, hogy ki van mentve az indító okok tisztasága által, midőn a hibát, melybe esett erélyes szorgalom által kikerülhetett volna. Például – a bíró, ki az igazságot belátja ugyan, azonban azt ítélete által megsérti, a legnagyobb mértékben bűnös; ha azonban figyelemhiány miatt követ el hibát az igazságszolgáltatásban, akkor is bűnös, de csekélyebb mértékben. Ezen esetben, minden anyagi kár megtérítésére köteleztetik, s a jogosság azon elmulaszthatatlan kötelmet rója rá, hogy amennyire lehetséges az általa okozott kárt megtérítse.

Mit mondanánk az oly fejedelemről, ki egy egész népet szerencsétlenné tett, kit azonban azzal mentenek, hogy meg lőn csalva. Hogy az ily védelmezés ér vény nyel bírjon, önmagáról így kellene tanúskodnia: Mindent, – mi tehetségemben állt – megtettem, hogy felvilágosítást nyerjek. A hízalgőket távol tartottam magamtól, iparkodtam^ hogy a szerény őszinteséget, mely különben rejtőzni szokott, felfedezhessem. Mindenkit biztosítottam arról, hogy ha az igazságot kimondja, számíthat jó indulatomra.

Ha a tudatlanság azon határozott szándékból származik, hogy a bizonyosságot eltávolítsuk, mivel ez szenvedélyeinknek nem kedvező; akkor bűnös, „színlett” tudatlansággá lesz.

Ezen eset azon embereknél fordul elő, kikről

mondatik: „Hogy nem akarták megérteni, attól tartván, hogy ha megértik, kényszerítve is lesznek jót cselekedni.” Ezen emberek minden tevőleges (positív) vallás kedvezőtlen rendeleteit elvetik, s megelégszenek azzal, hogy néhány erényt gyakoroljanak, melyeket az épség erényeinek lehetne nevezni; s ha nem is teljesen, de mégis bizonyos mértékben közömbösen élnek. Még annyi fáradságot sem vesznek maguknak, hogy a vallást, mely őket javítani törekszik, megvizsgálják, vagy legalább gyűlöljék. Ők a buja emberek bölcsészetet tettek magukévá, az az: eltávolítanak lelkükből mindent, mi élveiket csak legkevésbé is korlátozhatná, ők a feddhetetlenség bizonyos nemére hivatkoznak, mely véleményük szerint a következő két pontban bírja alapját: nem ismerjük azon kötelmeket, melyekről ti előttünk szóltok; nevezetesen, nem tudjuk, hogy azokat isteni akarat szabta elénk; ugyanis igen távol vagyunk attól, hogy megértsük, miszerint a vallást, mely azon kötelmeket elénk szabja, valóban az Isten nyilatkoztatta ki. Ők nyugalmasan pihennek ezen puha vánkoson, összevonják a függönyöket, nehogy alkalmatlan világosság következtében felébredjenek, ha csak majd akkor nem, midőn a kor gyorsasága s az érzékek elgyengülése meg fogja nekik engedni, hogy a vallásban kereshessenek reményt anélkül, hogy irányában áldozatra volnának készek. Testvérek! engedjétek meg, hogy így szólhassunk hozzátok: álmodtok csalékony, s nem vagytok ártatlanok mint hiszitek. Isten előtt büntetésre méltók vagytok, mert összevonjátok a függönnyt, hol szemei-

tekét kinyitnotok s néznetek kellene, mert első kötelemünk abban áll, hogy az igazság után törekedjünk s hogy annak üdvös befogadására magunkat előkészítsük. Vannak oly kedvezmények, melyeket visszatartani nem áll az ember jogában s ezek közé tartozik az igazság isteni fénye. Jó hiszeműségtek alapján véve rossz, s ha őszinték vagytok, úgy be kell vallanotok, hogy ha már a megismeréstől is úgy féltek, mennyivel inkább rettegtek a kötelem teljesítésétől.

Az ember csodálja a vallást, mivel szép, de fél is tőle, mivel „kényelmetlen.” Az ember nem gondolja meg, hogy kényelmetlennek kell lennie, miszerint valami haszonnal járjon. A lelkiismeret s az Evangelium csak azért szállottak le az égből, hogy bennünket hathatós intések s útbaigazítások által üdvözítsenek.

Egy másik ok, mely a hibát a szabadság korlátozása által csökkentheti, a szenvedély, mely több vagy kevesebb erővel vonz bennünket valamely érzéki tárgy felé. Vagy megelőzi akaratunkat vagy pedig csak az akaratból származott gerjedelmek eredménye. Az első esetben a hibát bűnmentessé teszi, ha t. i. oly erővel lép fel, hogy az ész használatát megsemmisíti, az utolsó esetben pedig inkább nagyítja, mivel az akaratot megszilárdítja a rosszban.

Mindazonáltal tekintetbe veendő, vajjon ezen szenvedély önkénytelenül lépett-e fel vagy nem? Valamely ember például részegségében vagy haragjában halálos csapást intéz; nyilvánvaló, hogy nem hason-

lítható egybe azzal, ki hidegvérűen gyilkosságot követ el; azonban ő mégis gonosztevő, minthogy azon szenvedélyt, mely őt ezen módon tévútra vezethette, csírájában nem fojtotta el.

Nem szabad a szenvedélylyel játékot űzni, mert ez oly játék, melynél sohasem láthatjuk előre, megnyit vesztethünk. Ha az ember egyszer valamely vak indulatoskodás ösvényére tért, akkor már szédítő örvény szélére jutott. Ez leginkább oly nőknél történik meg, kik a szerelem által elragadtatnak: az indulat gyakran elfojtja bennük a lelkiismeretet, s a szív magával ragadja a szabadságot.

Sokan, midőn a tévedésre emlékeznek, így szólhatnának: mily szép volt az utolsó nyár! Akkor lelkünkben nap s ereinkben tűz honolt. Akkor még lelkiismeretfurdalásom csak annyi volt, mennyi egy virágnak, mely a napsugarak felé mosolyog; nem volt több aggodalmam, mint a madárnak, mely az ágon szerelmi dalát zengi: szóval ittas voltam! Azonban a nő ritkán bánja meg tévedését, ha csak abban, ki bűnének oka volt, nem csalódott. Sőt talán elkövetett hibáját nem annyira bánja, mint inkább csodálkozik azon, hogy az hiba. Omnis amans aniens: a szerelem, ha bizonyos fokot elért, mindig esztelenség; mert az a legvalódibb szerelem, mely indokokat nem fürkész. A sorshoz hasonlóan, magával ragad anélkül, hogy a gondolkodásra időt adna. Szünetek, megaláztatások, föltételek, szóval minden eltűnik a nő előtt a szeretett egyén megpillantásánál. Némielyek oly gyöngék, hogy nem annyira a hiba miatt

lehet őket kárhoztatni, mint inkább a veszély miatt, melynek kitették magukat, hogy a hibát elkövethe-
sék; s az Isten, anélkül, hogy kimentené őket, tán
megfogja védangyaluknak engedni, hogy javukra eny-
hítő körülményeket hozhassanak fel!

A szenvedély leginkább akkor kisebbíti a hibát,
midőn az erősebb, önkénytelenebb, s midőn az leg-
inkább az emberi természetből jött létre s megfonto-
lás által nincs megvilágítva; azonban azt nem menti
ki, minthogy sem az akaratot sem a beleegyezést nem
semmisíti meg. Miből következik, hogy gondosan kell
ügyelnünk magunkra, nehogy készületlenül találtas-
sunk. Ha a természeti ösztönt fogadjuk el útmutatóul,
akkor kétségenkívül a rendetlenség áldozataivá le-
szünk. Éltünk célja abban áll, hogy ezen kárhözatos
vonzalmat legyőzzük, s magunkban a rendet helyre-
állítsuk; de ez csak úgy történhetik meg, ha minden
erőnket a lelkiismeret rendelkezése alá bocsátjuk.
Lelkünk gyepelőit ismét szilárd kézzel kell megra-
gadnunk, hogy tőle a törvény iránti tiszteletlenséget
ismét eltávolítsuk, vagyis arra kell törekednünk, hogy
magunkat az isteni törvénynek s érzékeinket az ész-
nek alá vessük.

Azért szükséges az embernek még a szabadság
más ellensége ellen is védeni magát, s ez a *szokás*.

A szokás, mint a közmondás is tartja: második
természet. Eredete nem más, mint az érzés vagy a
test gyakori ismétlése; alakja egyenlő az ösztönével,
törvénye az, hogy minden érzést hatalma által korlá-
tol, ellenben minden cselekményt megerősít.

Minő felelősséget ró reánk a szokás? Ezen kérdésre azt feleli a józan ész, hogy mi, minden a szokás által létre jött tettről felelősek vagyunk. A szokás valósággal csak akaratunk ismételt működése által jó létre. A szokást az akarat ápolta, öntözte, táplálta; nőni engedte azon időig, míg általa el nem nyomatik, mint ez közönségesen történni szokott. Csak egy esetben lehet mondani, hogy a szabad működést megszünteti: t. i. ha a szokást leküzdeni iparkodunk, akkor a gyöngeségek, melyeket még előidéz, néha mint ösztönszerű tények tekintetnek, melyekben az akaratnak semmi része sincs.

Vigyáznunk kell, nehogy indulataink által legyőzzünk, nehogy szabadságunk háttérbe szoríttassék. Némely óhajokban nem kell bízunk, miként nem bízunk oly ellenségekben sem, kik csak azért hízelegnek, hogy bennünket rabokká tegyenek. Minden rossz szokás zsarnoknô, s minden kényszer – bilincs, melylyel az ember magát terheli. Gondoljuk meg, hogy csak az becsületes, ki az erényt nemcsak esetlegesen gyakorolja, hanem ki szokásává tette annak gyakorlását. Az előre megfontolt jó tett, önmagában tekintve, több fáradságot vesz igénybe, mint az oly jó tett, mely szokásból történik; azonban, hogy az ember a jó iránti szokást sajátjává tehesse, szükséges, hogy sok jó tettet vitt legyen véghez. A szokás oly tőke, melynek kamatai minden jó cselekedet által szaporodnak, és az igaz, ki az erények által szerzett javaiból békében él, áldozatának gyümölcsét joggal gyűjti.

A legnagyobb boldogság, melyet az ember elérhet, abban áll, hogy lelkiismeretét és gyönyöreit teljes összhangba tudja hozni.

Mit szóljunk a kényszerűségről? A kényszerűség vagy érzéki vagy erkölcsi. Az érzéki kényszerűség felülmúlhatja ugyan külső tényeinket, azonban az akarat fölött nem uralkodhatik. Az akarat az ember bensejében székel s ment minden zsarnokságtól; mert sohasem lehet az embert kényszeríteni, hogy akaratával ellenkezőt akarjon. Epiktet, a rabszolga, mindig szólhat így urához: „Szabadabb vagyok mint te, inert akaratomat semmire sem kényszerítheted. Bilincsekbe verhetsz, fogságra vethetsz, meggyilkolhatsz, azonban ellenedre is azt akarom, mit én akarok, akaratom fölött úr maradok s kényszerítésed akaratom ellenében mit sem tehet. Isten az emberi akaratot maga sem kényszerítheti, mivel azt szabadnak teremtette; mint-hogy a véghetetlenül bölcs s következetes Isten nem semmisítheti meg azt, a mit teremtett. Tehát az akarat mindennek, még Istennek is ellenállhat.

Az erkölcsi kényszer nem más, mint a félelem. A vétket kicsinyítheti ugyan, azonban bennünket soha ki nem ment, ha csak eszünket nem veszítjük. Ha mindjárt meg kellene is halnunk, még sem szabad önkénytelenül a kötelességet elhanyagolnunk; mert kötelmeinket ép úgy kell szeretnünk mindenk felett, mint magát az Istent.

Ily meggyőződésük volt hitőseinknek is: készebbek voltak inkább meghalni, mint kötelemüket elhanyagolni; s hőslélkűségük következménye még ma is

hasznunkra válik. – Minthogy a halált a hitehagyásnak elébe tették, a lelkiismeretet megerősíték a személyi felelősség alapelvének ünnepélyes kimondása által, melynek tisztelete a pogányőskorban egészen elenyészett, s így a valódi polgári művelődés fölvirágzását megkönnyítették. Azon időben a császárnak akarata volt a legfőbb törvény; mert a császár, fejedelem, főpap és Isten volt egyszersmind. – Ekkor hangzottak el az apostoli vértanú nemes ajkáról e fontos szavak: „Ha Isten es az emberek ellenkeznek egymással, jobb Istennek engedelmeskedni, mint az embereknek.” Ezen szavakkal monda ki az apostol e nagy fontosságú tételt: minden egyénnek megvan a saját jogai és kötelességei; nem tartozik a hatóságnak engedelmeskedni, mihelyt az tőle olyakat követel, mik lelkiismeretével ellenkeznek.

Ezen tan bámulatos következménye az volt, hogy minden rendűek és rangúak, kor és nem különbség nélkül inkább ellenszegültek a hivatalos rendeleteknek, a proconsulok fenyegetéseinek, és a nép dühének, mint olyasmit szóltak vagy tettek volna, melyek – azon alapelvekkel, melyeknek lelkiismeretük szentélyében hódoltak – ellenkeztek. – Leküzdék a kinek minden félelmét, melyeknek leírása borzadályt kelt, megvetették a halált, de ez nem fegyverzörgés s lázadás közt történt, mely a léleknek csak lázas, múlékony erőt kölcsönöz, hanem a sötét börtönökben, az ítélet színhelyének borzadályos csendjében, szemközt a tengernyi emberrel, kik, a majdnem végnélküli színcsarnok karzatain mozogtak; azaz oly körülmé-

nyek között, midőn az ember egyedül és elhagyatva áll, s épen az által, hogy méltóságát megtartja, mutatja ki magasztos eszméit, nemes érzeményeit és hősies jellemzilárdságát.

Büszkén mondák atyáink: „Én keresztény vagyok!”¹⁾ ezzel kimondák a bámuló világnak, hogy az állam még sem minden, és hogy egyeseknek is megvannak saját jogaik s kötelességeik, bizonytalan pályafutásuk teljesítése végett.

E komoly szózat, mely Euphrat partjaitól Hercules oszlopáig elhatott, a tribunálok ezrei előtt elhangzott, újra felemelte az emberi lelket, mely már a kényszer zsarolása előtt többször meghajolt. Ezen szózat széttörte a kényszer bilincseit s a világot és népeket a jognak birtokába visszahelyezte és a népek megdöbbsenek, midőn Justinus, egyike ezen kitűnőségeknek a császárhoz így szólott: „minthogy reményeinket nem a földiekbe helyezzük, megvetjük azokat, kik bennünket megölnek, különben is a halál oly valami, melyet kikerülni lehetetlen.”

Ezen reményteljes öntudat, mely minden földi hatalommal dacolt, a léleknek méltóságát annyival is inkább emelte, mivel az nem a stoikusi hideg érzéketlenségből származott, hanem inkább a földiekből

¹⁾ Mai napság a valódi jellemnagságok mindinkább gyérülnek, mert minden törekvés oda irányul, hogy mind a test mind a lélek meggyengíttessék. Óhajtandó volna, hogy az ifjúság nagyobb kedvet találna Plutarch munkáinak és a vértanúk történeteinek olvasásában, mint a profán és vallástalan irányú napi sajtó laza cikkeiben.

való méltóságteljes kibontakozásból, és a kötelesség szentségének mély meggyőződéséből. Ezen öntudat azon megdönthetetlen alapelven nyugodott, hogy az embernek minden nehézség dacára állhatatosan kell célja felé törekednie, melyet a Teremtő tűzött eléje; és a legutolsó rabszolgát is megörvendezettető a költőnek e nagyszerű mondata: „Os homini sublimē dedit, coclumque tueri. – Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus. „

III.

Mi ugyan nem vagyunk mint hitőseink azon veszélynék kitéve, hogy a halál és hithagyás között kellene választanunk, mégis szabadságunk minden pillanatban *megpróbáltatás* alá van vetve.

Mi ezen megpróbáltatás? – Nem egyéb mind azon alkalom, mely a szabad lénynek adatik, hogy vagy önmagát áldozza fel a kötelességért, vagy a kötelességet önmagáért. Célja, a lénynek értékét valóban ismertté tenni. Minden lény oly hatalom, melyet addig homály főd, míg nem nyilvánul; megpróbáltatása adja az alkalmat, hogy nyilvánuljon. Ugyan ez áll azon lényekről is, melyek nem bírnak szabadsággal; ezeket vegyészileg vizsgáljuk, hogy lényegöket, titkos tulajdonaikat megtudhassuk. – Azonban sokkal szükségesebb, hogy a szabad lénynél megtudjuk, mit gondol, mit akar és mit tud. „Mit tud az – mondja a bölcs – ki még megpróbáltatásnak nem

volt alávetve?” Semmit. Nem tudja mennyire szereti Istent, és az igazságosságot és mennyire képes gyáva vagy bátor lenni. – Hogyan tudja meg ezt az ember és vele együtt az Isten? Az *alkalom* által.

Az *alkalom* nem más, mint légyott (találka), melyet a Gondviselés rendez annak megtudása végett, hogy mily mértékben van bennünk a gyarlóság és erény; vagy mi több, hogy a nehézségek közt alkalmat nyerjünk a kötelességszerű engedelmisség által Istenhez fölemelkedni. „Az ember élete küzdelem, mivel nem más, mint megpróbáltatás; s úgy látszik, hogy Isten bő alkalmat nyújt a győzelemre, hogy diadalainkban örömet nyerjen.”

A sz. írás az igazakról ezeket mondja: „Isten megpróbálta őket és méltóknak találta. „Ábrahámhoz midőn Izsákra emelte kezét, így szólt: „Ez elég, mivel szívedet még ily áldozatra is késznek találtam, tudom, hogy mindenek felett szeretsz.” Az ily jelenet még folyton tart s csak az emberi nemmel fog megszűnni.

Folytonosan lesznek az ember életében oly körülmények, melyeket nem ő maga választott magának; ilyenkor kénytelen lesz választani: szenvedély és kötelesség, önzés és áldozat között. Az isteni jószág bizonyos mértékben felvilágosítja a kísértetekben az embert, sokasítja lépten-nyomon a megpróbáltatást, a mennyiben a körülményekhez képest erejéhez mért kísértéseket bocsát reája, és a veszélyek között mintegy fogva vezeti őt az engedelmisségre. A kísértés minden emberre nézve azon szabad és szenvedélyes

tettekből származik, melyeknek nyilvánulásai az életfolyamában egymásba szövődnek, és azon változatokból, melyek ezekből erednek. De Isten ezen megpróbáltatást maga is határozottan akarta, mi nyilvános bizonyítéka annak, hogy a kísértés önmagában véve nem bűn, csak alkalom valamely érdem – vagy vétekre, a szerint, a mint meghajolunk előtte vagy pedig annak ellenállunk.

A megpróbáltatások különbözők az erő és kegyelem azon mértéke szerint, melyeket elnyertek az emberek a végett, hogy a kísértéseket leküzdhessék. Így valamely ember hű maradhat köteleméhez, ha csak annyi erővel bír is, mennyi épen szükséges némi nélkülözések eltűrésére vagy csekélyebb élvezetek megtagadására, ez a kísértésnek legkisebb foka. Azonban megtörténhetik az is, hogy vagyonát, egészségét tán jó hírnevét fel kell áldoznia, mi már súlyosabb rá nézve; vagy tán életét is, mely minden javakat magában foglal. Ha az áldozat ennyire megy, akkor az ember szent, mert vértanú. – Vértanú pedig azért; mert a legsúlyosabb megpróbáltatás fölött diadalmaszkodott, mivel a tökéletes szeretet ösztönzése folytán azt áldozta fel, a mi neki legdrágább volt.

Isten soha sem akarja, hogy a megpróbáltatás erőnket fölülmúlja, mert mindenkor ád elégséges kegyelmet a veszély leküzdése – vagy legalább kikerülésére, ha bennünket fensőbb parancs ellenállásra nem kötelez.

Tudom, hogy vannak oly gyáva lelkek, kik a vérmérsékletet, a jellemet és a körülményeket legyőz-

hetetleneknek szeretnék állítani; vagyis így akarják magukat mentetezni:

„Mit tehetek róla, mikor az én természetem ilyen;”
– ily módon — jöllehet az emberi méltóságra igényt tartanak, mégis csak az állati előjogot védik.

Sőt ha akarjuk mindig találhatunk védőt, ki kész ezen gyarlóság jogosultságát vitatni, és bizonyos eredményeket az öngyilkossággal párhuzamba állítani. Ily gyávaságok ellen harcol a lelkiismeret. Az erkölcsi rendben semmi sem állhat ellen a kegyelem által támogatott emberi akaratnak, a kegyelem pedig mindig az *imádság* eredménye.

Imádság alatt nem értem azon száraz formulát, melyet csak az ajak rebeg el, míg a szív egészen mást érez s az ész szórakozik: hanem értem alatta azon érzületet, hogy Isten segítségére szorulunk; azon őszinte és buzgó fohászt, melyet aggodalmainkban, küzdelmeinkben, a szívfájdalmakban és súlyos gondjainkban hozzá intézünk. Mindaddig míg éberebbek nem leszünk és nem imádkozunk, mindaddig míg a kisértetek elleni segélyeszközöket nem a lélekben keressük és- végre az eltökélt akarathoz nem fordulunk: addig jogosan csak önmagunkat vádolhatjuk, valahányszor elesünk; mert az erős és elhatározott akarat segélyével Brennus kardjánál is súlyosabb nehezéket vetünk a mérlegbe az igazság túlsúlyozására. ¹⁾

¹⁾ Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy minden emberi gyarlóság mindenkor szabad elhatározásból származik. A lélekben inkább az ellenkezőt látszik bizonyítani, és hogy szt. Pál

Ebben állott a stoikusok tulajdonképi nagysága, kiknek főelvök a következő volt: az ember szabad és eszes lény, következőleg csak öntudatosan szabad cselekednie. Az embert minden oly tette, melyet kid-befolyás, vagy kényszer folytán vitt véghez, rabszol-gává teszi és lealacsonyítja; mert ő sokkal nagyobb mindannál, mi őt a világon körülveszi. Az ész által, – mely az igazság megismerése- és követésére ada-tott, – tegye az ember önmagát önmaga urává, tör-vényhozójává és kormányzójává.

Korunkban a névleges katolikusoknak nem cse-kély előnyére szolgálna, ha a stoicismust részben ma-gukévá tennék, azaz, ha méltóságuk nagyobb öntuda-tára törekednének és szabadságuk biztosítására kissé féltékenyebbek volnának. Természetes, hogy a stoi-cismusban büszkeség rejlik, de némi büszkeséget oly felekezetnek, mely már természeténél fogva pogány volt, meg lehet bocsátani; továbbá e büszkeség rájuk nézve abban áll, hogy magukat le ne aljasítsák, hogy mindazt megvessék, ami őket megbecsteleníthetné.

Ha az akarat állandóan enged vagyis erőtlenné lesz, ha az ostromló szenvedélytől a beleegyezést, mely nélkül misem történik, megtagadni nem képes: akkor oly királynéhoz hasonlít, ki az uralomról lemond, hogy rabszolgáinak engedelmeskedjék. Legyünk tehát mégis szabadok! Képezzük magunkban imádság és küzdés

apostol dacára a sátán heves kísértéseinek, mégsem esett el, még a leggyöngédebb és legfélénkebb lelkiismeretnek is csak megnyugtatóására szolgál.

által ama nagy valamit, mit jellemnek nevezünk, és ami annyit tesz: szilárdság a kötelességek teljesítésében. Hogy pedig ezt elérhessük, a kötelességet tartjuk mindenkor szem előtt, nehogy tilos élvezetek csábja, és a gúnyolók mosolya bennünket megingasson. Bocsássuk minden erőnkkel a lelkiismeret rendelkezésére, hajoljunk meg előtte, mint a katona a fegyelem előtt s emlékezzünk meg emellett, hogy nekünk a munkásság jutott osztályrészül, nem pedig az eredmény vizsgálata.

A kötelességnek szoros teljesítése szüli a szabad népeket; mert, ki maga felett tud uralkodni, az egyszerűen képes mások felett is uralkodni; joga van az önkényt elvetni, mert megtanulta a törvényt tisztelni. Kit azonban a végzet magával sodor, kinek tehetetlen lelkiismerete van, kit cselekvéseiben egyedül a jólét szeretete, vagy az áldozattól való félelem vezérel: annak nincs joga a szabadságra, és méltó a szolgaságra. Az ily ember a szabadság által csak szabadalmat nyer az igazság megszegésére; az ily szabadság pedig zsarnokságra vezet. „Az igazságosság emeli a nemzeteket” míg ellenben a kicsapongás azokat a zsarnok lábai alá veti.

Bárminő állapotban legyünk is, készüljünk el a kísértetekre. Származhatnak pedig ez belőlről és kívülről; barátainktól és ellenségeinktől; szívünk- és érzekeinktől; a világ- és pokoltól.

Ifjú jegyezd meg jól: ha gazdag és eszélytelen vagy, meg fogod érni, hogy egy asszony mosolygása kísértetbe hoz, kinek hangja, tekintete, bája és for-

télya téged a csillagok fényében, illatos légkörben, színház okozta elbűvölésekben, a táncestélyek mámorában annál könnyebben elvakítanak, minél jobban foglalkoztatják csábjai érzékeidet. Ha nagylelkű vagy, úgy akkor, midőn a nyilvános életbe lépsz, sok jósra akadsz, kik téged gyermekdednek (naiv) neveznek, irántad való szeretetből így szólnak: „Vigyázz és ne higj a lelkesültségnek, mert képtelenségre vezet és csak károdra leend. Ne hagyj magad megcsaladni; a világ inkább a fortélyosaké, mint a nagylelkűeké. Minden az eredménytől függ, s mivel az eredmény mindig az erősebb részén van, ideje korán ismerd meg azon pontot, hol az erő rejlik, mert ott van a jövő is. Még nem áruló az, ki tudja magát mihez tartani; nem állhatatlan az, ki úgy tud alkalmazkodni, hogy a szerencsével lépést tart.”

Isten mindent tud; gondviselésének csudálatos intézkedése által azt is akarta, hogy az emberben, a jó utáni vágy a rosztat mindig megelőzze. Nem engedi, hogy mi a gonosz csábításainak legyünk kitéve, míg a jót gyakorolni meg nem tanultuk.

Ki avatott bennünket a világba? Édes anyánk, ez az, ki bennünket oly igen szeretett, s kinek gyöngéd szeretete egyetlen kincsünk. Míg minden teremtmény az önzés által – mely előtte, s mások előtt az igazat gyakran elleplezi, – ragadtatik tova, addig az anyai szív egész tekintélyével lép az örvényhez, s nem ámitja el tudatosan az ifjú lelket, hanem tanácsaival felvilágosítja. Ölében ringattatva hisz és imázik

a gyermek, az imádság és hit pedig az embernek legnagyobb ereje.

Azonban meg kell vallanom – habár az anya soha nem árná, mégis gyakran önmaga csalódik és pedig az elkényeztetés folytán, melynek álokoskodásait nem tudja legyőzni s melynek hízelgéseit nem képes mindig megvetni. Sok anya fiainak oly nevelést ad, melyben minden megvan, csak a férfiasság nem. Azt hiszik, hogy csudát műveltek, ha sikerült nekik, kicsiny, tanulékony angyalokat képezni, kik egykor túlbuzgók, önzők és igen gyarlók leendenek. Oh anya, midőn Michel Angelo azon márványt faragta, melyből Mosest vala előállítandó, remegnie kellett, mert e művész, munkája által szellemének mesterművét volt készítenő. A te szíved is rendüljön meg minden vésőütésnél, melyet fiad lelkének alakításában avégett téssz, hogy az minél szebb legyen. Ha e dolog fáradságosnak tűnik fel előtted, s ha némelykor nehezedre esik a szigorúság, szólj így magadhoz: boldogabb vagyok Michel Angelonál, és minden művésznél; mivel nem szobrot képezek, hanem ennél nagyobbat: férfiút és ebből katonát, ki küzdeni fog jog és igazságosságért.

Az anya készségét a papnak áldozatkész tevékenysége váltja föl, ki hivatala gyakorlatában az isteni jószág által kölcsönzött férfiúi erőt használja. Hozzávezeti az anya fiát, lemond javára uralmának egy részéről, hogy a kegyelem erőteljessége, egyesítve a természet gyöngédségével, lebilincselje ez ifjú

lelkét és szabadságát a küzdelem közelgő óráira megerősítse.

Láttátok a szerény papot, mint tanítja e fiukat, kik türelmét próbára teszik a nélkül, hogy szelíd lelke kimerülne? E jelenet mindenkor megindított; igénytelen feláldozásában ezen pap nagy, mint a lelkeknek a hit és erényre való beavatója; nagy mint útmutató azon győzelemre, melyet a szabad akaratnak a szenvedélyek fölött kivívnia kell.

Így elkészülve az ifjú bátran szembeszállhat minden küzdelemmel, mert bár távol pap – és anyától, még sem lesz egymaga. Mindenkor, hacsak keresni akar, talál oly barátot, kinek nyíltszívűsége és tapasztalata őt minden, – előtte ismeretlen – veszélytől megóvjá. Ha az Isten meg is tagadná tőle e kincset, még is mindig mellette van, mint tanácsadó és intő a bizalmas és megvesztegethetlen barát, melynek neve: „lelkiismeret.”

Egy francia király, ki nem akart félkirály lenni, azt határozta, hogy vetélytársától orgyilkosság által menekül meg. Guise herceg, (a nevezett vetélytárs ő vala) meghivatott a királyi kabinetbe és kötelességének tartotta ott meg is jelenni. De azon pillanatban, melyben a palota küszöbét átlépte, egy titoktartó barátjától levélkét kapott, melynek tartalma így hangzott: „Vigyázzon!” Es mivel az intésre nem hallgatott, életét veszté.

Mindenki, bármily állapotú legyen, a megpróbáltatás percében gondos és jóindulatú barátjától jelt vesz. Midőn jogtalan hasznot akar húzni vagy tilos

élvezetbe merülni, az utolsó pillanatban, melyben akaratát talán még szenvedély és kötelesség között bábózt, intő-szózat gyanánt jelen meg előtte Jézus azou tekintete, melyet egykor az Ítélszék magaslatáról, azon háládatlan sokaságra – mely halálát követelte – vetett. Pillanatnyi sugallat kérde a lelket, valjon a nemtelen tett következményeit meggondolta-e? Inti, hogy óvja magát: „vigyázz! a szenvedély csak hízeleg neked, hogy tönkre tehessen; ha elesel, magad akartad azt.”

Örök Ige! te legbiztosabb és leghívebb barátunk, add meg azon kegyelmet, hogy inkább vessünk meg minden szózatot, mintsem a tiédet. Egyéb szózatok hizelgésük által gyakran elámítanak, vagy elkeserítenek számtalan megbántás által. A te szózatod pedig, oh lelkünk szelíd barátja, soha se legyen terhes, mert oly szeretetből ered, mely azon szomjtól ég, hogy bennünket megmentsen.

IV. FEJEZET.

Azon alapelvekről, melyek a lelkiismeret irányadóiként tekinthetők.

Az egyiptomi sultán katonái egy keresztény gyermeket fogtak el s halállal fenyegették, ha Istenét meg nem tagadná. Azonban a fiú vonakodék s kérdezték tőle: „Hol van az az Isten, ki előtted oly

becses? „Mennyben, felelé a gyermek, „és szívemben!” S a mint a gyermeket megölték, kinyiták szívéét és e szívből – mint a legenda beszéli – fehér galamb repült ki.

Az igaz, olyan mint e gyermek: Istent hordja szívében és e szívben galamb van; mert egyszerűen mindig az egyenes utat követi. Egyszerűen követni az egyenes utat annyit tesz, mint a lelkiismeret sugallatát önkényt követni, melynek gyakorlati ítélete az igazsággal öszhangzik. Nem akarom e helyt, mint valamely casuisticai felolvasásban tárgyalni, hogy mi van és mi nincs megengedve az élet különböző körülményeiben; ily szabály bizonyára pontosság és tökélyesség tekintetében mindenkor kívánni valót hagyna hátra és gyakran csak zavarra szolgáltatna alkalmat. Az emberi szív változó, az erkölcsstan nem lesz soha algebra. Mi tehát csak néhány megdönthetlen alapelv kifejtésére szorítkozunk, azokat adandó alkalmakkor felhasználni a nagy lélek gondjaira bízunk.

Mindenekelőtt nincs megengedve, hogy az ember saját lelkiismerete ellen cselekedjék. Minden cselekedet, mely ellenkezik a lelkiismeret ítéletével, melyet a cselekvő fölött kimond, rossz, még akkor is, ha az ítélet hamis volna. Valóban, mi van abban, hogy a lelkiismeret téved és a cselekedet még sem olyan, mint a milyennek gondoltuk? Az által nem kevésbé vagyunk hajlandók Istentől az engedelmességet megtagadni, ha oly valamit teszünk, mit a törvénnyel ellenkezőnek gondolunk. Ilyenkor a hiba olyan, a

milyennek azt képzeljük: súlyos, ha azt súlyosnak gondoljuk; könnyű, ha azt könnyűnek tartjuk.

De abból, hogy soha nincs megengedve a lelkiismeret ellen cselekedni, még nem következik, hogy mindig annak sugallatát kövessük. Az egyéni lelkiismeret nem csalhatatlan; tévutakra vezethet s csak akkor tekinthetjük cselekvésünk biztos zsinórmértékéül, ha ítéletünk annak helyességéről alapos; mert arra nézve, hogy jól cselekedhessünk, erkölcsi bizonyossággal kell bírunk cselekedetünk jóságáról.

I.

Valamely cselekedet erkölcsi értéke mindig tárgyának természetétől függ. A cselekedet jó vagy rossz aszerint, amint tárgya a reája vonatkozó törvénnyel vagy megegyezik vagy nem. Az ember cselekvésének önmagától semmi erkölcsi értéke sem volna, hacsak valamely törvényre nem vonatkoznék. Ha a törvény nyel megegyezik, rendes, törvényes, azaz, jó cselekedet; ha a törvénnyel ellenkezik, nem rendes, törvényellenes, azaz, rossz cselekedet. E törvény nem más, mint az Isten akarata, melyet sz. Tamás „józan ész”-nek nevez.

A cselekedet erkölcsisége a körülményektől is függ. E körülmények vagy lényegesek, vagy mellékesek; ezek bizonyos mértékben megváltoztatják a cselekedet természetét, súlyosbítják annak gonoszságát, vagy növelik annak érdemét, Például, egy ifjú

önmagáról megfélelkezve, egy másik vele egykorú és egyenlő erejű ifjút megver: ekkor rosszul cselekszik; ha pedig annyira megy, hogy anyját veri meg, úgy akkor nemcsak hibát követ el, hanem gonoszul cselekszik. Miért, mert az anya és gyermeke közt oly benső,viszony van, hogy az ily durva cselekedet az Isten megsértéséhez hasonló. E cselekedet az életnek eredeti forrását zavarja meg, fölforgatja a természet rendes folyamát, megdönti a legszentebb békét, erejét oly gyengeség ellen használja fel, melyet szeretetével elhalmoznia, oltalmaznia kellene.

A cselekedet erkölcsisége függ végre a szándéktól is, mely annak indoka. Minden megfontolt cselekvésnek meg van a maga indoka, mely az akaratot nógatja és tettere buzdítja. Ha az akarat az ész által kigondolt indoktól ösztönöztetve valamely cselekedetre elhatározza magát, akkor tevékenységét azon pontra irányozza, melyre az indok őt ösztönzi. E pontot nevezzük célnak, s az akaratnak e célra való törekvését *szándéknak*.

A szándék a jó vagy rossz cselekedet érdemét vagy gonoszságát nagyobbíthatja. Önmagát sanyargatni töredelemből dicsérendő dolog; de önmagától valamit elvonni alamizsna gyakorlása végett, még dicsérendőbb. így a becsületesség ellen vétkezni rossz, de tilos módon hamarjában nagy kincseket szerezni és pedig valamely táncosné kielégítése végett, még bűnösebb dolog. Épen így vétkeznek azok is, kik az uzsoráskodásból gazdagodnak meg; kik a romlást, a gonoszságot pénzért árulják s az így szerzett pénz-

zel önmagukat teszik tönkre; oly vétek az, mely minden méltóság megdöntését eszközli.

A szándék oly nagy szerepet játszik mindenben, ami az erkölcsi életre vonatkozik, hogy valamely önmagában véve jó cselekedetet is rosszá tehet. Álljon itt például egy ritka buzgalmú ifjú. Soha nem látod őt gyanús helyeken: oly szerény, hogy szemeit is alig emeli fel, és soha sem néz arcodra. Irányában mindenki a legjobb véleménynyel van. Néha az olvasót imádkozva találod és nyíltan hordozza óraláncán az érmet, melyben kegyelemképet őriz. Azon templomban, hol a főbb rendűek szoktak összegyülekezni, készséggel teszi meg az oltár körüli szolgálatot. Lelki vezére egy igen keresett pap, ki fogékonyságáról a legnagyobb meglepéssel nyilatkozik. A derék papnak a szent mise alkalmával a legörömostebben szolgál, s az úr asztalánál angyalként jelenik meg. Ez mind szép, érdemdús és ezen ifjú szent lehet, de csak úgy, ha épületes életének nem az a célja, hogy gazdag menyasszonyt szerezhessen. Ez csak föltevés, mert nagyon bajos elhinni azt, hogy ily emberek valóban léteznének is a világon és sokkal inkább hihető, hogy Tartuffe soha sem volt más, mint valamely mesebeli személy.

Isten utálja a képmutatást, és mindenféle képmutatás közt legutálatosabb az, mely a vallást hazugsága eszközéül akarja felhasználni. Jézus szelíd volt a bűnösök-, de rettenetes a pharizeusok iránt.

A képmutatót egyébiránt az Isten ép úgy megbünteti, mint a szerencsétlen és büntetésre méltó go-

nosztevőt. A képmutatóban a gonoszság rendesen a becsületesség álarca alatt tanyáz, párosítva van az erénnyel, de oly gyűlölet uralkodik közöttük, minő a rosszul sikerült házasságban a házastársak közt van. Magunkat becsületes embereknek mutatni, ha olyanok nem vagyunk; gonoszul gondolkodni és' jót beszélni; mindig csak számításból és soha meggyőződésből nem cselekedni; a közbecsülés fentartására törekedni, holott a legnagyobb gyalázatra tartjuk magunkat méltóknak: ez valóban óriási munka.

Aki hazudik, az szenved; a képmutató szenvedő, mert hazug. Folytonosan csalni és a lelkiismeretre sohasem hallgatni, hamis arcot mutatni, magát mindig leplezgetni, undor feketeségét fehérre meszelni, gonoszságában tökélyt színlelni, magát egész életén át csalásaival ámítani: ez valóban rémítő kín! Vannak percek, melyekben a szív kiemelkedve kényszerű helyzetéből a lélek gondolataival szeretne előtörni, hogy ismét az igazság útjára léphessen. E kint túrni borzasztó; sőt a képmutató sem bocsátja meg a szenvedést, mit eközben kiállnia kell. Azt, kinek hazudunk rendesen gyűlölni szoktuk, s mivel a képmutató az egész világnak hazudik, az egész emberiséget gyűlöli. Ez viszont gyűlöli őt, de mindamellettt sajnálja is.

A cselekedet jósága vagy roszasága az akarattól függ a sz. Tamás által felállított ezen elv szerint: „a cselekvény valódi érdeme nem a véghezvitelben rejlik; mert, kinek eltökélt akarata van jót cselekedni, ép annyi érdeme van mintha megtette volna.”

Ez alapelv fölötté nagy vigasz a hithirdetőkre nézve, kik égne a vágytól a hitetleneket felvilágosítani, kik azonban a tenger hullámaiban találják sírjukat, mielőtt azon tartomány partjait elérték volna, hol az evangéliumot kell vala hirdetniük. Vigasztaló azon hőslelkekre nézve, kiknél a szív nagyobb, mint a tetterő, s azokra, kik végkimerültség következtében sóhaj és könnyel egyebet adni nem tudnak. Vannak oly lánglelkek, kik minthogy már megszokták, magukat feláldozni, sokat szenvednek tehetetlenségük miatt, melybe őket betegségök sodorta. Mivel megszokták, hogy másoknak szolgáljanak, alig tudnak megnyugodni abban, hogy őket mások szolgálják. Tehetetlenségük terhükre van nem annyira azért, mivel ezáltal maguk is szenvednek, mint inkább azért, mivel akadályozva vannak. Istent buzgón magasztalni, s embertársuknak bőkezűségük által segítségére lenni. De ezen lelkek is nyugtassák meg magukat, hajoljanak meg szeretettel Isten akarata előtt, mely őket visszatartja, – miáltal kettős érdemet szereznek maguknak. – Érdemet, mely a fájdalmak türelmes elviselésével van összekötve, és érdemet, mely mindazon jótettek gyümölcséből származott volna, melyet megtenni óhajtottak.

Ily nagy hatalommal bír az emberi akarat; működésének körét egész a végtelenségig kiterjesztheti, ha ő komolyan munkálkodik az akarat kiterjesztésén. Semmiféle hatalom meg nem tilthatja a léleknek a tiszta örömeket, és hogy az Istenhez fordulva mondja:

„Mindent szeretek, mit te szeretsz; mindent gyűlölök, mit te gyűlölsz; mindent akarok, mit te akarsz.”

Valamely nőzárdában találunk pl. két különböző körülmények közt lévő zárda szüzet. Egyik jól érzi magát, örömmel teljesíti minden kötelességét és szabályait szem előtt tartja anélkül, hogy azok terhére volnának. Minthogy szerencsésnek érzi magát, nem kerül fáradságába szeretetreméltónak lenni, miáltal kiérdemli társnőinek tiszteletét, a gyermekek szeretetét és tiszteletreméltó főnöknőjének nagyrabecsülését. Valódi boldogságát azonban az képezi, hogy Isten előtt magát tökéletesnek érzi, mert lelkiismerete szenny telén, tiszta és jól rendezett, mint egész életmódja. De ugyanazon zárdában van egy másik szegény kis társnő, ki nagyon gyöngé és folytonosan beteges. Ő csak félig meddig ragaszkodik a rend szabályaihoz, s a kevés is, a mit tesz, igen kifárasztja. Gondos ápolásra szorul, mi mindenekelőtt reá nézve nagy teher.

Távol attól, hogy a társas életnek hasznára lehetne, annak csak kellemetlenségeket szerez, néha megesik, hogy a környezetében levők megfélemlenek magokról s ezt éreztetik is vele. Sokszor elkeserítették s beteg állapota megakadályozza őt abban, hogy magát szeretetreméltónak mutathassa. Lelkiismerete számtalan aggodalmak folytán, melyek túlérzékenységből és rendetlen életmódjából származnak, meg van zavarva. Inkább vánszorog mint jár, s lelkében minden setét. Mégis szelíd maga s mások irányában és szeretettel hódol Isten akaratának. A két zárdaszűz kö-

zól az elsőnek van érdeme, de a másiknak nagyobb lehet. Nem nagy erény kell ahhoz, hogy beleegyezzünk abba, miszerint boldogok legyünk; holott nagy erényesség kívántatik a nehéz kereszt vagyis a lélek és test betegségéből eredt szenvedések kitarató elviselésére.

A cselekvés célja vagy közeli, vagy távoli, vagy végre végcél. A közeli cél az, mit közvetlenül akarunk elérni; a távoli pedig az, mit a közeli cél által törekszünk elérni; a végcél a legfőbb, melynél az akarat megállapodik. Az író például megragadja a tollat azért, hogy könyvet írjon, ez a közeli cél; a könyvet azért írja, hogy a lelkeket felvilágosítsa: ez a távoli cél; a lelkeket felvilágosítja Isten dicsőítése végett: ez a végcél.

A természet törvénye kötelez bennünket, hogy minden megfontolt cselekedeteinket Istenre vonatkoztassuk. Es valóban Isten azért teremtett minket, mert úgy akarta. Mint végtelen lény, ki senkitől sem függ s létének alapját önmagában bírja, nem szorult a teremtésre, hogy ez által boldogságát vagy hírnevét nagyobbítsa. A mily szabad volt azonban abban, hogy a világot teremtse, vagy ne teremtse, oly korlátolt volt azt nem más célra teremteni, mint saját dicsőségére. Mivel tehát a teremtés végcélja Isten dicsősége lehetett, tehát mindennek mi teremtett e célra kell vonatkoznia. Ha a természetben a lények állandó törvények szerint fejlődnek, melyek azokat közös célra vezetik vissza, egy fensőbb célra t. i. mely nem más, mint Isten tulajdonainak nyilvánítása a véges lények-

ben, világos, hogy az ember, mint a teremtés remeke, e törvénytől el nem térhet, hanem ő is arra van hivatva, miszerint Teremtőjét dicsőítse. Hogyan! ha minden teremtmény magasztalja megalkotóját, t. i. az által, hogy nagyságát, bölcsességét, jóságát és hatalmát beszéli és eszményét megvalósítja, úgy az ember Istennek remeke ne használja csudálatraméltó tehetségét arra, hogy neki dicsénekeket zengjen? Mindent szerethetne a világon, csak a legfőbb jóságot nem? Nem! nem! az ember a teremtés főpapja úgy szintén királya. Test és lélekből állván, mint nemes közbenjáró a két világ közé helyeztetett, hogy azokat összekösse. Minden a világon – sz. Pál magasztos tana szerint – érette van, ő maga pedig Istenért. Eszét kell használnia, hogy Őt megismerje; szívét, hogy szeresse; akaratát, hogy neki szolgáljon. Ha önzése és büszkeségében önmagához fordul, ki önmagát teszi önmaga központja és halványává, úgy megszűnik az öszhangzat, a lant húrjai szétpattannak; ekkor az ember csak háládatlanná lesz és „a teremtmények sóhajtoznak,” hogy még ők is kényszerítve vannak romlottságának eszközéül szolgálni.

Az arany csudálandó hatalom. Ki ezzel bír, képes az ártatlanságot megvesztegetni, vagy a sanyarúságot enyhíteni; az igazságot elhinteni, vagy a tévelyt terjesztetni, a lelkeket vagy megrontani, vagy megmenteni. Hányan fordítják rossz célra az aranyat Isten ezen adományát? Hányszor szórják telt marokkal az aranyat a gonoszság barázdáiba s így semmi jót sem eredményez és a legcsekélyebb áldás sem

származik belőle? Ők igen gazdagok, de emellett igen szerencsétlenek és a szegény is méltán sajnálkozik fölöttük.

Minden cselekedet, melynek egyedüli oka a büszkeség vagy önérdék, mindig gyümölcstelen, sőt sokszor büntetésre méltó. Az apostol is nyilván mondja: „Mindent Isten dicsőségére cselekedjetek.”

Dicsőíthetem tehát Istent, tetszhetem is neki! Ehhez nem kell sem nagyság sem gazdagság. Legyek bármily szegény vagy gyenge, e nagyságot mégis megszerezhetem magamnak. Egy pohár víz elegendő, ha azt tiszta szívből, igaz lélekből adom! Isten sokkal gazdagabb és hatalmasabb, hogysen a mi cselekedeteinkre szorulna; ő csak a szívet kívánja, de azt egészen akarja bírni. Misem kerüli ki figyelmét és gyakran a világ által magasztalt hős-tettek előtte csak gyarlóságok, míg ellenben a világtól nem ismert alázatos emberben egész sokaságát szemléli az értékes apróságoknak.

De mily kevés azok száma, kik Istennek megadják mind azt, mi Őt megilleti. Jó cselekedeteink gyümölcse, többnyire az önérdék és önzés közt oszlik fel, s emellett gyakran túlzóbbak a mesebeli oroslánál; igen ritkán csak a morzsák maradnak fenn Isten számára. Egy bizonyos ifjú pl. hirtelen nagy-lelkűvé lesz, de ezt egy tisztelt személy iránti kedvezésből teszi. Egy bizonyos férfi érett korában becsületes életet él, de ezt a tekintély megszerzése végett teszi. Egy bizonyos aggastyán bölcs és előrelátónak mutatja magát, mert tulajdonkép az évek hosszú sora

benne már mindent, még szívét is mérsékeltté tévé. Sokan többet adnak a látszatra másokat a jószágban felülmúlni, mint jónak lenni; és a nagy tettek sokszor kevesebb fáradságba kerülnek, mint a jók.

Akartok valódi nagylelkűséget szemlélni? Nézzétek a fiatal apostolt, ki Choreába szándékozik utazni. Legbizalmasabb barátjához fordulva, így szól: „Imádkozzál, hogy egykor vértanúvá lehessenek. „Aztán pedig mintha még nagyobb kedvezményben akarna részesülni, halkán ezt teszi hozzá: „Es kérd Istent, hogy senki se tudjon e felől.”

Hány asszony van a világon, ki halványként állítja föl magát, s kiknek gondolatai, törekvései, fogásai csak egyetlen célt tűznek maguk elé t. i. az önistenítést, azaz imádásra tartanak számot, mely imádás egyedül Istent illeti! Kacérság környezi, de az igazságosság elítéli őket; ezekre vonatkozólag egy bölcs e komoly szavakat monda: „A hiúság és tetszvágy némely nőnek azon égő vágyat csöpögteté keblébe, mely szerint mindenütt fényleni, uralkodni és tetszeni akar. Hogy ezen célt elérhessék, mindenek előtt a pipere, az élénkség és kecsesség által akarnak feltűnni, melyek a férfiakat vonzák, s ugyanekkor a többi nők kritikáját és irigységét felköltik. Ha az első siker után a fényűzésben ízlést, a mulatságok megválasztásában, a művészetben bizonyos találékonyságot, s végre határozott jellemet mutatnak, akkor tekintélyük meg van alapítva. Meghívjuk őket, utánuk futunk a hova mennek, megemlíjük a társaságokat, melyekben megjelennek s a világ e dicső címmel tiszteli meg őket:

„Divatszerinti nők.” S méltán büszkélkedhetnek e cím miatt? Ezt ki nem érdemiének azon lelki erő s gondolkodási függetlenség nélkül, melyet bátorságuk kölcsönöz nekik; melynél fogva a szerénység s jámborság érzelmeitől háziasszonyi s anyai kötelességeiktől, sőt sokszor minden gondtól megszabadulni törekszenek. A divatszerinti asszony egész lelkületét e két szóba foglalhatjuk Össze: önszeretetet és hiúság. Valljuk meg őszintén, hogy a világ kevésbé becsüli ugyan magát, de csakhamar kiábrándul; ha ezen asszony erkölceit és Ízlését, mint legvilágosabb személy-rajzát figyeli meg. Míg bája s fénye a könnyelmű s elvnlküli egyénekben veszélyes versengési vágyat kelt, addig a meggondoltabbak s becsületes szívűek abban oly tárgyat szemlélnék, mely inkább sajnálandó, mint irigylendő, nem diadalt látnak abban, hanem lealacsonyítást, nem dicsőséget, hanem gyalázatot.”¹⁾

Hogy szándékunk tiszta legyen, szükséges-e mindannyiszor egyenesen az Istenre irányozni, valahányszor valamit cselekszünk? Ily ébersége az emberi gyarlóságnak majdnem lehetetlen; a tudósok egyhangúlag azt mondják, hogy a „virtuális” (belerői) szándék elegendő. Reggeli imád alkalmával minden munkádat, melyet a nap folytán tenned kell, ajánld föl Istennek. Ha ezután oly buzgósággal látsz dolgaid után, mely téged teljesen igénybe vesz: akkor érdeemesek lehetnek minden cselekvéseid, anélkül, hogy szándékosan minden pillanatban felújítanod kellene;

¹⁾ De Latena. Studien über den Menschen. 16. Kap.

mert mindannyi részesül azon föláldozási cselekvényben, melyet reggeli imádban végeztél.

Isten nem cselekszik kényúr, vagy fukar pénzsarnok módjára; Ő egyedül szívünk megtámadhatatlan királya és törekvésünk legfőbb célja kivan lenni. A buzgó s tiszta lelkek iránt jó és elnéző, kik egész odaadással fogják mondani, mit egy hön szerető nő monda, féltvén férje drága életét: „Istenem ne válaszd el azt, mit magad egyesítettél. Emlékezzél meg, hogy mindig reád gondoltunk s minden egyébről megfeledkeztünk. Emlékezzél, hogy egyetlen egy szerelmes levelet sem irtunk, melyben nevedet felemlíteni, s áldásodat kikérni mulasztottuk volna; emlékezzél meg, hogy együttesen sokat imádtunk téged; emlékezzél meg, hogy mindig azt akartuk, miszerint szeretetünk örökké tartó szeretet legyen.”

II.

A lelkiismeret nem mindig helyes, mert lehet, hogy ítélete az igazsággal nem egyez meg. Ez esetben a lelkiismeret „téves,” mert valamely jó cselekedetet rosznak, a rosztat pedig jónak ítéli. A téves lelkiismeretnek borzasztó következményei szoktak lenni, mert igaznak tartja, hogy a cél szentesíti az eszközöket azaz. hogy meg van engedve rosztat cselekedni, valamely jó elérése végett.

Ezen elv következtében a legtöbb kormány jónak vélte azon igazságtalanságot behozni, mely camarilla név alatt oly szomorú emlékeket hoz fel, s melynek

az volt a hivatása, hogy a levelek titkait felleplezze. Az állam az erkölcsi érzetet gyakran az által tette tönkre, hogy hallatlan zsarnok tetteket követett el. Például: „Egy Nagy hatalomnak az olasz udvarnál levő nagykövete megsejdté, hogy titkai fel vannak fődözve. Legtitkosabb jegyekkel irt levelei el valának árulva; kormányával váltott magánlevelei feltörettek, s a szomszéd ország minisztériuma szintén tudomást vön róluk. Hiába vette körül magát éber rendőrökkel, hasztalan volt minden igyekezete; mert, hogy miként történhetett ez, előtte titok maradt. De annyit mégis sikerült neki fölfödöznie, hogy az árulások azon városban eszközöltettek, melyben lakott, és hogy gyakran saját ügynökei cselekedték. Hogy a dologról tökéletes tudomást szerezhessen, következőleg intézkedett: Amint egykor szolgálja levelekkel ellátva elutazott, bizonyos elhírhedt helyen, hol zsebmetszők szoktak tartózkodni, lesbe állított valakit ellene. A szerencsétlen szolga gyors léptekkel haladott a hold világította utou, hol egy lövés által rögtön földre esett. Levéltáskáját azonnal fölvették s a követnek kézbesítették, ki azt megvizsgáld s azonnal meggyőződhetett, hogy az áruló saját kabinetjéhez tartozik. A titoknak azonnal el utasított. A szolgát rablók által meggyilkoltnak mondták, özvegye némi segélypénzt kapott; s az egész ügy ezzel befejeztetett. E gyilkosság eszközölje köztünk élt, mindenkitől tiszteltetett s mint francia pair halt meg. Bármily titokban tartották is ez eseményt, végre mégis fölfödöztetett s az élelmes emberek, kik e történetet közölték, így menték ki: „Az

eszköz bizonyára túlhajtott volt, de az állam érdeke mindenek előtt való.”¹⁾

Azonban ez elv, ép oly hamis mint veszélyes, Mert az, a személyes jog megsemmisítését eszközölné; mert a világot minden szenvedélynek feláldozná és minden rajongást már előre kimentene.

Tudom, hogy vannak theoretikusok, kik mindenkor készek, valamely jóra célzó véték kimentésére vállalkozni. E nagy szellemek majdnem természet fölötti megvetést tanúsítanak a közönséges moralisták ellen, kik nem ismernek más törvényt, mint a tiszta lelkiismeretét. Szükség esetében az emberiség érdekeire s a nép jólétére hivatkoznak. Ez a zsarnokok és nagyravágyók elkopott mentsége.

Azonban az igazságos embernek más elve van. Bármily előnyösnek látszassék is előtte valamely vétés, bármily végzetes valamely esemény saját becsületére nézve, mindenkor szeme előtt lebeg e mondat: a világ elmúlhatik, de az igazság soha!

Különben ez volna talán, bármit mondjanak is az emberek, a legügyesebb politika s a diplomáták közül az a legderekabb, ki az evangéliumot érti és annak tanait mélyen szívébe vési.

Az emberiség első érdeke, a nép első szükséglete abban áll, hogy a jog és kötelesség eszméje mindenütt tiszteltessék; hogy a vétés bármily szerencsés eredményű legyen is, csúsók-másók által soha dicsőítettnek ne kereszteltessék. Megesik ugyan, hogy gyak-

¹⁾ Revue des deux Mondes 1. Jan. 1867.

ran némi elnézéssel vagyunk bizonyos szerencsés hódítók iránt, kik a hatalom és hírnévtől elkapatva, dacára, hogy gonoszak valának, mégis hősként tűnhettek föl. De minden ily Machiavellik iránt, kik a szerencsés eredményű igazságtalanságok művészetét tanítják, úgyszintén az őket utánzó sophisták iránt, kik a józan ész a jó eredmény elmélete következtében az erőnek áldozatul hozzák, és kik az igazságnak arculcsapását az igazságosság szt. nevével akarnék elnevezni; az elnézés tovább lehetetlen, mert ez egyenlő volna a jóváhagyással. Ily méregkeverők megmértelyezvén a nyílt lelkiismeretet, nagyobb pusztításokat tesznek, mint azok, kiknek tömjéneznék. A becsületes ember az által is kitűnik, hogy a rosztól utálattal fordul el még akkor is, ha abból jó származnék.¹⁾

Őrizkedjünk az emberi lelkiismeretet megrontani és azt igazolni akarni, mit igazolni nem lehet. Rosz cselekedet soha sem jó, bármily jó eredménye legyen is. Ne bízunk azon állelkedésben, mely bizonyos vétségeket helyben hagy s épen ez által kísértetünk annak elkövetésére.

Ha a lelkiismeret legyőzhetetlen tévedésben hamis ítéletet hoz, mégis azt kell követnünk: Isten előtt az elkövetett cselek vény jósága vagy roszasága azon

¹⁾ Csak egy Voltaire írhatott így: „A hazugság igen nagy erény, ha jót eszközöl, tehát légy erényesebb mint voltál. Hazudni kell mint egy ördög, nem félve pillanatig sem, hanem bátran és mindig.” Brief an d. Alambert.

fogalomtól függ, melyet az ember a felől alkot. A helyes lelkiismeret – szent Tamás kifejezését használva – „Önmaga által,” a legyőzhetetlenül téves lelkiismeret pedig „a körülmények szerint” kötelező.

Ha a véték az akarattól származik, a felelősség a cselekvőre hárul, különösen mai napság ez elv majdnem kizárólag áll, minthogy az erkölcsiség ismerete mindenüvé elhat; a tudatlanság többnyire nem másból, mint az igazság iránti közönyösség-, könnyelműség- vagy félelemből származik. Az ember vonakodik állapotát kötelességeit tanulmányozni, a lélek egészségtelen elvekkel telik el s így keletkezik a tág lelkiismeret. Kisebbitse bár a lelkiismeret a furdalásokat, de azért a vétket még sem menti ki. Mily sok ily lelkiismeretű ember találkozunk napjainkban! Magunk készítjük vallásunkat. A túlsúlyra vergődött szenvedély következtében oly alapszabályokat és sarkelveket állítunk fel magunknak, melyek azt, mi jó és rossz olyképp határozzák meg, hogy minden szemrehányás nélkül nyugodtagnak érezzük magunkat. Így egy és ugyanazon időben az ember törvényhozó, bíró és vádlott egyszersmind. A törvényt úgy készítjük, mint akarjuk, óvatosan alkalmazzuk, és ha mindamellettt büntetésre méltóknak látszunk, megmarad még a hatalom, melynélfogva önmagunkat kimentjük. Ily módon az önmegtagadás fáradságától megmenekszünk, s minden romlottságunk dacára színlett nyugalomra teszünk szert, melynélfogva megtanulhatjuk még a szélsőségekben is a nyugodtságot.

A szentek kevésbé nyugodtak, mert lelkiismeret-

retük minél tisztább annál gyöngédebb is. Sz. Pállal így szólnak: „Habár lelkiismeretem semmivel sem terhel, még sem vagyok megigazulva.” Minthogy ők hőslélekű áldozatuk dacára is büntetésre méltóknak látszanak önmaguk előtt, azt képzelik, hogy Isten irgalmasságára inkább szorúlnak, mint bárki, és tökéletlenséget látnak ott is, hol a világ csakis tökélytességet lát. Ha a lelkiismeret ezen gyöngédsége túlságos, akkor *aggályossá* lesz. Az aggályos lelkiismeret az, mely félelmében tilosnak nézi azt, mi meg van engedve, vagy súlyos véteknek tartja a bocsánatos bűnt. Ezen lelkiismeret azért sajnálatra méltó, mert a minden kötelességét pontosan teljesítő léleknek, lelkifurdalásokat okoz. *Damnât salvandos!* Tönkre teheti azokat, kik többet áldoznak, mint mennyi szükséges üdvösségükre.

Valóban az aggályos lelkiismeretnek első gyümölcse többnyire az, hogy a lélekre nézve a vallást, – mely vezetőjéül szolgál – elviselhetlenné teszi; de hogy is lehetne ez másképp? Ha ezen szerencsétlen lélek lelkiismeretének sugallatai ellen cselekszik, vétkezik; ha pedig követi, elviselhetetlen gyötrellem vár reá, mert mindenben és mindenütt vétket lát. A világ fiainak nem épülésére van, hanem csak bosszúságára. Ha ezek életük utain oly lelkekkel találkoznak; kikben józan és ép fogalmak, szeretetre méltó bánásmód és derült arc nagylelkű buzgósággal egyesül, ha nem is térnek meg, de legalább kénytelenek a buzgóság előtt tisztelettel meghajolni és azt megbecsülni. Ha azonban azok között, kik szentségre töre-

kesznek, szűkkeblű s mogorva emberekre találunk, hajlandók így nyilatkozni: „Én filozófiám mellett maradok, és annál többre becsülöm azt, minél inkább hasonlítom össze a buzgósággal, mely csak bolondokat és szerencsétleneket szül.”

Az aggályos lélekismeretű, nemcsak a vallásgyűlölőknek lehet botrányára, hanem az őt környező keresztényeket is elkedvetleníti. Minthogy minden kicsinységtől visszariad, minden körülmény közt önmagára nézve akadály. Szinte fél az ember, nehogy őt a legkisebb tettel vagy szóval megbotráncsássa. Ha aggályát kinevetjük, akkor elkeserítjük, ha pedig tisztelettel viseltetünk irányában, akkor magunknak szerzünk kellemetlenséget, s egyáltalán rémítő helyzetbe jövünk, ha ily szerencsétlent kénytelenítettünk meglátogatni, mert bennünket egész az unalomig kifáraszt.

Ha e szegény ép eszét még nem vesztette el egészen, akkor így nyilatkozik önmagában: Én túlzott büszkeség nélkül nem tarthatom magamat csalhatatlannak. Hisz minden azt bizonyítja, hogy tévedésben vagyok, mert nem valószínű, hogy az egész világgal szemben, igazam legyen. Hogy elhihessem, miszerint igazam van, föl kell tennem, hogy Isten zsarnok, nem pedig kegyteljes atya, és hogy csak hozzám hasonlók nyerhetik el a mennyországot; már pedig ez csak azért sem lehet igaz, mivel ily körülmények közt azt kiérdemelni, midőn semmi üdvöset sem lehet véghezvinni, majdnem lehetetlen. Továbbá

találhatni papot, ki a törvényt sokkal inkább érti, mint én; ő az Istentől hivatási kegyelmet nyert, hogy engem vezéreljen s épen semmi haszna sem volna abból, ha engem elámítana. Ha ez megtörtént, lelkiismeretemet, mely megcsalt kezeibe adom, hogy újjá alakítsa, miközben én szorosán utasításaihoz tartom magamat. Ily módon találandom el a helyes irányt, mely engem az egyenes út követésére vezet s ha lelki vezérlőm tévedett, ami nem valószínű, úgy csakis ő leend felelős tévedéseimről.”

Az aggályos lelkiismeretűek száma napról napra fogy, míg a táglelkiismeretűeké gyarapul. Táglelkiismeret az, mely elégséges ok nélkül a tiltottat megengedettnek, a súlyosat könnyűnek tartja.

„Ez nem kényelmes” monda egy fiatal özvegy, özvegy állapotáról beszélve. A gyöngéd lelkiismeret kevésbé kényelmes, mint az özvegyi állapot, ép azért a kislelkűek attól megszabadulni iparkodnak, lelkiismeretüket rugékonynyá képezik, melyet a körülményekhez képest tágítani lehet, hogy amennyire lehetséges ne szolgáljon nekik akadályul. így alkalmilag az evangéliumnak előirt szabályai következőleg fognak magyaráztatni: Isten a nagy szigor által csak nem akar bennünket tönkretenni. A fiatal vérnek ki kell magát tombolnia, s nekem jogom van minden gyönyört élvezni, mely senkinek sem okoz kárt. – Ha a buzgóság követelésekkel lép föl, a világ is előáll a magáéval, hisz nincs eltiltva azokat öszhangzatba hozni a modern bölcseség segélyével, melyet a

„kiegyezés politika”-jának neveznek. A legkevésbé valószínű véleményét is szabad követnünk, habár a legbizonytalanabb is, csak legalább valamely hírneves szerző tanította legyen, ilyenre pedig akadunk. — Egy bordély tulajdonos állapota nem kárhóztatandó, amennyire szándéka csak a haszonra irányul, melyet abból nyerend, nem pedig a gonosz tette, melyet elkövet. — Ártatlanul hazudni szabad és az Ígérek nem kötelezők, hacsak bensőleg nem köteleztük magunkat megtenni, mert a benső fentartás meg van engedve.

Napjainkban az emberek nagy száma, ez elhírhedt szabályelveket sem véve ki, minden pozitív vallású elvet, hogy ne kelljen magukat nagyon súlyos botrányoknak alávetni. Ezek szorosán ragaszkodnak néhány ritka becsületi elvekhez, melyeket követve, többnyire minden áldozat nélkül összhangzatban maradnak a társadalommal. E homályban az úgynevezett becsületes ember lelkiismeretére tesznek szert, ez nem igen szorítja őket s szava nem oly hangos, hogy őket álmukban, vagy jólétükben megzavarná. Ez emberek megfélemedkeznek arról, hogy az ily széles út sohasem biztos. Az Isten az életet nem azért adta, hogy azt, mint a poharat megtöltsük és kiürítsük, hanem igen, mint kötelmet, melyet be kell töltenünk és mint megpróbáltatást, melyet ki kell állanunk.

A nagy világ asszonyai (némberei) jobban értik ezt, mint férfiai? Szabadjon e fölött kételyünket ki-

mondanunk. A magas képzettség mesterkéltségek köre, melyben mozognak, elvonja őket kötelességük érzete és szeretetétől, s csak az élvezetek után esengnek. E ragyogó és csalfa körben, minthogy megbűvölve elvesztik általában az élet, különösen pedig a keresztény élet valódi ismeretét és én egy – őket jól ismerő férfival – bátor vagyok azt állítani, hogy mindazon nők, kik e zavaros helyzetből kibontakozni nem akarnak, pogánynők. Igen, pogánynők, mert csak az érzéki és szellemi gyönyörök foglalkoztatják őket; mert egész éven át egyszer sem merül föl lelkükben valamely erkölcsös eszme vagy benyomás, hacsak az anyaság – melyet némelyek meg is vetnek – ilyet eszükbe nem juttatott. Pogánynők ők, hasonlítanak a 16. század szép, de kacér kath. asszonyaihoz, kik a ruházat- és bútorokban fényűzők valának, minden örömüket a levelezésben, művészetekben és szerelmeskedésben találták; az unalmat, mint legnagyobb kellemetlenséget kerülték; a nevetségéstől, mint legroszabbtól őrizkedtek; csak a kényszer és szegénység iránt viseltettek gyűlölettel; mert az első túrhetetlen volt reájuk nézve, a másik pedig nyomasztó. Ezen kecses pogány nőkre nézve – kiknek mindenki hízeleg – az élet csak rózsa, mely elhervad; – a lelkiismeret nemcsak, hogy nincs tetszésükre, mint valamely öreg férj, hanem reájuk nézve nem is létezik.

III.

Kevesebben volnának, kik a jót cselekedni s kötelességeiket teljesíteni vonakodnának, ha a jó s kötelességeik, mindig a maguk valóságában merülnének föl előttük, mert így lehetetlen volna azokat félreismerni. Sőt úgy látszik, hogy mindennemű áldozat könnyebb volna, ha meg volnának győződve, hogy az Isten akarata. Ha így cselekszem, nem kétlem, kedves leszek előtte. Az út, melyet követek jó, mert ez az igazi út. A nyugtalanság és a kétely az, mi némelyekre lankasztólag hat, ezeket mindig gyötri azon gondolat: valjon igaz, utón vannak-e; valjon áldozataik nem lesznek-e gyümölcstelenek? – Erről való kétely gyöngeség, míg a róla való bizonyosság lélekrő, melyet a vallás ad az embernek.

De még a hit sem őrizheti meg a lelkiismeretet némelykor a kétely aggályaitól, mert oly eset is fordulhat elő, midőn a lelkiismeret *kétes*.

Biztos a lelkiismeret akkor, ha Ítélete olyannyira szilárd indokokon alapszik, hogy valamely cselekedet mivoltát tekintve semmiféle okszerű kételyt elő nem idézhet. A bizonyosság, melyről itt szó van, nem metaphysikai absolut bizonyosság, hanem erkölcsi, mely minden oly kételyt kizár, mely ítéletünket képes volna visszatartani. Hogy helyesen cselekedjünk, ily bizonyosság elégséges, sőt szükséges is.

Ezen erkölcsi bizonyosság oly bizonyítékok halmozából ered, melyek egész teljét képezik a valószínűségnek s az öntudatot teljesen megnyugtadják.

Ki valamely cselekedet jóságáról annyira meg van győződve, hogy *nem* fél azt véghezvinni, akkor elég erő és erélylyel bír cselekvésében. A világon a legnagyobb erő az erős akarat, mely a szilárd meggyőződésnek szolgálatára áll; ellenben semmi sem oly gyarló és terméketlen, mint a határozatlanság.

A kétes lelkiismeret nem mondja ki ítéletét, mert nem tud meggyőződni arról, valjon bizonyos cselekedet jó vagy rossz-e, megengedett-e vagy sem? Mit kell ilyenkor tenni?

A ki kételkedik, valjon ezen vagy azon cselekedet megengedett vagy tilos-e, törekedjék a kételyt eloszlatni, hogy így bizonyosságra juthasson, a célból imádkoznia és elmélkednie kell, s szükség esetében kérjen tanácsot oly emberektől, kik képesek őt fölvilágosítani. Ha valakinek kételye van, addig míg a kétely tart, ne kövesse el az előtte kétes tettet; sz. Tamás szerint az, a ki cselekszik és e mellett azon kételye van, valjon tette nem halálos véték-e, az részesevé lesz azon bűnnek, melyről kételkedik, miután szabadon a bűn veszélyének teszi ki magát.

A kétely állapotában a lelkiismeret a következő okszerű elvek szerint irányozható:

A kétes törvény – s ép azért mivel kétes – nem kötelez, mert a törvény csak akkor kötelez, ha erkölcsileg bizonyos. A kétes törvény nem hat be annyira az erkölcsi világrendszerbe, mint a kétes kinyilatkoztatás a vallásba. Ez esetben csak pusztá vélemény; a vélemény pedig nem törvény, s a törvény csak akkor mondható igazán törvénynek, ha eléggé

ki van hirdetve, már pedig a kétes törvényt nem lehet eléggé kihirdetettnek tekinteni.

A második elv a következő kétes esetben mindig az illető javára dől el a dolog. Tehát vonatkozik a kétely akár valamely törvény létezésére, vagy annak kihirdetésére, akkor arra, hogy ezen törvény alkalmazása ez vagy amaz esetben áll: az, kinek erről kételyei vannak, cselekedhetik úgy, mintha e törvény nem is léteznék. Ő szabadságának birtokában van, s annak használatát csak határozottan tudott törvény akadályozhatja. Tehát senkisein köteles hinni, hogy büntetésre méltó, ha nincs meggyőződve, hogy azon vétket követte el, melyre a kérdéses büntetés szabott. Ellenben oly tett, melynek jogszerűleg kellett volna elkövetetnie, történtnek tekintendő. Ha tehát kételkedünk, hogy valamely kötelesség jól lőn-e teljesítve; ez elv szerint azt kell hinnünk, hogy a dolog így áll, míg az ellenkezőről meg nem győződünk, így van ez akkor, midőn valamely tény érvénye iránt kételkedünk; pl. a házasságot mindaddig érvényesnek tekintjük, míg annak ellenkezőjéről meg nem győződünk.

Anélkül, hogy a probabilismus tömkelegébe bocsátkoznánk, csak annyit akarunk mondani, hogy nem szabad a kevésbé valószínű véleményt követni, és, hogy a vélemény az által még nem lesz valószínű, ha egy- vagy két theologus az egyházban általánosan elfogadott elv ellenében, annak helyességét vitatja. Sőt bizonyos esetekben, mint pl. ha a hit dolgában arról

van szó, hogy mi van szükségkép parancsolva; ha a szentségnek érvénye forog kérdésben; ha kételyünk van, hogy tettünk által nem okozunk-e botrányt, – e körülmények közt mindig a legbiztosabb véleményt kell választanunk. Ez eseteket kivéve, szabad a leginkább valószínű véleményt követnünk, ha mindjárt az ellenkező vélemény biztosabb volna is.

„Részemről nagy vakmerőség volna, – mondja sz. Alfons – ha a gyónónak kötelességévé tenném azt elkerülni, amit nemcsak egy, hanem több tudós szerző megengedettnek állít. Igen lehet félni, hogy a gyónók, kik ily kötelezettséggel terheltetnek, azokat nem fogják teljesíteni! Es a gyóntató-anya ez esetben – melyet, mint tapasztalt lelkiornosnak előre kellett volna látnia – mit fog szigorúságával elérni? Bizonyára nem mást, mint egy vétek helyett – mely minthogy tudatlanság vagy jó véleményből származott és így materialis bűn lett volna (s talán ez sem lett volna az ellenkező vélemény miatt), az alaki és valódi bűnök sokaságát fogja elkövetni és pedig az által, hogy lelkiismerete ellen cselekszik. Az Isten első esetben nem bántatott volna meg, de a lélek sem mocskított volna be, miután ez a lélek legyőzhetetlen tévedéséből származott, és az akarat Istenhez hív maradt volna; míg ellenben a másik esetben, Isten az akarat gonoszságát tekinti, mely a felvilágosítás dacára sem hajol meg előtte. Következőleg Isten meg lesz vetve, a lélek megszeplősítve, kárhözatra méltatva, és

pedig nem egy vétek miatt, hanem a formális, bizonyos és súlyos vétkek hosszú sora miatt. ¹⁾

Valljuk azonban meg, hogy határozatlanságunknak nem más az oka, mint a megfontolatlanság vagy az önzés, mert a lelkiismeret szava közönségesen igen világos azelőtt, ki azt teljes őszinteséggel megkérdezi.

Mondják, hogy midőn egykor XIV. Lajos egy udvaroncával, – játszás közben – szóváltásba bocsátkozott, Laucun marquishoz fordulva, így szólt: „Marquis legyen szíves jöjjön ide s mondja meg nekem van igaza. – Siere – monda Laucun – Önnek nincs igaza. Ne hamarkodja el ítéletét – monda a király – hisz azt sem tudja, miről van szó. – A józan ész mondja nekem, hogy ez így van, mert különben nem lenne senki oly merész, Önnel szóvitába bocsátkozni!” A nagy lélek alkalomszerűleg ez elvhez alkalmazkodjék s a kételyt embertársa előnyére oszlassa el. Az önérdek eléggé ügyes saját jogainkat magasra fölcsigázni; ha mind ennek dacára kétesnek tünnének föl, azt kell hinnünk, hogy azok helytelek: s így az egyensúly ismét helyre áll. Rendesen szoktunk magunknak legalább annyira kedvezni, mint a világ összes főurai a nagy királynak valaha kedveztek; vonakodásunk gyakran nem más, mint a szív és ész közti harc.

Hogy az igaz utón szilárdan járhassunk, gondoljuk meg, hogy Isten, az angyalok és a túlvilági lények bennünket körülvesznek, szemlélnék és igaz-

¹⁾ Il Sacerdote Sanctificato p. III.

gátnak. Hogy bármit cselekedjünk is tetteink látva vannak, legtitkosabb szövetezéseink tudva vannak, és sohasem vagyunk magánosan. Gyakran kérdezzük magunktól, hogyan nyerhetném ki tetszését ezen kitűnő Ízlésű és erényű asszonynak? Mikép őrizzem meg ezen barátom becsülését és hajlamát, kinek nagy eszét s nemes jellemét bámulom? Rajta tehát kérdjük ezt is Önmagunktól: mint tehessek szert az angyalok, a szentek s magának Istennek tetszésére? Mely tény hangzik össze leginkább a renddel, a törvényekkel, s a mindenség Alkotójának mindenkor igaz szándékával?

A régiek, – mondják – a sírhalmokon szoktak tanácskozni; így kellene nekünk is határozatlanságunkban tenni, vagyis végóránkról kellene elmélnünk és következőleg nyilatkoznunk: Uram, add malasztodat, hogy e pillanatban úgy határozzam el magamat, a hogy tennék akkor, ha a te ítélő széked előtt kellene megjelennem.

Sőt még készségesebbeknek kellene lennünk gyakorlati elhatározásainkban; ne attól rettegjünk, mintha az Istent megbántanók és így magunkat a kárhozatba döntenők; hanem a legnagyobb örömmel törekedjünk neki tetszeni az által, hogy mindenkor a legnagyobb áldozatot hozzuk neki. Ki szeret, többet tesz, mint az, ki engedelmes, mert azon van, hogy a kívánságnak is megfeleljen és néha azt ki is találja. – Isten iránt úgy viseljük magunkat, mint azok, kik egymást szeretik, és feledjük el fáradalmainkat, hogy az ő tiszteletéről elmélkedhessünk.

Ily nagy és nemes gondolatok által tisztul a lelkiismeret; fehér levén, mint a galamb, fél minden szennytől, mely elhomályosíthatná. Szelíden, mint a galamb követi a lelkiismeret törekvéseiben a benső szózat sugallatait, anélkül, hogy az önszeretet hiú gondolatai által magát megzavarni engedné. Mi sincs nehezére, mert szereti Istent; s mivel Istenért az embereket is szereti, óvakodik azokat szigorúan elítélni, ha tágabb utat követnek. Ha másnak magatartása felől ítéletet mondani bátorkodik, ezt csak azért teszi, hogy őket kimentse, s ebben a valódi szenteket utánozza, kik maguk iránt mindenkor szigorúak, mások iránt pedig engedékenyek szoktak lenni.

Oly zavaros időkben, mint most, a legkülönbözőbb vélemény és eljárás dacára is, több őszinteség s őnzetlenség rejlik, mint az ember hinné. A tévedésnek emellett sokkal nagyobb, véghetetlenebb része van, mint a rossz szándéknak. A szellemek körülvéve oly fény által, mely égből a zivatar alkalmával cikázik alá, mindenfelé rohannak, s a lelkiismeret a szellemet e futásában szüntelen követi.

Oh Isten! add meg kegyelmedet, hogy ítéleteinkben ne legyünk szigorúbbak, mint Te. Mutasd meg Igazságosságod egyenes útját, szólj hozzánk oh Urunk, mert „a Te szavaidban van a szellem és élet.” A Te igazságod, melyet szomjúhozunk, legyen oh Istenem támaszunk életünk végéig. Engedd, hogy mindig azt óhajthassuk, mi neked leginkább tetszik, s mit leginkább szeretsz. Akaratod legyen a mienk is, hogy

irántad való mély tisztelettel zarándokoljunk e földön és egykoron a te békédben nyugodhassunk meg.

V. EEJEZET.

Azon fő kötelmekről, melyek a lelkiismeretből folynak.

A világ egy nagy öszhangzat, ha t. i. minden lény hivatását teljesíti, a mennyiben azon törvényt követi, mely azt kormányozza. – Egyedül az ember képes ezen harmóniát megzavarni, ha az őt kötelező törvényt, a szabadsággal való visszaélése által megszegi. Hogy igazságos legyen, rendes életet kell folytatnia, mely abban áll, hogy Isten, önmaga s ember-társai iránti kötelességeit teljesítse.

I.

Newton – mint mondják – valahányszor Isten nevét említé, mindig levette kalapját. Ily tiszteletadás nem csudálandó, mert az ajak nem képes nagyobb, szentebb és édesebb nevet kiejteni, mint Istenét. Isten a legtökéletesebb lény: azért kell Őt imádnunk, Ő főurunk: azért kell neki engedelmeskednünk; ő a megtestesült jóság és szépség: azért Őt mindenek felett szeretnünk, a teremtményt pedig érette kell be-

csülnünk. Minthogy Ő az egész mindenség királya, legyen szívünk királya is. Ki uralmát el nem ismeri, az iránta hálátlan és fensőbbsege ellen lázad fel.

Minden ember, ki Istent szereti s neki tetszeni akar, legelőször is törvényeihez alkalmazkodjék. Az imádás nem lehet kedves Isten előtt, ha tisztátlan szívből ered.

A közvélemény az evangéliummal öszhangzólag minden időszak képmutatóit megbélyegezte. Még a hitetlenek is a legnagyobb utálattal fordulnak el oly embertől, ki gonoszságaival a vallás sz. gyakorlatait összeköti. E gyalázatos képmutatás által Istent gonoszságainak mintegy részesévé akarja tenni; a jámborság őszinteségében nem lehet hinni, ha nem csöpgteteti a kedélybe a becsületességet. Hogy szeretheti valaki Istent, ha az igazságot s becsületességet nem szereti? Miként imádkozhatja valaki Istent, ha esküszegése által ezen háromszor szent nevet meggyalázza? Csak bánat és kiengesztelődés képes annak, ki embertársainak botrányt okozott, becsületét helyreállítani s őket ismét épülésre indítani.

Így kell minden embernek a becsületesség gyakorlását megkezdeni, ha Isten iránt valóban igazságos akar lenni. De ez nem elégséges: az Isten iránti igazságosság határozott és közvetlen köteleességeket tételez föl, melyek teljesítése általában nem csak a vallásra, hanem inkább a vallásos erény gyakorlatra vonatkozik.

Ezen erény megtiltja az embernek az Isten káromlást és esküszegést. Az Isten káromlása oly szó,

mely által Isten megsértetik; arcütés, melylyel az ember büszkesége a mindenek Urát illeti. Káromoljuk az Istent az által, ha oly valamit vonunk meg tőle, ami őt megilleti: ha pl. azt mondjuk: „Isten nem igazságos! Ő nem törődik velünk!” Káromoljuk az Istent, ha oly valamit tulajdonítunk neki mi ő hozzá nem illő: ha pl. kegyetlen zsarnoknak mondjuk, ki csak káromkodni és önmagát megbőszültni tudja. Káromoljuk továbbá Istent, ha valamely teremtménynek olyast tulajdonítunk, mi egyedül Istent illeti meg. Ez az udvaroncok bűne, kik a fejedelemnek azt mondják: Ön mindenható! Ez a kéjencek bűne, kik annyira megfélekednek magukról, hogy egy romlott asszonynak azt mondják: te vagy mindenem! Ha az Istenkároklás átkozódó szavakban nyer kifejezést, úgy rettenetes gonosztetté válik, melyet sz. Tamás az ember legnagyobb vétkének nevez.

E gonosztett talán nem oly ritka, mint az ember gondolná. Az ember gyakran Istent tartja saját szerencsétlensége okának, holott rendesen maga idézte elő azt, és istentelen dühében néha ily káromkodásra fakad: „Oh Isten te gyűlöletteddel halmoztál el bennünket! Te csókoddal melegítettél és ütéseiddel sújtottál le bennünket. Balkezeddal adtad nekünk az életet, és így szoltál: éljetek! Jobb kezeddal halálunkat idéztél elő! s ezt mondtad: haljatok meg! Te hoztad létre az álmot, de azt borzasztó álmokképekkel zavartad meg, így nyilatkozván: *öröm nem létezik* az emberiség csak az örömök óhajtságával bír.

Te egy rózsát táplálsz számtalan ember porával. Te az arcot végtelen könypatakkal hervasztod el. Te elfogadod tőlünk a szeretetet s helyette fájdalmat adsz! Mert erős vagy oh Atyánk s mi gyarlók, mert kegyetlen vagy s mi nyomorultak; ím: dacára megszakadt szívünk – s remegő térdeinknek haldokló ajkakkal s tünedező lehelettel bizonyítjuk mielőtt meghalnánk, hogy minden ember szívében felsóhajt és ezt mondja: mi ellenségeid vagyunk oh mindenható Isten! ¹⁾

Az egyszerű s egyenes szívű ember ezen pokoli harag kitöréseit nem ismeri s ajka nincs beszennyezve a zendülés lármájával s örömet kiált fel Atyjához, mint egykor Bosuet: nem tudom oh Uram, meg vagy-e elégedve velem s megvallom, miszerint több okod van arra, hogy nem; mi azonban engem illet, a te dicséretedre be kell ismernem, hogy tökéletesen megvagyok elégedve. Reád nézve jelentéktelen, elégedett vagyok-e vagy sem; de mindenek előtt ez a legdicsőbb bizonyíték, mit neked adhatok; mert neked azt mondhatni, hogy veled megvagyok elégedve, annyit tesz, mint azt mondani, hogy te vagy az én Istenem; mert csak egy Isten képes engem kielégíteni.

A hamis eskü nem más, mint valamely valótlan dolognak bebizonyítása, Istent tudva, készakarva, álnokul hívni segélyül. Bizonyos ünnepélyes ügyekben annak gonoszsága örüléssel határos. Istent a hazugságban részesnek nyilvánítja s kieszközölheti a vétkes

¹⁾ Swindburne in „Atalanta.”

felmentését, vagy mi rosszabb, az ártatlannak elítélését. Oly ember, ki hamis esküt tett és mégis tud aludni: az szörny.

A politikai esküről csak egyet akarok említeni azt t. i. hogy azzal minden időben, a melyet – mint a mostanit is – zendülési roham jellemez, sok visszaélés történik s hogy ezen eskü megszüntetése által, sok eskü-szegésnek eleje vétetnék. Némelyek kölcsönbe adják pénzüket, mint az uzorások, magas kamatokra. Ha tiszteletet hoz, úgy visszavonják s másutt adják kamatra, hogy reálisabb hasznot húzzanak.

A vallás erénye nyugalmat követel a sz. napokon, de külső és belső isteni tiszteletet is, mely az imádságban nyilvánul. Ki adhatja nekünk vissza azon áldott napokat, melyeken az esti ima napi ünnepélye volt a családoknak? Ha a nap véget ért, egybegyűjté az atya gyermekeit s cselédeit, mindnyájan alázattal térdeltek az isteni Megváltó képe előtt, mely az ősök könyörgéseit meghallgatta, s melyet azok mint drága és becses ereklyét hagyták hátra a háznak. Együtt imádták a legmagasabb méltóságot és kérték az isteni Atyát, adná meg mindennapi kény erőket, mely a testet táplálja; de könyörögtek még azon drágább kenyérért is, mely a lelkek elegele. Szeretettel üdvözlék a bold. Szűz Anyát, ki egész napon át oltalmazá őket; elimádkozák, még pedig előhittel, ama hitvallomást, mely az ókor összes bölcseit elragadta, végre a tíz parancsolatot, a magasztos szenteket szülő erkölcstan ezen tökéletes törvénykönyvét. Miután így azon törvénynek emlékét, mely nekik mindennapi vezérük, felelevení-

tették, őseink a már régóta megsiratott holtaknak is szenteltek néhány percet és az őrangyal védelméért könyörögtek. Ez után magukra térvén vissza, tördelmes szívvel vádolták magukat az elmúlt napon elkövetett gyarlóságokról, s kötelezek magukat a rosztat elkerülni s lehetőleg legtöbb jót cselekedni. Az atya megáldá a gyülekezetet s minden tagja boldogul vount vissza, hogy békés, zavartalan nyugalmat élvezzenek.

Ez imént leírt házi isteni tisztelet nagy előnyére volt mind a vallás, mind a társadalomnak. Az emberek nem unatkoztak a templomban, mint ma, mert az imádságot nem felejtették el. Az áldást és imát rebegő ajak nem merészelt azok előtt káromlásra fakadni, kik előtte való este dicsénékét hallották. Az atyának nem volt bátorsága gyermekei jelenlétében azon sz. parancsokat megszegni, melyeket ugyanazon estén magyarázandó volt nekik. Akkor kedélyes örömmökkal volt eltelve a lélek; derűtség látszott az arcokon és remény a szívekben; mert erkölcs és hit valának az uralkodók. Oh megtestesült Ige! állítsd helyre ismét köztünk a ker. családot, és add meg nekünk őseink hitét; mert ez a béke, ez az igazságosság és a lelkiismeret legnagyobb védezköze.

Mínthogy Isten a legfőbb szépség és kimondhatatlan szeretet, őt kell egyedül imádnunk s mindenek felett szeretnünk. De imádjuk-e és szeretjük-e valóban? Oh! a lélek elszomorul, ha az elhagyatott nagy Istenre gondol!

„Az embernek egyetlen gondolata – mondja egy

szent – többet ér, mint az egész világ, azért egyedül Isten méltó arra.” Igen; de hol vannak azok, kik ezt értik? Oh emberek! szeretitek-e Istent? Szemetek előtt lebeg-e mindig? Fölemelkedtek-e hozzá a szeretet, hálaadás, vagy legalább a legcsekélyebb gondolat Segélyével is? Nem, ti foglalkoztok s mulatságtok után jártok, Istenről pedig megfeledkeztek. Elöttetek Isten inkább elvont igazság, mint való lény; ti belátjátok ugyan annak szükségét, de nem ismeritek el annak jelenlétét, szóval, úgy viselitek magatokat irányában, hogy ha fiaitok úgy viselnék magukat irántatok, bizonyára nagyon nehezen tudnátok magatokat megtartóztatni a káromlástól.

A büszkeség az, mi ezen háládatlanok nagy bűnét képezi: önmaguknak tulajdonítják azon tiszteletet, mit Istentől megvonnak s oly lényeket imádnak, kik még tiszteletre sem méltók.

Hajdan a chaldeusok nem elégedtek meg azzal, hogy a csillagokat megcsodálták, hanem ahelyett, hogy a Teremtőhöz emelkedtek volna, ki az égboltozatot azokkal benépesíté; inkább a csillagoknak imádására vetemedtek. Ily chaldeusok napjainkban sem ritkák! mert sokan megfeledkeznek az egyedül imádandó lényről, hogy hódolhassanak, habár nem az ég csillagainak, hanem igenis a világ gyarló csillagzatainak: a divat – és a hiúságnak. Ezen bálványok kedvéért képesek mindent feláldozni s mindenről megfeledkezni. Aranyat s gyémántot pazarolnak pedig annyira, hogy a felebaráti szeretet feljajdulni és sírni kénytelen. Elfecsérlik egészségüket, jövőjüket, sőt

verőket is. Ezek kedvéért elfelejtik az anya szívfájdalmát, családjuk becsületét, a lélek becsét – elfeledkeznek ők Istenről! így fog ez örökké tartani? Azt hiszem nem.

Ha egykor a testiségtől, mely reánk nézve akadály és nyűg, megszabadulunk és a szellemiség lesz túlsúlyban, melyet az Apostol kilátásba helyez: akaratunk akkor önmagától fog a legfőbb Jó után törekedni. A rend lesz vágyaink változatlan törvénye s a rendnek Alkotója lesz szeretetünknek központja. Szeretetünk egyenesen a teremtménynek valódi tökélyére fog irányulni, a nélkül, hogy a külső fény által magát elvakítani engedné, s minthogy Isten a legfőbb tökélyetesség, ő lesz egyúttal a világtenger, melybe a természetes ragaszkodás következtében szeretetünk s imádásunk ömleni fog.

Azonban ne feledkezzünk meg, daczára a fátyolnak, mely a legfőbb szépséget előttünk elrejt, a reánk helyezett kötelezettségről: őt szeretni s ezt tekintjük első kötelemünknek és legdrágább előjogunknak.

Azon szoba falain, melyben egykor genuai Katalin lakott, még ma is olvashatók e szent nő következő szavai: „Oh szeretetem! nincs vétek többé! Oh szeretetem! nincs világ többé! Ha csak egy csepp is esnék pokolba abból, mit egy Istent szerető szív érez, úgy az ördögök angyalokká válnának, mert hol Istennek csak legcsekélyebb szeretete is nyilvánul, nincs ott többé fájdalom, sem szerencsétlenség!” Oh igen, a tespedés, a szárazság, a kedvetlenség ismeretlenek a boldog lélek előtt, melyet a legfőbb szépség önmagá-

hoz vonz és lebilincsel. Az emberi lélek igazi nagysága abban áll, hogy a legfőbb eszményképet, mely nem más, mint a valódi igazság, visszatükrözni képes; továbbá, mint csodaszerű lant az igazság fuvalma következtében hangot ad s buzgó áhítattal feltartóztatlanul törekszik az eszményképhez felemelkedni.

De az Istennek tisztelete, az Istennek szeretetével kezdődik, mert az Istennek tisztelete a tényekben nyilvánuló szeretetben áll, és sz. Ágoston mondásaként szeretet nélkül nem lehet istentisztelet.

A szellemdúsnak látszani akaró férfiak közt sokai* vannak, kik a külső isteni tiszteletet szükségtelennek állítják. Azt mondják, hogy az Isten nem szorul erre. Természetes; mert Isten semmire sem szorul. Azonban Istennek végtelen tökélye nem ment fel bennünket kötelességeink alól. Ha jótevőnk anynyira fölöttünk áll, hogy sem hírnevét sem szerencsését gyarapítani képesek nem vagyunk, kötelességünk, legalább elismerésünket irányában nyilvánítanunk. Isten szereti a világot, különben nem teremtette s nem váltotta volna meg; különösen szereti az embereket, azért észszel és szabad akarattal látta el őket. Ki tehát azt állítja, hogy Isten nem törődik iránta való szeretetünk- s tiszteletünkkel, az vakmerő; mert hisz tudjuk, hogy Isten örömét találja erényeinkben és hogy érdemeink szerint szeret bennünket. A ki ezt tagadj a, az okoskodik és vétkezik; mert gonoszságát Isten tökélyeivel akarja kimenteni. Istenről csak remegve szólhatunk, míg ellenben az ember kötelmeiről bátran beszélhetünk.

Istenem! te teremtettél engem, te halhatatlan lélekkel ruháztál fel, melynek feladata hozzád hasonlóvá lenni anélkül, hogy lényegét és személyét a tiédde összezavarná. Értem és mindazokért, kik téged valaha szeretni fognak, teremtetted csodálatom tárgyát, a világot, teremtményeivel egyetemben. Mindezt ingyen adtad nekünk, oh Isten! Es én ne szeresselek teljes szívemből, melyet azért adtál nekem, hogy téged szeresselek? En feledjelek el téged s helyetted a szellő illatát, a mező virágát szeressem, anélkül, hogy megilletődött szívvel hozzád feltekintenék? Oh Istenem, hagyj inkább szenvedni, ha neked úgy tetszik, bocsáss reám szegénységet, betegséget; de ne engedd, hogy irántad hálátlan legyek.

Mások megátkozzák létüket oh Istenem: mi engem illet mindenkor azt hiszem, hogy az élet édes, ha vétektől megtisztulni és téged szeretni tudlak. Adj oh bőkezű atyánk, csak egy csepp szeretetet is, mely itt a földön a legnagyobb erő s legtisztább öröm. így lesz ittlétünk folytonos tevékenység és gyümölcsöző munkálkodás. Ki téged szeret oh Isten, annak a munka nyugalom, a fájdalom öröm. Ily ember téged mindenkor magánál és magában bír. Te ragyogsz lelkében, te adsz neki jó illatot. Nem irigyel senkitől semmit, mert mindennek birtokában van. Az életet nem becsüli többé önmagáért, de szereti és örül is neki, mert alkalma van lelkének téged dicsőíteni. A legnagyobb örömmel viszi véghez a te nevedben azon jó cselekedeteket, melyeket tőle kívánsz. Ő úgy szeret, mint te szeretsz, s benned minden teremtményt élő

szeretettel szeret. Boldog, ha embertársai könnyeit letörölheti; örül, ha azokat felvilágosíthatja; büszke arra, ha képes őket irántad való legtisztább szeretetre bírni.

II.

Vannak olyanok, kik azt mondják: „Csak az én viseletem ne sértse mások érdekét, s ne veszélyeztesse az enyémet, úgy csak saját jogommal élek és senkinek sem tartozom számadással.” Erre a józan ész így felel: ily életszabály helyes lehet a polgári törvénnyel szemközt, de ezt a lelkiismeret el nem fogadhatja.

Mindenek előtt nem könnyű magunk iránt igazságtalannak lenni a nélkül, hogy másokat is meg ne sértsünk. Az emberek összeköttetésben élnek egymással, s nem lehetséges önmagát tönkre tenni úgy, hogy csak egyedül szenvedjen. Ha pazarló, megfosztja magát az eszközöktől a sínlódőkön segíteni; ha vétkezett által magára szégyent hoz: megmérgezi neje, apja vagy testvérje életét s általában szerencsétlenné teszi mindazokat, kiknek jó hírnevük az ő becsületével összefüggésben van. Tegyük fel, hogy valaki egészen magányosan áll a világban, valjon azért kimentheti-e magát? Nem, erőnket, képességünket az isteni gondviselés szándéka szerint értékesíteni kell, és soha sem áll jogunkban isten akarata ellen cselekedni. Isten az ész, szív s szabadakarattal

tal felruházott embernek kötelemeket szabott elé, s hogy ezeket teljesíthesse, kitűnő tehetségekkel áldotta meg: az ember talán vétek nélkül figyelmen kívül hagyhatja ezt, s az ég adományait meggyalázzhatja és lealjasíthatja? Az ész mondja, hogy ez lehetetlen. Istenért, a társadalomért s magunkért szüntelen fáradozni vagyunk kötelesek, hogy feladatunkat teljesíthessük, következőleg: életünkől magunkat meg nem foszthatjuk anélkül, hogy vétket ne követnénk el.

Hitünk tanítja, hogy az ember önmagának nem végcélja. Isten azért küldött bennünket e világra, hogy tőle nyert erőnkhez képest, az ő szőlejében dolgozzunk, s abból csak akkor térhetünk vissza, ha bennünket hí. Az élet nem csak próba, hanem kötelesség is s még nagyobb vétek lenne az, ha hivatásunktól eltérnénk, mintha azt hibásan töltenénk be. Ha már cselekedni képtelenek vagyunk, fenmarad még a szenvedés, melyet ha Isten iránti szeretetből békésen tűrünk, szintén oly gyümölcsöző, mint érdemteljes. Épen akkor ha feladatunk súlyosbul, kell ahhoz szilárdabban ragaszkodnunk. Ekkor hasonlítunk azon kincskeresőkhez, kik dacára a nyomasztó és kimerítő erőmegfeszítésnek, így szobinak: e munka minden nap és minden órában gyarapítja tőkém: még néhány év s hazám határai, melyeket szegényen hagytam el, gazdag zsákmánnyal terheltén látandnak visszatérni. Ez izgalmas jelen fogja a jövő boldogságot megalapítani.

A világ a becsületről oly hamis fogalmat alkotott, hogy az öngyilkosnak megbocsát, sőt csudálja

azoknak bátorságát, kik készebbek inkább önmagukat megölni, mint becsületvesztetten élni. Ez balgaság: mert gyalázatos tett fosztja meg az embert a becsülettől és e szennyfoltot egy más vétek által lemosni nem lehet. Habár el lesz is kerülve a szégyenérzet, de azért a szégyen elől nem lehet menekülnünk.

Vannak olyanok, kik öngyilkosokká lesznek azért, mert reményeikben csalódtak. Valamely heves szenvedélytől elragadtatva, a teher alatt összeroskadnak és a halál által iparkodnak attól megmenekülni, de ily halál távol van attól, hogy csudálatot érdemelne, inkább erőtlen lelket árul el, mely nem képes önmagán uralkodni, és annyira gyáva, hogy nem képes az Istentől reá mért csapásokat elviselni, pedig az ő kezéből jövő büntetés is az ember javára válik. Mások pedig életuntságból vagy dolog kerülésből lesznek öngyilkosokká, s ez a leggyalázatosabb esetek közé tartozik. Az ily elbizakodott és elpuhult emberek az életet csak virágokkal díszített billikomnak tekintették, melyet folyton ürítgetni lehet. Ürítgetés közben pedig, hogy a pohár fenekét meglátták, kétségbeestek. Utálatos tespedésbe esve, mint maguknak, úgy másoknak is terhére lettek, a szeretetre és szenvedésre egyaránt képtelenné váltak, végre annyira elkábultak, hogy beteges érzeményeik következtében az öngyilkossághoz folyamodtak; mivel a színig kiélt világ kínjait elviselni képesek nem válnak. Ha ily emberek még Istenben bíznak, akkor nagyon helytelen fogalommal bírnak felőle, ha nem

hisznek benne, úgy hitetlenségük még nem szünteti meg Isten létét és dicséret helyett inkább szánalommal vegyült megvetést érdemelnek.

Vannak mások, kik nem vetemednek ugyan öngyilkosságra, de életüket minden fontos ok nélkül kockára teszik. E vakmerőség, az erkölcsiség rovására történik. Van bátorság, mely hősokeket szül, de van oly bátorság is, mely örületes hiúságból származik, s e bátorság nagy gyöngéje, gyarlósága korunknak. A közvélemény és a divat a kérdéses tárgyat illetőleg, annyira elkábították az embereket, hogy igen sokan vannak, kik pusztán kíváncsiak kérészek kimutatni, hogy ők bátrak és vakmerők. Szívrepesztő dolog látni, mint játszanak életükkel, mint fillérekkel az erős, fiatal és gazdag férfiak; férfiak, kiknek anyjuk, testvéreik, barátai s tán gyermekeik is vannak. A párbaj, mely az agyonütés és öngyilkosság gonoszságát egyaránt magában foglalja, azon gyermekes hiúságon és balga bámulaton alapszik, melyet az emberekben előidéz. Meggondolták-e azok, kik a párbajt pártolják s néha ajánlják is, hogy mi az ember és az élet? Azok, kik az először ontott vér alkalmával azt mondják, hogy a becsület helyre van állítva, tudják-e, hogy mi az a becsület? Egy karddöfés még nem teszi ám a gonosztevőt becsületessé vagy a szemtelent udvariassá; a golyó átfúrhatja a testet; de nem moshatja le a szégyenfoltot a lélekről.

Ugyanazon törvény, mely megtiltja az öngyil-

kosságot vagy az életnek ok nélkül való kockáztatását, tiltja egyszersmind az önmeggyalázást.

Az ember meggyalázza magát az élvezetekkel való visszaélés által, melynek következménye a romlottság. Ha a fekély befészkei magát a lélekbe, akkor kiöl belőle minden nemesebb tehetséget úgy anynyira, hogy képtelen lesz a szelídebb érzelmekre, nagy gondolatokra és cselekedetekre, a gyönyörökben keres élvezetet és minden bűnre hajlandóvá lesz. A romlott embernek semmi fogalma sincs többé a jóról; szemfényvesztés és csalásnak gúnyolja azt, és megvet minden érzelmet, mely az embert az állat fölé emeli. Az erkölcostant agyémnek nevezi, s egyedüli jónak aljas hajlamainak kielégítését tekinti, a féktelenséget pedig oly művészetnek, mely által élvezeteit változtathatja.

E veszély kikerülése végett minden ember iparkodjék a bölcsnek e tanácsából hasznot húzni: „Ne adj hatalmat lelkedén az asszonynak, nehogy erőt vegyen rajtad és megszégyenülj. A táncoló asszonynyal ne légy gyakorta és ne hallgass rája, nehogy elveszsz .az ő mestersége által. Ne add lelkedet semmi áron a fajtalanoknak, nehogy elveszítsd magadat és örökségedet. Fordítsd el arcodat a felcifrázott asszonyról és az idegen szépséget ne nézegesd. Az idegen asszony szépségét bámulván, sokan lettek gonoszakká; mert az ő beszéde gyulaszt, mint a tűz. Más felesége mellé teljességgel ne ülj és ne telepedjél le vele, könyöködre támaszkodván. És ne vetekedjél vele a bor

italban, nehogy szíved hozzá hajoljon és véred által veszedelembe essél.”¹⁾

Lelkünk olyan, hogy Isten rendelése folytán az élvek közt szenved, míg ha áldozatok által felmagasztosul, akkor az örömtől dagadoz. A lélek az élvezetek posványáiban eltesped, és csak akkor érzi magát igazán boldognak, lia az önmegtágadás magas fokára emelkedhetik. De hányan feledkeznek meg erről! Ezekről elmondhatjuk: csak a testnek van náluk élete; lelkükkel úgy bánnak, mint az önsanyargatók bántak testükkel.

„Ti az élő Isten temploma vagytok” monda az Apostol az első keresztényeknek. A templomot pedig tiszteletben kell tartanunk. Az ember valódi méltóságához tartozik az önbecsülés, s csak így tarthat jogot arra, hogy mások is becsüljék. Azonban, kik becsülik meg magukat? Mily sokan vannak, kik egy kis gúny vagy tiszteletlenség miatt megharagusznak, s önmagukat naponkint pirulás nélkül szennyezik be a vétkekkel. Mily sokan vannak, kik gondosan vigyáznak, nehogy selyemruhájuk vagy ékszerük bepiszkoldják; ellenben sem önmagukat sem gyermekeiket nem óvják a világ sarától, a piperétől, a botrányoktól s a megméltelyezett irodalomtól.

Két részből állunk, t. i. test és lélekből. Arra kell tehát törekednünk, hogy a lélek a testet legyőzze és így ő legyen egyedül az uralkodó mindaddig, míg

¹⁾ Eccle. IX.

nyomasztó porhüvelyétől megszabadulva, egy szebb hazába költözik.

E munka az önmegtagadás által érhető el. Az ember úgy teszi magát tönkre, és az által nyitja meg a szenvedések forrását, ha halhatatlan lelkét ideiglenes és mulandó tárgyakkal akarja elfoglalni, ha lelkét korlátozni akarja, mely őt oly eszményképhez emeli föl, melyet itt föltalálni nem lehet, ha a végesből végtelent akar alakítani, ha a tökéletest a tökéletlenben, az anyagi boldogságot, a mulandó szeretetében akarja keresni. Az Isten szeretetétől áthatott keresztény szigor, megóvja az embert az örvénybe föltartóztathatlanul vezető e csalfa játéktól, mivel a világ mulandó dolgai ellenében védeszközülni a változatlan szeretetet állítja és inti őt, hogy térjen vissza a végtelen tökélyhez és ki fognak fejlődni tehetségei, mert ebben találják fel központjukat és boldogságukat. Ekkor élvez az ember igazi békét, oly békét, mely a rendből; – mely benne uralkodik, úgy szinte helyzetének az egészszel való tökéletes összhangjából – ered. Bírja e föld javait anélkül, hogy azok által lebilincseltenék s dacára az áldozatoknak, az öröm soha sem hagyja el, míg a világfiak, minden élvezet dacára sem tudják az undort elkerülni.

Láttatok-e ifjú aggastyánt, kinek ragyogó szemei lelkesülni tudó szívet árulnak el, oly szívet, mely az örömök befogadására nyitva áll? Valóban elragadó látvány tél közepette a tavaszt szemlélni, és nagy szívtisztaságot a sokoldalú tapasztalattal egyesítve ta-

lálni! Ily remek műveket csak a tiszta élet s jó lelkiismeret képes teremteni.

Kérdézhetnők, valjon az ember, e nemes teremtmény föl van-e jogosítva önkénytes szolgaság által önmagát lealacsonyítani? Legyen elég e kérdés megoldására sz. Ágostonnak eme magasztos szavait idézni: „Isten megparancsolta az embernek, hogy a tenger halai és az. állatok fölött, melyek a földön csúsznak-másznak, uralkodjék; akarta, hogy az eszes teremtmény, saját képmása levén, uralkodjék azon teremtmények fölött, melyeket észszel nem ruházott föl, s nem az embernek, emberek fölötti uralmát állította föl, hanem az állatok fölöttit. ¹⁾”

Az újabb francia törvényhozók ezen nemes alapelvből indulva ki úgy nyilatkoztak, hogy minden rabszolga, ki a francia földre vagy gyarmatra lép, tökéletes szabadságot élvezzen. E derék törvényhozók még tovább mennek, mert a szabadságot nemcsak, hogy megengedik, hanem még meg is parancsolják. Minden, bár akaratból eredt szerződés, ha általa valaki szabadságáról más előnyére lemondott, jogilag semmisnek nyilvánítatott. Ily törvényhozás nemcsak emberi, hanem lényegileg erkölcsi; mert míg az embernek alkalmat ad, hogy önmagát becsülje, hogy szabad maradjon, addig minden gyalázatoságnak elejét veszi, melyből rabszolgaság származhatnék. Ha az erkölcsan megtiltja az embernek, hogy magát a vétek veszélyének kitegye, ép oly kevésbé engedheti meg

¹⁾ De civit. Dei. Lib XIX.

azt, miszerint magát oly helyzetbe hozza, melyből kétségtelenül becstelenség származik.

Ne feledkezzünk meg arról, hogy a legkeményebb s legnemtelenebb szolgaság az, mely szenvedélyekből származik s az embert kötelességének teljesítésétől elvonja. Minél több vétkünk van, annál nagyobb zsarnokainknak száma. Ha valaki követelné tőlem, hogy határozzam meg röviden a szabadság fogalmát, akkor hajlandó volnék Alcuin azon szavaival élni, melyet ő Nagy Károly fiához intézett: „Az ártatlanság a szabadság.”

Tegyük magunkat napról-napra szabadabbakká az által, hogy önmagunk iránt szigorúak legyünk, míg mások irányában türelmesek és szelídek. Tekintsük az életet olvasztó tégelynek, melyben folytonos képződés és állandó fejlődés van. Tekintsük az életet olyannak, mely bennünket közelebb visz a mennyei szépséghez, melylyel egyesülni soha nem fogunk, de melyhez folyton közelednünk kell.

Nem a tárgyilagosság emberei szeretik az Istent mindenefőlt, a kik t. i. önmagukkal mindig meg vannak elégedve és élvezetüket e földön megtalálják, hanem azok, kik inkább az eszménynek (ideal) barátjai, kik nagy fájdalmakra és örömökre képesek. Ők a világosság barátjai, mindenütt a világosságra törekszenek és érzik, hogy zarándokok e földön. Jóllehet gyakran szenvedésekkel sújtatnak, azonban a távolban fénylő szerencse csak kitartásra ösztönzi őket; ezeket látva kénytelenek vagyunk elismerni,

hogy ők a valódi mesterek, a többiek pedig csak aljas rabszolgák vagy élettelen hullák.

Istennek angyalai, égnek magasztos seregei, siessetek segítségünkre: tegyétek azt velünk, mit a sas fiaival. Serkentsetek folytonos elmélkedésre s vigyetek magatokkal áldozattól áldozatig, a túlvilág legmagasb csúcsáig. A föld sara fárasztó, a bennünket körül vevő kör nyomasztó, mi hasonlólag az őskor hőiséhez, a nap felé törekszünk, kinek jelszava vala: Soli semper!

III.

Az igazságosság tiltja először, a feleberátunk élete ellen való törekvést. A gyilkosság, mind a természeti, mind a tevőleges törvénybe ütközik. Átok arra, ki testvérenek vérént ontja! De azokra is átok, kik anélkül, hogy vért ontanának, a gyilkosságot parancsolják vagy tanácsolják vagy arra ösztönöznek. A gyilkolás az esetben van megengedve, ha igaztalanul támadtatunk meg, s ha másképp nem védhetjük magunkat.

A törvényes védelem e szempontjából folyik a társadalom azon joga, hogy halálbüntetést szabhat. Minden gyilkosság, mely nem szükséges, vétek: de minthogy be van bizonyítva, hogy a társadalomnak szüksége van a gyilkosságra, mint védszerre, a halálbüntetést meg lehet, sőt meg is kell tartania. Ez borzasztó jog; a gyilkosoknak van is okuk e bünte-

tés ellen felszólalni, s ha a halálbüntetés félelmet kelt bennünk, úgy mindenkor készek annak eltörlését sürögölni.

Az igazságtalan és szükségtelen háború tán a legnagyobb bűn; nem más az, mint gyilkosság nagyban, minek következtében a vér patakkint ömlik egy gonosz szenvedély előnyére; rettenetesen fog itélni Isten a hódítók fölött, habár az isteni gondviselés eszközéül szolgáljanak is.

Legyen melleleg megemlítve, hogy mi a katonai dicsőségnek bámulatig adózunk. A háború kétségkívül oly eszköz, mely által az emberiség nagy erőt fejtve ki, nagyszerű erények szülemenek vagy gyakoroltatnak; de hátrányos a népre nézve, ha csak a hódítónak s nagy hősöknek tulajdonítatik a dicsőség. E dicsőítés gyakran még kevésbé van kiérdemelve, mint az, melylyel az erényes férfiaknak adózunk. E dicsőítések gyakran pénz, vér s néha szabadság föláldozásával vívatnak ki. Egyébiránt a háborúból származó valódi erkölcsi szépség, igen ritkán illeti azon magas személyeket, kik azt viselik. Inkább illeti azon ismeretlen egyéneket, kik kötelességből készek voltak meghalni; mert a ki kész volt a törvény iránt való engedelmességből meghalni, magasabban áll, mint az, ki a háborút túlélve, diadalmaskodik. Jogos háborúk a nemzeti és igazságos harcok, melyeknek kivívása és érdeme mindenkit, de dicsősége senkit sem illet.

Felebarátunk iránti igazságosság tiltja továbbá, hogy becsületében kárt okozzunk. A világ e tekin-

tétben sok igazságtalanságot büntetésre méltó engedékenységgel néz el. A legnagyobb gyűlölettel viseltetik a rágalom és rágalmazók iránt és naponta roszul titkolt örömmel fogadja el a becsületes emberek legbütlenebb gyanúsítását. Ha valamely bűnös nyilvánosan vádoltatik, úgy a törvény azt kívánja, hogy az illető vallattassék, vádlóival szembesíttessék és védői meghallgattassanak, mielőtt elítéltetnék; azonban a salonvilág e szép elveket nem ismeri s nagyon röviden szokott eljárni. Néha a férfi, az asszony minden vizsgálat nélkül elítéltetik. Sőt gyakran elégséges a fortélyos rágalmazás is, hogy a világ előtt szeretetre méltóknak tűnjünk fel.

A fiatal ember, e könnyelmű s kegyetlen világban csak ügyesen tudja elbeszélni bizonyos sikerült csínjait, azok becsülését nem fogja elveszteni, kik őt hallgatják; csak ügyesen forgassa magát, divatszerű ember lesz. Most az iránt viseltetnek érdekléssel, ki bűnös érzetében sem tud elpirulni, vagy azon nő iránt, ki hűtlenné lett és a gúnynak nyilait egyedül a megcsalatott férjre irányozzák. Megfeledkeznek arról, hogy a gonoszság első lépcsője az, ha a vétek kellemesnek találtatik; különösen megfeledkeznek arról, hogy a megsértett férj, kinek csak egy szíve van, csapás sújtotta ember. A megcsalatott férj, azon hitben volt, hogy életének van célja, központja; azért semmi sem volt előtte terhes, mert szeretett és hitte, hogy vizontszerettetik. Most azonban megcsalva és a csalódásból felocsúdva, mint koronájától megfosztott király néz szemközt megroncsolt létével, mely

egész bensejét megrendíté. Képzelmétől megfosztva, nevetséges önmaga s a világ előtt; kénytelen önmagával mintegy idegennel újra megismerkedni, megzavart bensejét megvizsgálni és így nyilatkozni: „Minő állapotban voltam?! Élhetek-e még gondolataim, szívem s öntudatom nélkül, melylyel még tegnap bírtam és soha többé bírni nem fogok! Nevetett ugyan a szerencsétlen, de az a kétségbeesettek nevetése volt! Világ, ez áldozatot szemlélve, neved ha tudsz, de az Isten szerelmére, óvakodjál ez áldozat hóhérját dicsőíteni!”

Az embertársunk iránti igazságosság tiltja, felebarátunknak jószágában való megkárosítását, tiltja tehát a *lopást*. A lopást nemcsak a törvény, hanem hála Isten a közvélemény is megbélyegzi, legalább a kisszerű s ügyetlen lopást. De a közvélemény talán nem eléggé bélyegzi meg az ügyes tolvajlásokat és a nagy börze kalandokat, melyek sokszor nem mások, mint *operatioknak* elkeresztelt csalások. Sok tőzsér csak azért szereti annyira az üzleteket, mert az üzletek által más ember pénzét, szép módjával magához ragadhatja. Az ily botrányos vagyron, mely naponkint ész- és munka nélkül szereztetik, ritkán jön igaz utón az illetők erszényébe. Habár a közvélemény ítéletét és a törvény üldözését kikerülik is, de ki nem kerülhetik a lelkiismeret ítéletét, annál kevésbé az Isten büntetését.

Az emberek becsületességének legveszélyesebb ellensége, mai nap az asszonyok fényűzése. A férj, kinek lelkiismeretétől és könnyelmű nejtől kell szem-

rehányásokat szenvednie, gyakran a kevésbbé keserű lelkiismeret szemrehányásait tűri el és mint ősatyánk Ádám, felesége iránt való tetszésből megszegi a törvényt.

„Nézzétek e fiatal és szép asszonyt, fejét kezére hajtva ül székében, hasonló a fájdalmat kifejező szoborhoz. Köny pereg le arcáról, és az elfojtott zokogás következtében a keblén függő ékszer föl-alá mozog, mint hullámban a csillag fénye. Miért sir Hecuba? Miért ily halvány és szomorú? Talán a halál ragadta el gyermekét, vagy a bőrze rázkódtatás nyelte el vagyonát? Nem, férje, ékszert tagadott meg tőle; megalázva érzi magát, mivel a közelebbi soiree-ban nem okozhat feltűnést és egy ismerős társnéjára gondol, ki elég szerencsés fejének feldíszítésére, tíz ezer frankot költhetni.

Hősnek kell lennie az embernek, hacsak ily vi-selet és sóhajok járma alá kerülni nem akar; azonban ily hősoket meg lehet számlálni s innét van az, hogy azon férfiak, kiknek becsületessége kétes, ezek közé nem sorozhatók.

Vannak olyan emberek, kik e tekintetben lelki-ismeretükkel különös szerződésekre tudnak lépni. Ugyanis a helyett, hogy azoknak, kiket vagyonuktól megfosztottak, a kárt megtérítenék: a rosszul szerzett javakat jótékony célokra használják föl. A jótékony-ságot többre becsülik az igazságnál. Tetszik nekik az adakozás, mely csodálatot gerjeszt s habozás nélkül a választott lelkek sorába helyezik magukat, kik az emberiségnek dicséretére vannak. De csalódnak

ezen emberek; mert ha a lelkiismeret szavát figyelemre méltatnák, a következők tudatára jutnának · jótéteményeitek igaztalanok, mert a vagyon, melyből adakoztok nem a tietek. Nemo liberalis, nisi liberatus. Térjetez előbb vissza a rendhez, töltsétek be a kötelességet, melyet az igazság követel és csak akkor nyertek jogot szívetek e nemes hajlamának betöltésére. Kötelesség alamizsnálkodni, de tilos másokét odaadni. Az igazság kérlelhetlen: minden, mit követel szigorúan teljesítendő az igazságért s nem a haszonért vagy magasztosságért. A szív addig hallgasson, míg nem értekezett a lelkiismerettel. Adás helyett elvenni, a közkötelmeket lábbal tapodni; szenvedélyből és nem önzésből a társadalmi rend ellen kikelni, magát botor módon, szánakozó és lovagias szív által vezetni engedni: ez sokkal több, mint a mennyi szükséges a tömeg ámitására és a sok hiba feledtetésére; mert a közvélemény magára hagyatva mitsem tehet az igazság ellen. Ha az igazság egyik, s a dicsőség – legyen az bármily szép – a másik oldalon van, akkor ezt megvetni kell tudnunk, s tetteinket úgy kell intéznünk, hogy becsületesen haljunk meg.

Az igazság tiltja még felebarátunknak oknélküli megkeserítését is.

Igen gyakran nélkülözzük az elnézést a minket környező egyének érzékenysége iránt; durva szavakkal sértjük meg önszeretetünket s ez nekik annál inkább fáj, minél nagyobb irántuki szeretetök. Fontoljuk meg, hogy néha könnyelműségünk által igen

kegyetlenek lehetünk; fontoljuk meg mindig szavunkat és tettünket a kivitel előtt. Valjon így tennék-e a személylyel, kit most megsértek, ha az holnap meghalna. ¹⁾

Ha fájlaljuk azok vesztét, kiket a halál ragadott el tőlünk, úgy édes vigaszt nyújt nekünk a visszaemlékezés ama tettekre, melyeket boldogításuk érdekében tettünk; a félelem pedig, hogy talán kellemetlenséget okoztunk nekik, fájdalmunkhoz még lelki furdalást is csatol. Akkor a szív segélyére jó a lelkiismeretnek, hogy szemrehányást tegyen s fájdalmunkat új keserőségekkel tetézzé. Legyünk azért jó viszonyban felebarátinkkal, kik velünk együtt szenvednek, s kik tán nemsokára elhagynak bennünket, mert velük ott újra találkozni fogunk, hol a szeretetnek örök élete van. Övedzük őket körül a hit szellemében sugár koronával, melyet könnyít a szeretet, midőn csekély hibáikat elfödi. Ez által oly tartozásoktól kíméljük meg magunkat, melyek könnyűeknek látszanak a megszerzéskor, de a melyek igen súlyosak, ha bocsánatot többé nem kérhetünk.

IV.

Óvjuk magunkat különösen az Önszeretet befolyásától, mert ez oly központosító rendszernek hódol,

¹⁾ Gonfalonieri sokáig súlyos börtönben levén, egykor egy törvényszolga e durva szavakkal nyitott be hozzá: „Feleséged meghalt!” E nőt egész hévvel szerette! Ily durvaság által hány gyilkosság követetett már el? Neveletlenek nem sajnáljátok tisztelet nélkül érinteni az érzékeny szívet.

mely mindent az *énnel* kezd s végez, épen azért csak megvetést és undort gerjeszthet. Ki túlságosan szereti magát, annak nincs vetélytársa, de az önző túlságosan szereti magát. Másnak baja ő előtte úgy tűnik föl, mintha e baj tőle vétetett volna el, s neki enyhet nyújt. Ő kész szeszélyeért vagyonát föláldozni, de soha sem oly gazdag, hogy a szűkölködők segélyére siessen. Ha a lángok vagy a habok közül ragadtatott is ki, ő csak a nagy veszélyre fog emlékezni. Mások szenvedései ha őt nem érhetik, ama szerencsét érzetik vele, hogy tőlök ment s azon hasznot húzza belőlük, hogy ezentúl magával többet, másokkal kevesebbet törődik. Nélkülözéstől ő jobban tart, mint a megalázó jótéteményektől és szolgálatot csak haszonért tesz. Ő többnyire víg, mert mások bajával nem törődik. A jó szíveket ő oly módon szereti, mint a keselyű zsákmányát. Ha sajnál, hogy lábbal tipor, az csak onnét származik, mert járásában akadályoztatott. Szóval ő magának él, és azt akarja, hogy az egész világ adósa legyen.

Szánandó az oly ember, ki főkötelességét szem elől téveszti, és megtagadja magától ama boldogságot, hogy másokat boldogítson.

Az emberek, kiket a szeretet nemzett, csak a szeretet által tarthatók fenn és egyedül a szeretetben lelik örömüket; esztelenek volnának, ha a rövid időt, melyet életnek nevezünk csak arra használnák, hogy egymást gyűlöljék, boszantsák és keserítsék. Oh ez nem szándéka az isteni mesternek, hisz ő mondotta: „Szeressétek egymást miként én szerettelek titeket.

Legyetek egyek a szeretet által, mint én egy vagyok atyámmal.”

Honnan van a minket elbájoló öszhang a természetben? Onnan, hogy minden saját helyén van. A naptól, melyből kimeríthetetlen fény és élet sugarak lövellnek ki, egész a csermelyig, mely cseppenként hull alá a szikláról, mind, bár különböző utakon, egy célra törekszenek. Nincs talán erő a világegyetemben, mely közelebbről vagy távolabbról ne munkálna közre, valamely virág növéséhez. Az élet alapjában hasonlít egy szakadatlan áldozathoz és egy állandó társasághoz. De a mit a szervetlen testek, növények s az állatok kényszerűségből tesznek, azt tegye meg az ember szeretetből. Az egésznek magát alávetve szeresse felebarátjait, mint önmagát; kívánjon nekik, mint magának, minden jót; örüljön örömeiknek, bánkódjék fájdalmukon, segítse, oktassa őket, szükség esetében áldozza föl magát értök, s így mindig növekvő egyetértéssel működjék az emberi nem egységének létesítésén, míg az örök egyesítés öröme el nem érkezik.

Ha meggondoljuk mi az ember, mily helyet foglal el a mindenségben, mily tehetségekkel van fölruházva, lehetetlen hinni, hogy mindezen erő és szeretet csak annak szolgáljon, ki ezt bírja; mert érzi, hogy Isten csak azért emelt ki bennünket a semmiből, hogy együtt munkálva a szeretettel, fenséges céljának előmozdítói legyünk. Jaj ha majd hivand bennünket és mi csak: *a nem ártottam* szóval felelhetünk. Minek a gondolat, minek a szeretet, ha egy haszontalan élet elégséges? ...

Minek a lángoló szív, ha a bölcsesség ennek kioltásában áll? Minek a lángész, ha a léleknek joga van hallgatni s magát megsemmisíteni? Isten kötelmeket rótt ránk, melyek megfelelnek erőinknek, mint nagyságunk, megfelel a kötelmeknek. Élni annyit tesz, mint kijelölt álláspontján bátran küzdeni az étellel; mint tündökölni gondolkodás, mód-, szeretet és játékonyság által Isten dicsőítésére és a világ örömére.

Mi távozásunkkal csak azt viszzük magunkkal mit másoknak adtunk, és az önző, kinek tevékenysége központja saját énje volt, hasonlít egy siri mécshez, mely önmagát emészti föl.

A polgári törvény mely oly határozott és körülményes a tiltásban, félénk és hiányos a rendszabályok osztásában. Ez fölfogható és dicséretére válik. Ha megtiltja, hogy engem senki ne merészeljen bántani, föntartja függetlenségemet; ha parancsolja, hogy segítsek polgártársaimon, kisebbíti szabadságomat. Minél szabadelvűbb valamely törvény, annál tartózkodóbbnak kell lennie positiv határozmányaiában, szabad folyást engedve a lelkiismeret követelményeinek és a szeretet szelíd sugallatának. Azért mutassuk magunkat nagy-lelkűeknek, mert a szabad cselekvésnek több ingere van egy nemes szívre, mint egy olyannak, mely büntetés és fenyegetés alatt van parancsolva.

Ne gátolja tehát odaadásunkat semmi, sőt még azon biztos tudat sem, hogy hálátlanságot fogunk tapasztalni. Fértj, te nődnek hűséggel, tisztelettel és védelemmel tartozol; ha ezt nem teszed, úgy önző vagy és nem tudsz szeretni. Nő, te férjednek tisztelettel,

nyájassággal és odaadással tartozol; ha ezt megtagadod tőle, joggal mondhatja: csalódtam. Isten neki erőt adott, de ép azért a legnehezebb munkákkal is terhelte; neked kellemet adott, mely könnyítse a terhet és magából a munkából tiszta örömforrást fakasszon. Ki nem látott boldog fiatal házaspárt? A rokonszenv egyesítette, az erény vezette, a vallás megáldotta őket. Az egyik érez és gondolkodik a másik helyett és mindenkor előre tudja, mikép fog cselekedni. Nekik egy ízlésük, egy céljuk, s egy kívánságuk van. Ok megelégesznek egymással, és szerelmük a magányt egy kis világgá teszi. A kötelesség nyájasságtól körülvéve boldogságot áraszt reájok, mely számúz minden kívánságot. Kölcsönös gondoskodásuk minden fájdalommal dacolni látszik, Isten mosolyog békéjükre és gyönyörrel tekint fájdalmaikra.

Atyák és anyák, midőn Isten nektek gyermekeket adott, egyszermind kötelmet is rótt reátok. Az anya emelőin kívül, gyermekeinek gondoskodással és odaadással tartozik. Az atya nyájasság és éber védelmen kívül tartozik kenyérrel és ruházattal; gondoskodnia kell minden szükségökről mindaddig, míg a szükségeseket magok is megszerezhetik. De hogyan teheti ezt, ha a henyélést szolgálja, vagy ha napi bérét kívánságai kielégítésére, melyek fölötté uralkodnak, tékozolja el. így ápoló helyett, övéinek gyilkosává lesz, és az iszákosság által remegővé vált kézben rezg a pohár, melyből neje és gyermekei könyeit issza.

Nemcsak kenyérrel él az ember, azért a gyermekek lelkét is jó gondolatokkal és érzelmekkel kell

eltöntenetek. Feddjétek őket hibáik miatt, de ne nyers haraggal, hanem szeretetteljes és nyugodt szorgoskodással. Műveljétek keblükben tiszta és könnyörülő szívében kívül nemes jellemet. Mélyen becsüljétek őket, mert e törekeny edények lelket foglalnak magukban, mely Isten képére és hasonlatosságára van teremtve; van angyaluk, kik örködnek fölöttük. Egy gyermeket láttam a minap meghalni, szebbet és meghatóbbat soha sem láttam halvány arcánál, mely mosolyogni látszott, az elébe siető égi szellemekre. Ekkor értettem meg a költő szavát: „*Venerande puer.*” Ezen ártatlan, és tiszta teremtményeket övezzük körül világosság- és szeretettel, *de* emlékezzünk meg, hogy egyetlen szó sem oly meggyőző, mint az erény.

Gyermekek! szeressétek atyátokat, ki éltet ada, és anyátokat, ki méhében horda titeket. Egy lény sem kárhoztatik Istentől annyira, mint az, ki keseríti azokat, kik neki napfényt és e fénnyel örökkévalóságot adtak. Ha már terhüket nem oszthatjátok meg, úgy legalább gyermeki nyájassággal igyekezzetek azt nekik könnyűvé tenni. Fogadjátok el tanácsaikat és kövessétek jó példájukat. Lesz idő, midőn az élet hanyatlik s a test gyöngé lesz, akkor ti azon gondoskodással tartoztok öreg szüleiteknek, mint a melylyel ők titeket első éveitekben körülvettek. Segítsétek őket betegeskedésökben, mint ők segítettek titeket gyámoltalanságtokban; meg kell őket óvnotok az elhagyatottságtól, s így a szeretet, melyet tőlük örököltetek, visszazáll reájuk.

Ha az Isten testvérekkel ajándékozott meg ben-

neteket, legyetek háládatosak e jótéteményért, s a kölcsönös szeretet köteléke, mely benneteket összefűz, soha meg ne lazuljon. Az élet ösvénye göröngyös, támaszkodjatok egymásra, nehogy minden lépésnél ingadozzatok. Nincs erősebb a vérköteléknél, ha az önzés hozzá nem férhet. Ha van valódi boldogság a földön, úgy ezt csak egy jól rendezett családban találhatni föl; melynek tagjai a szeretet köteléke által szorosan vannak egymáshoz fűzve; mert a boldogság a földön nem a vagyonnak szakadatlan élvezésében áll, de igen is a kölcsönös szeretetben, mely édesíti az élet bajait.

Az emberek társas állapota az egyes családokat új kötelemekkel ruházza föl, ezek a haza iránti kötelemek. E szent név „haza” valamely nép közérdekeinek és dicsőségének összegét fejezi ki, mely a hazaszeretetből foly. Minden polgár szeresse hazáját s e szeretetnek, ha kell áldozza föl nyugalját, vagyonát és véréit. Szerencsések, kik szeretetük által egyszerre átkarolhatják a hitet és hazát anélkül, hogy kénytelenek volnának az egyik bírásával a másikat kizárni. Nincs gyötrelem, mely annyira szaggatná a szívet, mint e két szent dolognak a meghasonlás általi szétválasztása. Könyvek tolulnak az ember szemébe, ha egy száműzött sírját olvassa: „Itt nyugszik Pecham Robert angol katolikus, ki, mert Angolország elszakadt az egyháztól, elhagyta hazáját, nem tudván ott hit nélkül élni; de Rómába érkezte után meghalt, mert nem bírt haza nélkül élni.”

Mégis rossz a túlságos hazaszeretet. Elkülöníti

ugyanis az országok lakosait, ingerli, hogy egymásnak ártsanak ahelyett, hogy segítenék egymást, szüli ama véres szörnyet, melyet habomnak neveznek vagy legalább bizalmatlanságot okoz, mely által megörökíti az országoknak a nagy seregek által okozott csapásait. A keresztény szív nem ismer határokat, nem idegent, előtte mindenki testvér. Ő ezek örömében osztozik, fájdalmában pedig szenved. Szent haraggal telik el, ha igazságtalanság- és kegyetlenségről kell beszélnie. Ő kiterjeszti kezét a mennyire csak bírja a sanyargatott és az elnyomottak közt. Örömmel segít a szűkölködőn, mivel ő a szegényben Jézus Krisztus-át látja. Ő minden nyomort gyógyítani törekszik és mint isteni mesterünk a keresztfán, szétterjeszti mindkét kezét, hogy egy és ugyanazon szeretet által a nagy emberiséget átkarolja.

Ah! mily szerencsés volna földünk, ha a szeretet önzés nélkül maradna és keresztény szeretetté válnék. Akkor szétválasztás helyett egyesítést, rombolás helyett építést eszközölné.

Az emberi szeretetet keresztény szeretetté változtatni annyit tesz, mint önérdekeit háttérbe szorítván Önmagát odaadni; vagyis mindazt, a mi a világon szeretetre-méltó, gyengéd szeretettel átölelni, de az Istent mégis mindezek fölé helyezni. Ez által oda jutunk, hogy az Isten iránti szeretetből minden embert úgy szeretünk, mint önmagunkat. Ily szeretet folytonosan nő és állandóan halad előre. Ez mindig eszmény után vágyik, és eme, soha ki nem elégíthető szeretet biztosítja a lelket a mindennapi élet veszélyei

ellen, melyekben a világi szeretet hajótörést szenved. – Eme nagylelkű szeretet a gondolatnak szárnyat kölcsönöz és az egész természet fölött kimondhatatlanul bájos költészetet terjeszt el. Reá nézve a természet szép és élő, mert azt mindig azon isteni *prisman* át tekinti, mely őt dicsóítja. Bármily szegény legyen valaki, azért boldogul élhet, ha meggondolja, hogy a pénzt nélkülözvén, lelkét, szívét még mindig megoszthatja Isten valamely teremtményével.

Bármily szegény és megvetett legyen valaki, lehet mégis oly java, mely őt annyira megnyugtatja, hogy a világ jeleseire nem irigykedik: mert ő szerethet és őt is szerethetik.

Szeretetből ismerik a legközönségesebb lelkek a lelkesedést, az odaadást, és a vitézséget. – A szeretet az, mely a leghidegebb szívbe nagylelkűséget, a hiú lélekbe mély titoktartást csepegtet. – A szeretet kétszer sőt háromszor becsesebbé teszi az életet, félrevonván a sötét fátyolt, mely fölött az ég ragyog. Szerencsét nyújtva, annak terjesztését sürgeti. – Ő szint kölcsönöz a homályosnak és fölleveníti a mi holt. – ő oly nagy, hogy méltó forrása minden nagy-
nak, mi az emberi szívből fakad. Ő oly hatalmas, hogy minden gyarlóságunkon győzedelmeskedik és érezteti velünk a végtelent. Ki szeretni megszűnt, az már nem él, pedig a szeretet oly szép, – mondja a költő, – hogy istentelen népet az Isten imádására képes vezetni.

Mi mindent nem hozhatna létre a megváltozott hő és tiszta szeretet, melyet *Charitasnak* neveznek!

Egy hírneves költő vérpadra léptekor, homlokára ütve ezt monda: „Itt van valami, melynek nem volt ideje, hogy előjöhetett volna.” Közülünk bárki is szívére tehetné kezét a költő eme szavaival: „Itt rejlik valami, mi még nem nyilvánult.” Engedjétek a hátralevő időt fölhasználnunk, hogy szívünk szeretete működhessék, melylyel Isten azért ajándékozta meg, hogy másokkal is közölje. Kövessük a kegyelmet, mely felülről jő, az ő feladata vezérelni minket a célhoz, mely nem más, mint föltalálni az Istent, ki maga a szeretet.

Ha az embereket, mint testvéreinket szeretjük, akkor alkalmilag sokat megbocsátunk nekik. – A megbántott szív kezdetben fanyar ízt lel a gyűlöletben, mely a boszú terveit közli vele; de csakhamar inti a fájdalom, hogy a gyűlölet rossz, s méltatlan az emberhez. – Nyugalmát csak őszinte bocsánat adhatja vissza, mely eszközli, hogy minden szégyen-pír és zavar nélkül szólhat a mennyei Atyához: „Bocsásd meg a mi vétkeinket, miképen mi is megbocsátunk ellenünk vétetteknek.”

A ki szeret, vidám arccal hoz áldozatot, valamely fájdalom enyhítése végett. Ah! mily kedves lehetett Isten előtt ama hős tettű özvegy, ki miután becses gyöngyfüzérét eladta, hogy annál több alamizsnát adhasson ily szavakra fakadt: „Gyöngyök, könyeknek jelképei, titeket a tenger örvényeiben könyek közt gyűjtenek, a világ ünnepélyein könyek közt hordanak; távozzatok a szerencsétlenekhez és szárítsátok fel azok könyeit.”

A szerencsétleneknek könnyű szeretni azokat, kik szenvednek és simák, azonban fölötte nehéz nekik a boldogokat szeretni. – Van oly boldogság, melynek megpillantása fáj a szomorúnak, mert sértésként tűnik fel előtte, mely sebeit súlyosbítja. – Az isteni szeretet eme gyöngeségtől őrizzen meg bennünket, s tegyen nagy lelküekké, hogy még akkor is, midőn szenvedünk, azokat, kiknek ittléte ünnepélyhez hasonlít, szeressük, s örömeiknek teljes szívünkől örvendjünk. S talán ez volna virága a szeretetnek. Hogy azonban e gyöngédségek fellelhetők legyenek szívünkben, sajátítsuk el a szeretetet. Képzeljük lélekben testvéreinket azon szépséggel felruházottaknak, mely mellett kisebb hibáik eltűnnek. – Ne tekintsük már bennük az embert büszkeségével és gyalogságával, hanem Jézus Krisztust, ki minket megdicsőített, mint egykor Táborhegyén tanítványait. Gondoljuk meg, midőn embertársaink körében vagyunk, hogy a férfi, a nő, a gyermek, ki reánk néz, reánk mosolyog, vagy esdőleg terjeszti felénk kezét, oly fogoly és száműzött lélek, ki velünk szenved, sóhajt és remél. Vele fogok egykor ezen föld kicsinységei és az élet aggodalmai fölött nevetni, ha Sión közelgő fényét lelkesedéssel üdvözlöm. – Addig szabad a lelket vigasztalnom s örvendeztetnem. Es én e rövid találkát, arra használjam föl, hogy őt bántalmazzam és gyalázzam? És az alkalmat, melyet Isten azért adott, hogy őt felvilágosítsam, ismereteit terjeszszem, elhanyagoljam-e? Oh Istenem, tölts be tisztelettel és szeretettel azon szent és magasztos iránt, minek neve: lélek!

VI. FEJEZET.

Mi kép altatják el a lelkiismeretet.

A lelkiismeret azon mértékben romlik, a mint az megsértetik; és mint az érzőké, a szenvedélyek megtámadásai elől, összehúzza és elzárja magát. Vi-seletünk visszahat arra, azt könnyíti, meghamisítja sőt néha el is fojtja. A lelkiismeret az erénynek nem csak gyökere, hanem virága is. – Az első elkövetett hi-bánál kikel, sőt élénken érezteti fulánkját. Az igaz-ságtalanság, mint teher nehezedik reánk és nem va-gyunk képesek sokáig hordani, hanem iparkodunk megbánás által magunkról minél előbb lerázni. De csakhamar újra hibázunk, mint sz. Bernard mondja, s e teher, mely előbb súlyos volt már csak nehéznek tetszik, és a gyakori fölvevés által könnyűvé válik, a könnyű később nem érezhetővé, sőt édessé. De végre eme biztonságban, mely kártékony, elalszik az ember s a próféta erőteljes kifejezése szerint annyira megy, hogy „az igazságtalanságot, mint vizet iszsza,” s a folytonos sülyedés által végre a romlottság örvényébe jut, hol a belső szó iránt csak megvetést érez: Cum in profuudum venerit, contemnit.

A megtorlások közt, melyeket Isten mintegy az igazság nevében elrejt, talán nincs borzasztóbb, mint az ő türelme. – Ha embereket hit, és becsüle-tesség nélkül, tisztelet és csúfság közt látunk élni;

ha látjuk, hogy egészségben töltenek napokat napok után egyetlen ima nélkül, ha vígaknak, megelégedetteknek látjuk, anélkül, hogy tisztaság és szerénységre törekednének: akkor borzalommal gondolunk a sz. irás ama szavaira, melyek alig adhatók vissza: „Misuicuit vobis Dominus spiritum soporis.”

Az, ki érzi és elismeri hibáját, félig kigyógyult, de a legnagyobb veszély fenyegeti, ha a bűnt annyira megszokta, hogy nem tud pirulni.

Ha szenvedélyeink nyíltan mondanák: „Mi alkut ajánlunk, te élvezni fogsz, de gonosz leendesz és Isten gyűlölni fog” – úgy ritkán volnának győztesek; mert az ily ajánlat félelmet gerjesztene bennünk és sokszor nem fogadnók el. De ügyes a szenvedély s ez teszi győztessé. Ő – mint Malebranche megjegyzi – igazolja magát, ő a gonosznak a jó mázát kölcsönzi, talál mentséget a megbocsáthatatlan tettekre, s diadalmaskodik ámitás által a szabadság fölött.

I.

Csalódásunk első forrása, lelkiismeretünk nagy ellensége a *ledérség*, mert ez gátolja a megfontolást.

Valjon mivel foglalkozik az emberek legnagyobb része? Avval, hogy kerüljék egymást. Mindentől félnek ami kényszeríthetné őket, hogy egy negyed óráig önönmagukat vizsgálják. Mert ez, egy negyed órai szemrehányást okozna, pedig az emberek nem

szeretik a szemrehányást. A lelki gyakorlatok nekik oly hasznosak volnának, de ez előttük kiállhatatlan; a miért joggal monda egy hírneves asszony: Az emberek, kik lelki magányba vonulnak, többnyire olyanok, mint kik állandóan magányban vannak.”

A tömeg versenyezve, majd az üzlet, majd az élvek tengerébe rohan. Azok hasznot, ezek élvezet hajhásznak; de mindannyian szórakozást s önfeledést keresnek. Nem lehetne őket szerencsétlenebbekké tenni, mintha fölmentenők őket foglalkozásaik alól, melyek fárasztják, s az aggodalmaktól, melyek sanyargatják. Mert akkor kénytelenek volnának önmagukat vizsgálni, mely reájok a legszomorítóbb volna.

Vizsgáljunk bármily állást, – mondja Pascal – ha összefoglalunk minden javat, melyet bírhatunk, mégis azt találjuk, hogy a királyság a világ legszebb állomása; s mégis, képzeljük magunknak egy királyt, ki minden öt megilletővel bír; de ha nincs szórakozása, ha saját állapota felől gondolkodni engedjük, úgy ezen boldogsága nem fogja őt vidámítani, akkor ő szerencsétlenebbnek tartja magát, mint alattvalói legigénytelenebbikét, ki játék és szórakozásban gyönyörködik. Innen van, hogy a játék, az asszonyok társasága, a háború s a nagy tisztségek oly keresettek.

A boldogság a játékosnál nem, mint az ember képzele, a pénzben, s a Vadásznál a nyúlban van. Mert ha megkínálnák őket velők, nem fogadnák el; mert a mit keresnek az a szórakozás, mely elvon a

komoly gondolkodástól és élvezetet nyújt. Innen van, hogy a börtön oly iszonyú büntetés, és a magány öröme, valami megfoghatatlan. A király oly embe-
rektől van körülvéve, kik csak arra törekednek, hogy őt szórakoztassák, hogy ne gondolhasson önönma-
gára; mert ő boldogtalan, dacára annak, hogy király, ha önönmagára gondol. Ez az összes, mit az embe-
rek boldogításukra kigondolhattak: és azok, kik úgy vélekednek, hogy a világ igen oktalan, midőn egész napot vadászattal tölt, holott a nyulat könnyen meg-
vehetné, igen kevésbé ismerik természetünket. Hisz e nyúl nem takarná el a halál és gyarlóságaink fölötti gondolkodást, míg a vadászat igen.

Eme, a magány és gondolkodástól való félelem magyarázza meg nekünk, miért sietnek az emberek elhagyni a falut, s iparkodnak városban összegyűlni. Mit sem szeret az ember annyira, mint szabadságát, s mégis kerüli a falusi szabadságot. Nagy gyűlhe-
lyek felé veszi útját, hol csak falakat, rácsokat, ajtó-
kat talál. Kerüli azt, a mit szeret, hogy azt kövesse, mi visszatetszik. Honnan emez ellenmondás? Ez ab-
ban bírja alapját, hogy az ember városokban ke-
vésbé vizsgálja önönmagát s azt véli, hogy ott Isten kevésbé látja, s a nagy zsidongás miatt ott ke-
vésbé alkalmatlankodik a lelkiismeret. A légszesz mit sem szól a szívhez, míg a csillagok arra hatnak. Tiszta legyen az ember, hogy megpillantva a csilla-
gokat, gyönyört találjon.

Mit mondjak a világról? Ez mindig arra törek-
szik, hogy az ittlét folytonos ünnep legyen. Ha a

virágok és fecskék visszatértek, akkor a sors eme kegyeltjei ismét falura költöznek, hogy a tél Örömeit kissé kipihenjék, azonban előrelátásból Párizsból magokkal viszik a fényűzést. Azután eljő a meleg napokkal az óhajtott fürdő idény, ekkor ismét utaznak, de gondoskodva Párizs regényeinek, báljainak és Vaudeville-ének feltalálásáról. Erre ismét utaznak s az új színművek gyors egymásutánja elég alkalmas arra, hogy megakadályozzon minden gondolkodást. Őszszel kezdődik a vadászat, melyet számos táncvígalmi-körök követnek, melyek a tél közeledtét hirdetik. A tél csak a szegényre szomorító, a gazdagoknak pedig a minden báj classicus, évszaka, míg eljön a böjt, mely alkalmat nyújt a bűnbánatra s a szegények javára adott sz. beszédeken s rendezett hangversenyeken jelen lehetni.

Ez a világi életnek éve; mi a napot illeti, azt úgy osztják be, hogy minden időköz betöltessék, s hogy a komoly gondolkozásra semmi idő se maradjon.

Így haladnak a világ boldogjai a csalékonyság csónakán, virágos partok közt az idő folyamán, mely az örökkévalósághoz vezet anélkül, hogy aggódnának a jövőről. A lelkiismeret hallgat, s kívánatuk szabadságára hagyja őket s úgy tesz mintha észre sem venné kívánságaikat. Úgy látszik, hogy mély álomba merült, de álma áruló és mülékony. A háttérben van ravasz feladója, mely betölti évkönyveit. Mint láthatatlan, tevékeny áruló számítja a rossz tetteket, s a szív minden nem tetsző nyilatkozatait fölfogja. Föl-

jegyezvék nála a legcsekélyebb hibák s a büntetésre méltó szeszélyek az ő szigorú, tekintete alá esnek. Hasonló ő a fukar tőzsérhez, mert valamint ez, a mindenét magában rejtő lajstromot csak utolsó pillanatkor mutatja meg tékozló fiának; úgy a lelkiismeret is átengedi nekünk az Istentől nyert időt, hogy meggazdagodhassunk, üdvözölhessünk vagy tékozhassunk; azonban látatlanul följegyez minden percet, melyet vagy ledérség által tékozlunk el, vagy bűn által mocskolunk be. Számba vesz minden érzékiséget, mely csak hasonlók által távolított el. Gyöngeségeinket és hálátlanságunkat oly lapokra írja, melyek tartósabbak az ércnél, hogy fönmaradjanak ama napig, míg azokat a legfőbb bíró a bűnös jelenlétében az egész világról egybegyűltek előtt föl nem olvassa.

A csalódás fölötte könnyű az életben, mert gyakran elég utánoznunk és követnünk a közönséget, hogy vétkezzünk és elkárhozzunk.

Tetteinkre befolyással van a kör, melyben élünk: mert a sokaságot szoktuk követni gyengeségből, szolgálatkészségből, vagy más emberi tekintetéből. „Miután elég soká elnézők voltunk – mondja sz. Ágoston – oda jutottunk, hogy mindent eltűrünk, miután pedig mindent eltűrünk, végre odajutunk, hogy mindent jóvá hagyunk.” Sz. Bernárddal szólva; legyen útmutatónk a lelkiismeret szózata a helyett, hogy a szokás járma alá hajtanak fejünket. A hibát nem teszszük jóvá azért, ha azt mondjuk: hisz mások is így cselekesznek. Ha mindenki ezt hozza fel

mentségére, vizsgáljuk meg, mily biztosságot szülhet e közös alap. A helyett, hogy mondjuk: így tesznek mások is, bizonyítsuk be előbb, valjon helyes-e eme cselekvés? Mert a tömeg nem mindig csalhatatlan vezető s a legjáratabb út, nem mindig a legbiztosabb. Az isteni mag nem mindig csírázik a nyilvános utón, mert igen sok madár, illetőleg sok rossz elv van itt, melyek elfojtják s megsemmisítik. Sz. Pál apostol megtiltja a hívőknek magukat a világ előítéleteihez alkalmazni, s az isteni mester a világ fölött borzadályt gerjesztő kárhoztatásokat mondott.

A világ szelleme lényegesen különbözik az Isten szellemétől. Mert Krisztus az igazság, a világ csak hazugság; Krisztus alázatosság, míg a világ csak kevélység és hiúság; Krisztus tisztaság, a világ romlottság; Krisztus szeretet, míg a világ haszonlesés. Hogy bírjuk Krisztus szeretetét, tisztáknak és jóknak kell lennünk: míg a világ szeretetreméltóságára elég, ha ügyesen szőtt terveinkkel rosszak és szemtelenek vagyunk.

A világ nyilvános helyeken ledér tárgy fölött egész komolyan beszél; míg a fontos ügyek fölött kárhoztató könnyelműséggel ítél. A világ a mulattató gonoszságot, mindig elébe teszi az unalmas erénynek. Ő pazar kézzel dobálja aranyait énekeseinek s énekesnőinek, ellenben fukarul megtagadja azoktól, kik neki hasznot hajtanak. A világ csak a külszint tekinti és ha ez tetsző, mitsem törődik a belső romlottsággal. Ő legtöbbre becsüli az elv nélküli embert, mert nincs kényszerítve hozzá alkalmazkodni. Ő sértve

érzi magát a meggondolatlan ifjú szabad nyilatkozata által, ellenben túri ezt az aggastyánál, ki legalább fehér haját tekintetbe véve, szerényebb lehetne. Ő kevésbé ró meg a józan észszel ellenkező hibákért, mint a divat elhanyagolásáért. Előtte a szomorúság illetlenség, a komolyság udvariatlanság s veszély a nyiltszívűség.

A világ az erények közül már csak a becsületességet tiszteli, mert ez védi örömeit, midőn t. i. azok forrásait helyesli. Ez ugyanis nagy engedékenységet mutat a test minden gyöngesége s az ész minden szeszélye iránt. A világ előtt a sanyargatás balgaság, a szüzesség agyrém. Innen van, hogy azokat, kik cseleit kerülik, megveti. Ő azt kívánja, hogy Isten az erények ezen maradványával elégedjék meg. Ep azért, ha egy gazdag és kedves ifjú a világ eme becsületességnek gúnyolt erényének megvetésével Istenéhez tért, a hölgyek szemtelennek sőt hűtlennek fogják mondani, s pedig csak azért, mivel megtérésével ezeket látszik mondani: „Hölgyeim én mindig udvarias kívánok lenni, de pogány soha. Ékesítsétek magatokat, mosolyogjatok kecsesen mások kedvéért, mert mindez reám nézve már semmi hatással sincs, mivel inkább akarom az Istent szeretni, mint annak igéző teremtményeit.” Es ezt annál kevésbé tudja a világ elnézni, minél jobban fél az erkölcs szigorától, s minél inkább szeretné, hogy az, eme szigorából engedve, feléje közelednék.

A világ ezért bámulatos ügyességgel törekszik az ellentétes érdekeket kiegyeztetni. A gőgös nő pl.

nem ellenzi az udvarlást, sőt a mennyire lehet, erre alkalmat nyújt. Mindamellettt ő becsületesnek akar látszani, azért az őt imádó férfiúnak azt mondja: „Szeress, miként akarsz, éreztesd ezt velem minden alkalomkor, minden órában, de vigyázz, hogy szemembe soha se mondd; mert ha ez történik, úgy lelkiismeretem felszólalni kényszerít, alkalmatlanságod és tömjénezésed unalmassága miatt.”

A mi a vallást illeti, a világ azzal lép föl, hogy középutat tart. A jámborság a világiaknál csak illemruha, melyet reggel felöltönek, este pedig levetnek; egy elmés művészet változtatni a gyönyöröket. Ők a szegények iránti szeretetből örömmel vennének részt a táncvigalmakban, s elmennének a világ által kitüntetett szónokok beszédeire; de félnek mindattól, mi áldozatba kerülne. Ha nyíltszívűek volnának, egész őszinteséggel mondanák madame Sevignével: „Én sem Istennek, sem az ördögnek nem szolgáltam s ha ez állapot untat engem, habár köztünk legyen mondva, a dolgot nagyon is egyszerűnek találom. Az ördögöt nem követjük, mert féljük az Istent, mert szívünkben még nem halt ki a vallás; Istent pedig azért sem követjük, mert szigorúak törvényei, s az alaphoz (valáshoz) nem akarunk alkalmazkodni. így lesz a szégyel, melyet figyelemre sem méltatok, uralkodóvá és én annak ösztönzéseit elfogadni mindig hajlandóbb leszek. De Isten gyűlöli ezt, azért nekem is kerülnöm kellene s épen ebben van a legfőbb nehézség.”

Valóban bátorság kell ahhoz, hogy valaki levetkőzze szokásait, visszavonuljon a megszokott körtől,

s így magát mások élceinek céltáblájává tegye. Azonban a szilárd lelkiismeret ily csekélységekől nem riad vissza, boruljon bár térdre a tömeg Baal előtt, ő fön akarja tartani Izrael Istenének tiszteletét. Neki csak egy előképe, egy irányadója van, s ez a testté lett Ige. Ez az út, melyen minden igaznak haladnia, az igazság, melyet hallgatnia s az élet, mely után törekednie kell.

II.

Csalódásunk másik forrása a hízelgés, melyet joggal nevezhetünk a dicsérettel való visszaélésnek. Joggal dicsérjük a jót s gáncsoljuk a roszt; mégis sokan vannak, kik e tekintetben nagyon óvatosak. Azonban ezeknek túlzott óvatossága elkésérti a szívet s kétségbeejti az akaratot.

Az ész ezen visszaéléseit, mely a lelkiismeretet félrevezeti, egészen mellőzi, minthogy a jót túlságosan dicsér, vagy a roszt kellőleg nem ócsárolja. „Ha egy államban – mondja Montesquieu – előnyösebb hízelegni, mint a kötelességet teljesíteni, akkor minden veszve van.” A hízelgő nem egyéb, mint egy földig alázkodó s mindent helybenhagyó lélek, ki minden pillantásodra szolgálilag nevet, bámulja minden szavadat s minden tettetét tetszéssel fogadja. Mint ügyes s mindenhová belopódzó igyekszik eleget tenni hajlamaidnak s a köztetek levő viszonynak föntartá-

sát az által ápolja, hogy még hibáidnak is tömjénezz. E gaz a világ előtt igazat ad neked, de titokban elití. Ezen aljas ember, hogy a szolgaság gyalázatát elrejtse, saját gonoszságát ügyességnek nevezi. Neki célja, csalárd utakon tetszeni a tömegnek, s a lelkiismeretet elaltatni, a nélkül, hogy ennek borzasztó következményeit meggondolná.

Az emberiség ezen osztálya leginkább azok körül forgolódik, kik gazdagságot, hitelt, hatalmat bírnak, mert a hízelgés közreműködve az emberi kevélységgel, mindig alkalmasabb eszköz mások fölé emelkedni, mint a hű szolgálat. Ismertünk lángészt, ki eladta magát, hogy dicsőítse a nagy bűnt, – sajtót, mely megfélelkezve magasztos hivatásáról, magát minden nagyobb bűn részesévé tette.

Mindenki felülemelkedni s kitűnni akar. A fényűzés féktelen szeretete, a kérelmezők egész tömegét szüli, kik minden módon igyekeznek a budget konyhájából egy darabot szerezni. A hízelgés és koldulás azonban mindig együtt jár, mert le kell minden tiszteletről mondania a koldusnak s minden gyalázatot el kell tűrnie, hogy célját elérhesse.

Államunkban, írókat, szónokokat találunk, méltóságok lealacsonyításával a népnek hízelegni. Ők a helyett, hogy a nép kötelméről beszélnének, csak jogait emlegetik, sőt gyakran túlhajtják, a helyett, hogy megmutatnák, miszerint a nép boldogsága az erényességbeu rejlik; inkább aljas érdekeinek tömjénezznek. A hízelgés akár a felső, akár az alsó réte-

gekhez alkalmazkodjék, mindig alávalóság s az általa szerzett népszerűség nem egyéb, mint gyalázat.

A hízelgés csak kevélységünket ápolja, s kevés jó tulajdonunkat is túlhajtja és oly sajátságokkal ruház fel bennünket, melyekkel épen nem bírunk. Az ő dicsszavai hasonlók az önszeretet ártalmas gyúanyagához. Ez elfödi hibáinkat, s vétségeinknek is az erény mázát kölcsönzi. A szennyes fukarságot a takarékoságnak, az alávaló árulást ügyességnek, a gyűlölt hányavetiséget, a születés és a tekintély ajándékának, az illetlen örömet, megbocsátható élvezeteknek mondja.

Mi következik ebből? A ki elhagyja magát tán-torítani a hízelgés által, annyira szereti önmagát, hogy embertársait lenézi. Oly hidegen fogadja azokat, hogy elrémíti őket e rideg fogadtatás által, oly kevélyen beszél velők, hogy e gög által lesújtatnak vagy épen visszataszító keménységgel bánik velők. Ő tiszteletet, figyelmet, tekintélyt követel s minden zsarnokságot alattvalói iránt semminek tekint. Míg másoktól megvettetik, addig ő csodálja magát. Megvető tekintetet vet azokra, kik szánakoznak fölötte. Senki sem meri figyelmeztetni, tudva, hogy haragjának teszi ki magát. Maga befogja ugyan vallani, miszerint nem csalhatatlan, hogy ép úgy tévedhet, mint mások is; de nem akarja eltűrni, hogy mások hasonlólag nyilatkozzanak felőle. Ha valami felől kérdez, akkor csak helyeslést s nem tanácsodat kéri. Ő megtudja választani környezetét, mert ő inkább udvaroncokat, mint valódi barátokat kíván, s ha tehetős, úgy ilyeneket mindig

talál. Ő kegyetlen minden lelkiismeretfurdalás nélkül, s a legnagyobb biztosságban tehet nevetségeseket, mert alattvalói közül egy sem bír bátorsággal megmondani: „Mi Európában s nem Afrika vadonjain lakunk; habár gyengék vagyunk, kiket sírásra készítesz, de van erősebb is, ki téged lenéz és kigúnyol. „

Mi többé-kevésbé a hízélgés csalékony hangjaitól félrevezettetünk. Mi kiérdemelte kinek hisszük a dicsszavakat, melyekkel bennünket a hízélgés elhalmoz, és őszinteségből fakadottaknak tartjuk azokat, ha nekünk tetszenek. „Innen van – mondja Pascal – hogy az, kinek érdekében fekszik általunk szerettetni, hogy szolgálatát bebizonyítsa, oly dolgot, mely reánk nézve kellemetlen – elhagy. Úgy bánik velünk, a mint óhajtjuk. Ha gyűlöljük az igazságot, akkor elfödik előttünk, ha a hízélgés örömeinkre válik, akkor hízelegnek. – így van az, hogy minél szerencsésebbek vagyunk, annál inkább távoznak az igazságtól, s annál inkább félnek megsérteni bennünket, mint kiknek rokonszenve hasznos s ellenszenve veszélyes lehet. Senki sem beszél úgy jelenlétünkben, mint távollétünkben. Az egység, mely az embereket összefűzi, csak ezen kölcsönös csalódáson alapszik, mert kevés barátság állhatna fön, ha mindenki tudná, hogy barátja miként nyilatkozott róla távollétében, habár akkor őszintén és szenvedély nélkül szólott is.

A hízélgés az, mely oly sok könnyelmű nőt hálátlanná tett a jó Isten iránt, ki adományával elhalmozá. Találhatsz pl. nőt, ki valamely bál előesté-

téjén hasonlóan Carnot vagy Blücherhez, mindent nagy gonddal készít el a győzelemre. Azonban, ki tudná megmondani titkos gondolatait, melyekkel fog lalkozik, midőn a velencei tükör előtt állva, egész szolgálati személyzettől ékesíttetik? Bír-e önmagáról fogalmat az igazságnak és jóságnak megfelelő? részrehajlatlanul íté-e önmaga fölött? Haj! az egész környezet, mely övedzi, a dicsszavak, melyek elkábítják, egészen más gondolatokkal töltik el. Bárhogyan vélekedjünk is felőle, mindig találunk benne makacsságot. Ő szép volt, de mivel gyakran hallotta a dicséretet, azon szerencsétlenség érte, hogy ezentúl csak abban talált nyugalmat, mi neki hízelgett, s az önszeretemben annyira ment, hogy megfeledkezve az örökkévalóságról, egyedül énjének fölmagasztalására törekedett.

Ha azonban más nem hízeleg nekünk, úgy magunk hízelgünk magunknak. Ha némelykor dorgáljuk is magunkat, ez csak a levertség napjaiban történik, melyeket az önszeretet örömeivel való visszaélés okozott. Az egyedüli haszon, melyet ezen megpróbáltatásból meríthetünk ama meglepedésben bírja alapját, hogy őszinték voltunk önmagunk iránt. Különbentetteinket nagyon könnyen kiszoktuk menteni. így telik el gyűlölettel a hajthatatlan ember a jó iránt, mit szeretnie kellene: mert ő önmaga előtt igaz és erős. Egy másik némelykor oly gyöngeséget mutat, mely őt gyermekessé teszi, s ekkor azt gondolja, hogy ő szelíd és jó. A szerencsén saját felemeltetésében érdemeinek jutalmát, míg mások felemelkedésében csak a

szerencsés véletlent látja. Ha dorgáljuk, nem szomorodik, mert azt gondolja, hogy féltékenyek vagyunk. Mások makacsul védelmezik hibájukat, hogy ne legyenek kénytelenek másoknak igazat adni, ámbár tévedésöket maguk is belátják. Fontoljuk meg, hogy önszeretetünk a legveszélyesebb hízelgő leend mindig, s hogy véleményünk gyakran csak hibáink kétszínű védelmezésében vagy szenvedélyeink igazolásában áll. ¹⁾

III.

A haszonlesés még a hízelgésnél is alkalmasabb arra, hogy bennünket megcsaljon. Ő különös módon csal meg bennünket; hogy tehát ettől mentek legyünk és részrehajlatlanul Ítéljünk, szükséges az ellenkező pontra emelkednünk. Ha valamely szenvedély uralkodik fölöttünk, akkor ez gerjesztő álokoskodásra ragad bennünket. Ennek következményeit egy híres költő bizonyos ifjú magánbeszédében, ki dicsvágya kielégítése céljából elaggott atyját és bátyját árulja el – szépen adja elő.

„A hatalmasnál van a jog s erőink korlátoltsága teszi a törvényt. Van ugyan közös szerződés, mely a világnak mozgósítására kötött. A becsületesség oly pénz, mely hasznot hajt annak, ki vele bánni tud. A

¹⁾ Sevigne asszony XIV. Lajost nem akkor nevezte nagy-nak, midőn Nimvegenben a békét aláírta, hanem akkor, midőn a bálból távozott, hol őt azzal tisztelte meg, hogy vele táncolt.

lelkiismeret oly váltó, mely a tönkrementnek a vég-szükségben nagy segélyére lehet. A becsületesség és lelkiismeret igen alkalmasak arra, hogy a balga népet engedelmességre szorítsák, s így az okosak annál kényelmesebben élhessenek. Kerítések ezek, melyekkel jobbágyaim telkeiket körülveszik, nehogy valamikép nyúl juthasson beléjük. A földesúr azonban sarkantyút ad lovának s keresztül tör a korlátokon. „

„Rajta tehát! A ki semmitől sem fél, nem kevésbé. hatalmas, mint a kitől mindenki fél. Most a csatos nadrág divatos, melyet tetszés szerint összeszoríthatunk és megtágíthatunk. Készítessünk lelkiismeretet a legújabb divat szerint, melyet tágíthatunk, a mint a körülmények kívánják. Annyit hallottam már a magasztalt testvéri szeretetről, hogy a becsületes embernek szinte feje fáj bele. Ez a te testvéred! mondja a szeretet, vagyis attól veszi eredetét, a kitől te származtál, tehát legyen előtted szent. Gondolkodjatok csak ama fonák okoskodásról, midőn a testek hasonlóságáról a lélek harmóniájára, midőn a közös hazáról a közös érzésre s az egyenlő táplálék folytán a közös hajlamokra következtetnek. Nem nevetséges ez? De menjünk tovább. – Ez a te atyád, élted tőle vetted, te az ő teste s vére vagy, tehát legyen előtted szent. Ismét egy ravasz következtetés! Szeretném megkérdezni, valjon miért nemzett? Csak nem az irántam való szeretetből, mert akkor előbb létezniem kellett volna. Valjon gondolt-e reám, mikor nemzett? Valjon kívánta-e léteimet? Tudta-e mi lesz

belőlem? Jobb, hogy nem tudta, mert megbüntetném, miért nemzett. Vagy talán hálával tartozom neki, hogy férfiú lett belőlem? Ép oly kevésbé tehetem ezt, mint panaszkodhatnám, ha helyettem nőt nemz vala. Ismerhetem-e azon szeretetet, mely saját énemre nem vonatkozik? Tiszteltek-e engem, mielőtt léteztem? Miben van tehát annak alapja, hogy szentnek tartsam az érzelmet, mely hozzájuk csatol. Talán a tényben rejlik, mely által létrejöttem? Mintha ez több volna, mint az állati kívánságok kielégítésére irányult aljas műtét. Vagy talán ezen műtét eredményében rejlik, mely nem egyéb, mint szükség, melyet távol lenni óhajtanánk, ha testünk kárával nem járna. Talán azért hízelegjek, hogy szeressen? Ez úgyszemint minden művészneg gyengéje, kik műveikkel kérkednek, habár utálatosak volnának is.

Íme egész bűvészetek abban áll, hogy félnétségünkől hasznot húzzatok. S ily aljas bűvészet vezessen engem, mint tapasztalatlan gyermeket? Soha! Inkább kiirtok mindent, mi engem szabadságomban gátolna, úr akarok lenni, történjék bár az szeretetreméltóságom rovására.”¹⁾

Ennyire vetemedik a dacoló szenvedélyek által félrevezetett ész. Azonban nem szükséges ennyire menni, az emberi szív gyakran csalódásai által is tévútra vezetetik s tévedéseit hasonló elmés okoskodással törekszik kimenteni.

Ezen asszony pl. azt hiszi, miszerint arra van

¹⁾ Schiller. A haramiák.

alkotva, hogy imádtassék. Leánykorában ez volt egyedüli álma. Előtte minden hízelgésnek tűnt föl, a zene, a költészet, sőt még a vallás is. Bizonyos olvasmányok vagy megcsalatott nők beszédei folytán úgy képzelé a férjet, mint rabszolgát, ki mindig kész szeszélyeinek hódolni. Most, midőn az álom helyébe a valóság lép, szomorúan mondja: „Ha én ezt tudtam volna!” Ő férjének nyugtalanságot, orvosának aggodalmat, gyóntatójának szomorúságot okoz. Eközben jön egy házi barát, férjének egykori barátja. A szegény asszony egy bűnös érzést fojt el gondolatában; egy belső hang bizalmatlanságra sarkalja s e hang a belső szózaté. Azonban egy másik hang a csalódás hangja azt mondja, hogy a nemes tulajdonságok különbség nélkül megérdemlik az ő tiszteletét; hogy a szellemek az ismerkedés sugarai alatt kifejlenek s megérnek; hogy a könyör igaztalan, midőn túlságosan szerény; hogy nagylelkűség a részvét tauujelei által az oktalant, kit a megvetés kétségbe ejtene, ismét észre térítene; hogy némi engedékenység, ha az erény sérelme nélkül férje, valamint gyermekei s barátjainak hasznára lehet. Ő ragaszkodik ezen okoskodáshoz s a bizalomból meghittség fejlődik ki. Ő fölfödözi szomorúságát, vagy legalább érezteti. Valóban szép dolog az őszinte vallomás, ha a gyóntató atya előtt történik, de a közéletben mégis utálatos. Ekkor nem az alázatosság vádolja, hanem gyöngesége, mely kevélységét megalázta. Mindent e néhány szóba foglal: Szívem üres, szeretne ismét érzelemmel megtelni! Azonban ezen szavakat csak az Úr jelenlété-

ben mondhatjuk ki eredmény nyel. Mondjuk azonban másból, pl. pamlagon, úgy ama veszélynek tesszük ki magunkat, hogy könnyen találunk vigasztalót.

S az ily vigasztaló mindig előnnyel bír más emberek fölött. Egyik úr, másik szolgál. Az első parancsol, a másik térden esd. Az egyik megőrzi méltóságát, ha kedveltetik is, a másik örül, ha nevetséges szeszélyeit teljesítheti. Az egyik a megszokás által elveszti ingerét, a másik az újdonságot s a titkost fűrkészi. Az egyik valóságában mutatja magát, a másik, a mint neki tetszik. Az egyiket a lelkiismeret vezérli, a másikat védi a dölyf. A kötelesség szülte szeretet hasonló Solognan keresztül tett kényszerutazáshoz, az önkény tes szeretet pedig egy kéj-utazás az Alpok völgyeiben vagy Tivoli költőies árnya alatt.

Az ily vigasztalókat a lelkiismeret szerint kell megítélnünk, mert ekkor a szív azt fogja mondani a lelkiismeretnek: „A szeretet olyan, mint a bizalom, mely úgy öntetik belénk és kényszert nem tűr. A lelkek Istentől egyesülésre alkottattak, hogy hivatásukat betölthessék. Az én vétkem-e az, hogy későn akadtam arra, ki egyedül boldogíthat? Valjon a törvény kényszerítheti-e a szívet, hogy örökre szolgáljon? Miért nem értett meg s vágyaimat miért nem csillapíthatá, ki kezével ajándékozott meg? Valjon szabad volt-e nemet mondanom, midőn atyám, kit tiszteltem, nekem tapasztalatlanak igent mondani parancsolt?

A nőnek is, hogy élhessen, mint a madárnak,

napra és szabadságra van szüksége, főleg pedig arra, hogy tisztelje a kit szeret.”

Ezen védelem szerint a férj igazságtalan, s a lelkiismeret hallgat mindaddig, míg a szív szóhoz jutni engedi. Ekkor azonban fölszólal és a szemekbe könyeket csal.

Tudjátok meg keresztény nők, hogy az ifjúság szívét varázsló örömek csak tűnékeny habok. Az élet szünetlen harcok s nagylelkű lemondásokból áll. Bizonyos, hogy azon belső öröm még nem boldogság, mert ezt egyedül a betöltött kötelmek érzete szüli. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy ne álmodozzatok, melylyel lehetetlenséget kívánnék tőletek. Az életben minden álmodzik, a virág illata, a madár éneke, az éj mély csendje, az ég bolt csillagai, az ember vágyai és fájdalmai által, Isten pedig titkai által. Az ember, mint szerencsétlen száműzött mindaddig álmodzik, míg eszményét föl nem találja, míg szíve legfőbb szépségét, mely mindent kielégít el nem éri. Álmodozzatok tehát nyugalmas perceitekben, és sajnálkozozatok azok fölött, kiket a föld is kielégíthet, de álmodoztatok a keresztre feszített képe előtt. Idézzétek vissza szomorú perceitekben az elmúlt tavaszokat s régi érzelmeiteket, de emlékezzetek meg arról is, hogy az élet csak úgy édes, ha Istent szeretjük és érette áldozatokra is készek vagyunk; mert az ilyen életen még a szenvedések napjaiban is boldog megelégedés ömlik el.

Szinte nehezünkre esik kimondani, hogy a kép-

zelet hatalma oly nagy, miszerint a leggyengédebb anyát is képes zsarnokká tenni.

Ő színlelt jó akarattól, már felnőtt gyermekeinek családi viszonyaiba is beleszeret avatkozni, hogy elhagyott parancsári állását ismét visszafoglalja. Ő akarja férje kiadásait, ízlését s gyönyöreit meghatározni, ő akar egyedül a kölcsönös szeretet s gyermekei nevelése fölött örködni, ő akarja a cselédeket s ezek barátait megválasztani, szóval mindenben saját akarát törekszik érvényesíteni. Innét van az, hogy uralom vágy a, mint gyengéd szolgálatkészség, a legkisebb ellenmondás pedig, mint a természeti érzés mellőzése tűnik föl előtte. S valóban sokkal nehezebb a látszólagos szeretetből származó zsarnokságot elviselni, mint a nyílt gyűlölet üldözéseit. Nagyon drága minden előny, melyet az ember a szabadság árán vásárol meg; de erről az anya nem akar tudni. Csalódásai őt megvakították és a béke fentartására szolgáló egyedüli eszköz abban áll, hogy az ember szakítson vele. Oh! mennyivel jobb volna, hatályos óvszerek által a szeretet keserű csalódásainak elejét venni! De így van alkotva ezen anyának szíve; miután ő boldog akar lenni a szeretet által, melyet gyermeke benne gerjeszt, gyakran sir ő titokban azon szeretet fölött, melyet érez és e szeretetért ritkán bocsájt meg neki.

Végre, ha minden más érdektől mentek vagyunk, akkor gyakran az önszeretet akadályoz bennünket, hogy ítéletünkben, beszédünkben és magunkviseletében igazságosak legyünk. Az ember előtt semmisem gyü-

lőletesebb, mintha valamely idegen dicsőség által elhomályosítva érzi magát. Innen származnak ama túlhajtott dicsőítések, melyekkel bőkezűleg halmozza el mindazon középszerűségeket, melyek az ő dicsőségére nem vetnek árnyat; innen különösen amaz ócsárlás, melynek a valódi érdem ki van téve; innen ama rágalmozási düh, mely leakar rántani minden magasabb fényt, melynek sugarai minden kisebb – önmagukat bámultatni akaró–pöffeszkedőket elhomályosítanak; innen azon önkívüli állapot, mely szerint a legtisztább fényű egyéniségeknek komoly és őszinte csodálkozással adózik.

IV.

Nem bátorkodom, de nem is akarom itt kutatni azon ámitásoknak különféle forrásait, melyek a lelki ismeretet elaltatják, itt ez utolsó pontban csak a valóságos érzület félrevezetéséről fogok szólni.

Ha a vallásos érzület fölött a benső szózat uralodik és sugallatainak teljesen alá van vetve: ebben áll azon életszentség, melylyel a nagy szentek bírtak; mert a hit szelleme az embert természetfölöttivé teszi, midőn az akarathoz emberfölötti erőt kölcsönöz. Ha e fönséges érzület, valamely szenvedély uralma alatt áll; úgy csak rajongó gonoszlelkűséget vagy szomorú butaságot eredményez, s ekkor rajongássá válik. A *rajongás* – monda egy nagy katolikus tudós – élénk túlcsapongása a szellemnek, mely fölött, vala-

mely hamis vagy túlhajtott vallási vélemény uralg zsarnokilag, melyet erőszakos eszközökkel kivan érvényre juttatni. Ebben a vallásos érzület, teljes erejében, de mértéken fölül mutatkozik. – És ez olyanira azért félelmes, mivel benne két rettenetes elem egyesül: a lélek vaksága és az akarat ellenhatást nem ismerő ereje, mely egy Istentől reá bízott feladatot hisz teljesíteni.

Misem képes a lelkiismeretet úgy elfojtani és a legégbekiáltóbb igazságtalanságot hősies és érdemtelen cselekmény színében feltüntetni, mint a rajongás. Midőn az ember a közvetlen isteni szózat által hiszi magát vezetett, akkor teljesen fölöslegesnek tartja a lelkiismeret szavára is hallgatni. Nem kell-e a bennünk lakozó igazságnak hallgatni azon szózat előtt, mely közvetlenül az égből jő? Az ember nem gondolja meg, hogy az Isten önmagának ellent nem mondhat; hogy az isteni törvény a természeti törvénnyel ellenmondásba nem lehet, és hogy minden kinyilatkoztatást hazugnak kell tekintenünk, mely bennünket az igazság megszegésére vezet. A léleknek ezen szörnyű betegsége bizonyos időkben megmérhetetlen rosszat okozott; az ember iszonyodás nélkül nem tudja olvasni azon utálatos törvényszegéseket, melyeket minden lelkiismeret-furdalás nélkül okozott. Századokon keresztül kioltá az erényérzetet az emberekből. Ő a Martyrok számát megsokasítá, amennyiben ő, mint „jól vélték” a törvényszegőket zsarnokoskodni engedé. ¹⁾

*) Mielőtt Poltrot Guise herceget meggyilkolta volna, a

Valamely jó alapelv rossz alkalmazása következtében, némely lelkek egészen gépies szerepre alacsonyították le magokat, amennyiben lelkiismeretüket teljesen elfojtották. Ilyen elfojtás mindig gyengeség és csak veszélyt eredményezhet. Az ember egy jó lelki atyáról jogosan mondhatja, hogy ő egy fölvilágosodott s megbízható kalauz, ki biztosan óv meg bennünket az örvénytől, mely cselekedeteink miatt elnyeléssel fenyeget. Minden léleknek, ki a belső élet útján előhaladást tenni akar, vallomásaiban, melyeket a lelki atyának tesz, igen őszintének kell lennie; az oktatásokhoz, melyeket kap, erősen kell ragaszkodnia, anélkül hogy saját erényes érzületét és lelkiismeretét háttérbe szorítaná. Sohasem szabad az embernek, bármennyire okos és szent legyen is, saját benső szózatát, melynek vezérlete alatt áll elhallgattatni engedni.

Minden rendes módszer, mely az embert a maga valóságában igaznak nem tartja, természetellenes. Lehet szabályoznunk magunkviseletét, amennyiben az a világosságot, mely nálunk hiányzik kiegészíti, a törvényt, mely előttünk homályosnak látszik, fölvilágosítja, az ártalmas szirteket kijeleli, a gonosz hajlandóságokat megváltoztatja, hanyagságunkat ösztönzi; de soha sincs megengedve, elvenni a lélektől a felelősséget, mely annak nagyságát képezi. Mi gonosztevőnek tartjuk azt, ki testét önkényesen megcson-

következő imát rebegé az Úrnak: „Uram, ha az, mit tenni elhatároztam, neked nem kedves, úgy másítsd meg akaratomat, ellenkezőleg adj erőt és kitartást.”

kítja; mit fogunk tehát arról mondani, ki lelkét csonkítja meg oly módon, hogy elrabolja tőle a lelkiismeretet és a szabadakaratot? Ha sikerül is így neki néhány hibáját levetkezni, mit használ az, ha az ember az életet lerombolja? A holtak sem vétkeznek! Azon embert szereti az Isten, ki kötelességét nem gépiesen, hanem öntudatosan végzi. Az erkölcsstan a legfönségesebb erkölcsi szabályok rendszere.

Ha azonban az ember ezen magas régióból leszáll, hogy egy lelket az élet minden kicsinységein keresztül kalauzoljon; ha az alapszabályokat csak alkalmazza, anélkül hogy e tekintetben a lelkiismeretre is hallgatna: ha az összes egyéni érdekek és a legkülönbözőbb helyzetek labirintjába ereszkedik le: úgy könnyen kiteheti magát azon veszélynek, hogy „mint vak vak által vezettség.”

A legkisebb parányiség, mely a lelkiatya figyelmét kikerülheti; egy kis körülmény, melyet ő nem vett észre, levezetheti őt az igaz útról és vele a tanulékony lelkeket, kik őt csalhatatlannak tartották.

Az így megcsalatott lelkek legnagyobb szerencsétlenségükre egy igen ártalmas bizonyosság álmában tespednek. Ha ők megtartják azon üdvös szokást, hogy az oraculumot, melyet Isten beléjük helyezett megkérdezzék, akkor oly világos feleletet nyernek váiameiyeik, mint az igazság biztosságával bíró útmutatók, legalkalmasabbak őket kiábrándítani. De az ember fél a belső oraculumot megkérdeni, mivel ez reá nézve terhessé lehetne. Mert ez nem oly engedé-

kény, mint egy lelkiatya, kit az ember egy kissé tartózkodó őszinteséggel mindig megcsalhat.

Ha az ember hamiselvek által lelkiismeretét eredeti jellegéből kivetköztette: úgy igen gyakran jut ama kényszer-helyzetbe, mely hasonló eljárást követel. De ez még nem minden: midőn az ember kevésbbé szigorú törvények megtartásába helyezi csak az erkölcsi életet: úgy nem ismer többé veszélyt és teljesen biztosnak érzi magát. Nem csak az erkölcsi nyugtalanságtól, hanem még minden lelkiismeret furdalástól is ment lesz. Ha az útmutatásul választott tanácsadó az ember félszekségének kedvez; ha az ember őt nem jól érti, vagy megérteni nem akarja: úgy rossz, sőt felebarát]aira nézve elviselhetetlenné lehet anélkül, hogy ő annak tisztaságáról és tiszteletreméltóságáról legkevésbbé is kételkednék. Az ember kezdi megvetni azokat, kiket magaviselete boszant; az ő tanácsukat kevésre becsüli; panaszaikra mitsem ad és oly mystikus önfejűséget ölt föl, melyet az ész legyőzni képtelen. Es ebből fejthető meg és igazolható talán azon engedékenység, melylyel a világfiái irányában, némely emberek viseltetnek, kik csak azért látszanak menni gyakrabban a gyónáshoz, hogy minden nap egy kissé szeretetreméltóbbakká legyenek.

Helyesen monda Salesi sz. Ferenc „sokan az emberek közül, hogy angyalokká lehessenek, elfelejtenek jó emberekké lenni.” Vannak félelmes „jóvélemények,” s Montesquieu istentelen mondata csakis ily értelemben igazolható: „A jámborság, hogy gonosz tetteket hajtson végre, talál indokokat, melyeket a

becsületes ember képtelen volna kitalálni. „Oda törekedjünk, hogy kötelmeink teljesítésében oly buzgalommal járjunk el, mint szenvedélyeink kielégítésében.

Itt egy nő, ki a világról és annak gyönyöreiről lemondott és egyedüli jegyesül Jézust választá; azonban idővel szíve a véget nem érő ingerek által belefárad azon jegyesnek szolgálatába, kit nem lát és egész odaadással csügg azon szeretetreméltó egyéneken, kik naponkint feltűnnek előtte. Ezen egyéneket beszélni és mosolyogni látja, azért őket gyengéden szereti, és irántuk lassankint bizonyos balga bálványozásba süllyed, melyben a természetes érzés játsza a főszerepet. A lelkiismeret fölajdul de főleg Jézus, kinek számára ezen érzelemteljes szívnek csak egy kis részecskéje marad fön; azonban a szív talál módot a lelkiismeret megnyugtására, amennyiben ez, azt gyöngé oldaláról támadja meg, mondván: „Az ember soha sem képes azokat eléggé szeretni, kik az Istent és a Boldogságos Szület állítják eléje és sohasem lehet eléggé háládatos a legnagyobb jótevő iránt. Kötelessége mindenkinek az ő Teremtőjéhez fölemelkedni, azonban szabad e tekintetben az embernek egy teremtett szívet is vezetőül választani.”

Itt egy szent egyén, kinek egész lényét az Isten iránti buzgalom foglalja el. Azért ő minden gyengeség által elkeserítettik, és minden kedélyes örömfájdalmul szolgál neki. Ha alattvalói vannak, akkor abból lelkiismereti dolgot csinál, hogy t. i. azokat testileg sanyargassa az égi korona elnyerése tekintetéből, anélkül azonban, hogy meggondolná, miszerint Krisz-

tus Urunk ezen közönséges és könnyű szeretetet sehol sem tanította. Szűkkeblű, türelmetlen és mindzokkat, – kik az általa nyújtott példák ellenére vagy talán épen e példák következtében hibákat követnek el, mélyen gyűlöli; és e mély gyűlöletnek oka nála abban gyökeredzik, mit ő Isten iránti szeretetnek nevez. – Az oly lélek, ki Istent szereti, a vétket gyűlöli, anélkül, hogy a bűnöst is gyűlölné: az sóhajt, imádkozik és hallgat.

Egy másíknak őszinte meggyőződéseí vannak és a tiszták pártjához tartozik. Jámbor, mint egy seraph, ki az ima közben való szórakozást, mint a bűnt utálja; de ritkán bánkódik vagy tesz magának szemrehányást, hogy igazságtalan vagy roszakaró volt, pedig ez szokott bűne. Előtte egy oly becsületes ember, kinek az a szerencsétlensége, hogy az ő hitét nem osztja, nem más, mint egy elvetemedett, egy lázító és következőleg egy bélpoklos, kit az embernek kerülnie és szíve mélyéből gyűlölnie kell. Bírja-e ő a hitet? kimutatja-e kitünteti-e magát az ő talentuma, erényei és cselekedetei által? Ha ő egyedül csak az igazság tiszteletével bír, úgy ő annyival veszélyesebb, minél inkább tiszteltetik vagy becsületesnek. Az ily ember ellen leghatályosabb óvszer, tőle minden érdemet megtagadni, véleményét és cselekedeteit nevetségessé tenni, sőt helyesen alkalmazott célzásokkal elnémitani, melyeknek mérge annál biztosabban hat, minél titokteljesebben nyújtatik.

Ha valaki nektek azt mondja: ez egy nagyszerű ember! úgy tárjátok fel előtte szíveteket és nyújtsa-

tok neki kezeteiket. Ha pedig azt mondja: ez egy szent ember! úgy csudáljátok őt, de vigyázzatok és várjatok, míg az egyház is kimondja reá ítéletét.

Meg kell vallani, hogy a mint előadják – még magoknak az igazi szenteknek élete sem képes mindig az erényre buzdítani. Szívesen elbeszélik előttünk száraz módon a csodákat, melyeket műveltek, a lelkiadományokat, melyekkel Isten őket felruházta, elszámlálják a természetfeletti erényeket, melyeket ők gyakoroltak, de elfelejtik leírni azt, hogy miként viselték magukat a természet gyöngeségeivel szemben és az életben előforduló megpróbáltatások közepette. Ily módon az ember elérhetetlen magasságban látja és így csodálja őket, de magát fölmentve hiszi példájok követésétől. Az ember azon igen mérsékelt óhajt táplálja magában, hogy hozzájok hasonló lehessen; de magas tetteik elbeszéléséből csak azon következményre jut, hogy egy oly világ, mely csakis ilyen szentekből állhatna, majdnem teljesen lakhatlan. ¹⁾

Ha bizonyos szentek nincsenek is beiktatva a szentek lajstromába, még sem kell félniök, hogy ők

¹⁾ A helyesen vázolt szentek életei a következők: Szent Erzsébet története, Montalamberttől; Szalezi szt. Ferenc története, Hámontól, és Szent Chantal története Bongaudtól. Ilyen és sok más könyvek eredményezik azt, hogy az ember az életszentséget megszereti, de ezekben nemcsak egyedül a szentek tűnnek fel szeretetreméltóknak, hanem maguk az írók is, kik az ő életüket oly helyesen fogták föl és oly élénken rajzolták le.

nem lesznek tisztelve, sőt ellenkezőleg, mint igazakhoz, gyakran fognak hozzájuk is fordulni. A fenség kétségkívül Istentől jó és a ki ennek birtokosa, az tiszteletet és engedelmességet érdemel, mivel ő valami istenit, valami szükségest állít elénk, mely egyidejűleg a rendet és a szabadságot biztosítja. De az embernek nem szabad az edényt a folyadékkal felcserélnie, az egyén gyengeségei iránt nem kell tisztelettel adóznia, mely csak az ő szellemi nagyságukat illeti meg. Ezen felcserélést, ha az ember nem vigyáz, igen gyakran előidézik az önszeretetből folyó csalódások.

Beszélik, hogy szent Gertrud midőn egykor igen beteg volt, néhány szőlőfürtöt kívánt, hogy az ő személyében a Megváltó szent emberiségét egy kissé feléleszsze. E magasztos képet ne magyarázzuk félre és gondoljuk meg, hogy az ember csak akkor jó, ha igaz.

Oh csalódás, te néha igen jótékony vagy, mert te táplálsz a reményt. Te mondod a szegénynek, hogy még szerencsés lehet, te mondod az ifjúnak, hogy az emberiség őszinte és ebben elég kezeség rejlik arra nézve, hogy a jószívűnek nem kell semmitől sem félnie; te mondod az anyának minden jelenség dacára: nem, a gyermek nem halhat meg! Te, oh édes csalódás, te környezed vagy veszed körül a fiatal leányzó fejét sugárzó szerencse-koronával, kit az oltárhoz vezetnek. Oh igen te jó vagy, és a legnagyobb kegyetlenség lenne durva kezekkel szélylyeltépni ama bájos fátyolt, melylyel te a földi

élet szomorú valóját betakarod. De néha rémítő vagy, ha te ugyanis minden gyávaságot, minden gáztettet helyben hagysz, amennyiben a lelkiismeretet elaltatod; ha te gyilkos „jó véleményeket” parancsolsz, amennyiben a lelkiismeret mardosását elfojtod. Ments meg minket oh Istenünk, ama gyászt szerző erényektől, a melyek a legszentebb dolgokat is veszélyeztetik. Patakként öntsd lelkünkbe a világot, mely minden ködöt eloszlat és add, hogy mindazok, kik neked szolgálni akarnak, soha szem elől ne téveszszék azt, hogy életszentség jóság nélkül lehetetlen.

VII. FEJEZET.

Miként ébreszti fel az ember a lelkiismeretet.

Dávid a király és próféta uralkodásának jó hírért két vétség által szennyezte be. Nemcsak egy híj szolgájának nejét rabolta el, hanem őt magát is feláldozta iszonyt gerjesztő szenvedélyének. Mindennek dacára ő nyugodtan aludt. De nem veszszük-e észre szomorú vidámsága között lelkiismerete mardosását? Oh igen! Isten azonban megkönyörült rajta és elküldé hozzá Náthán prófétát, ki így szólt hozzá:

„Két ember volt egy városban, az egyik gazdag a másik szegény. A gazdag az ökrök és juhok igen nagy számával bírt; a szegénynek csak egy juhocskája volt, melyet úgy vett, s mely nála fiaival

együtt növekedett vala. A juhocska az ő kenyereből evett, az ő poharából ivott és az ő ölében aludt, és olyan vala neki, mint saját leánya. Mikor pedig egy jövevény jött a gazdag látogatására, sajnálván juhait és ökreiből venni, hogy lakomát szerezzen vendégének, elvette a szegény ember juhocskáját és étkeket készíte az embernek, ki hozzá jött vala.”¹⁾

A példa világos volt, de Dávid nem ösmerte ki magát benne s így szólt Náthánhoz: „A mint igaz, hogy az Úr él! a ki ezt cselekedte, az halálfia s négyszeresen tartozik a juhot visszaadni.” Erre Náthánnak a csalódás fátyolát egészen szót kellett szakítania a következő erős szavakkal: „Tu es ille vir.” Most ébredt fel Dávid lelkiismerete. Ő sírt, böjtölt és a legmélyebb bánat következő énekét zengedezte: „Oh Uram, ne büntess a te haragodban és ne fenyíts a te mérgedben. A te nyilad keresztül hatol rajtam és igen súlyosan terhel a te kezéd. Az én igazságtalanságaim fejem fölé emelkedtek és egy nehéz teherhez hasonlóan terhelnek engem. A földre lehajolva megyek egész nap szomorúan körül. Ne hagyj el engem, oh Uram, ne vonulj el tőlem, oh én Istenem.”²⁾

Dávid sok embernek előképe, kiket a szenvedély félrevezetett és Isten ismét észretérített. Jóllehet, ők egy rövid ideig a bűnökben szunnyadoznak; de miután abba belenyugodtak, meglátogatja őket is egy

¹⁾ II. Királyok könyve. 11. f.

²⁾ 37. Zsolt.

(próphéta) látnók s e menydörgő szavakkal ébreszti fel őket: Tu es ille vir!

I.

Az első ezen próphéták közül a megfontolás. Ritkán hiányzik a léleknek a világosság, lia hajlandó azt befogadni. Belülről és kívülről jó, hogy őt segítse, önnönmagát megismerje, a legalkalmasabb eszközöket kezére szolgáltatassa és bensejében az őt ékesítő rendet ismét helyreállítsa. Isten akarata egy kedvesen hangzó szó, egy tekintet, egy megindulás képes az elaltatott lelkiismeretet felébreszteni. Egy megsárgult levél lehullása, egy csillag ragyogása, egy harang hangja, egy imádkozó gyermek, egy előtte elvitt korporsó – mondom, mindezek – szolgálhatnak neki ki nyilatkoztatás gyanánt. Végre még egy jó barát tanácsa, egy hitszónok szava, egy hitves erénye, egy betegség huzamossága, egy csalódás, egy szerencsétlenség, egy édes öröm is képes előtte egy meglepő fényt árasztani.

Hogy azonban mindez reá hatni képes legyen, a léleknek időről-időre minden zajt, mely őt zavarja el kell kerülnie és csendes magányba vonulnia, ki kell ragadnia magát a gyönyörködtetés és az üzletek örvényéből, hogy magába szállhasson és elmélkedés által önmagával tisztába jöhessen. A megfontolás egy titkos beszélgetés, a lélek és az Ige, mint minden igazságnak örökös előképe között. A lélek megfigyeli

a törvényt és utána gondol, hogy mennyiben tartá azt meg és mennyiben nem. Ő látja, valjon az ő magaviselete megegyezik-e vagy nem az eszményképpel, mely a legnagyobb valódiságot képezi; és lia ezen őszinte, alapos vizsgálat nem az ő előnyére üt ki, úgy tisztában van magával, adósnak ismeri magát és Önmagára alkalmazza Náthán prófétának e szavait: Tu es ille vir!

Megfontolni annyit tesz, mint az isteni Ige fölött elmélkedni, hogy önmagában az önbecsérzetet kibebíttse; amazt megcsodálni és e fölött pirulni. Azon szépnek megcsodálása, mely a lélek mesterműveiben nyilvánul, bennünket a nagy felé vonz és a fenségeshez emel. Az ily önkény tes csodálás azon saját szerűséggel bír, hogy az a nagylelkűség jellegét viseli, mivel ő minden önérdet mellőz: innen az ő hatalma, a lelket fölemelni. Joggal mondatik tehát, hogy a csodálkozás a lélek napja, mely a lelket megvilágítja, melegíti, eleveníti és gyümölcsözővé teszi. Midőn az ember szünóráiban minden munkától menten a csodálkozás nemes és édes befolyását a maga teljében érzi: akkor emelkedik föl azon szellem magasságához, mely reá ezen befolyást gyakorolja. Ekkor tűnik föl a magasztos öröm mámorának elragadó érzete mellett még azon szépség viszfénye is, melyet ő csodál. Ha azonban az emberi mesterművek szemlélésénél történik ez vele, akkor a lélek a tökéletes eszményképet, magát a szépséget szemléli és csodálja. Valamint a Tábor hegyén Krisztus Urunk fényessége által Péter arcza és lelke egészen megdicsőítettett: úgy

a lélek is, midőn a testté lett Igét szemléli, hasonlóan megdicsőíttetik; és e szemlélésből ered a csudálkozás és a szeretet. S ha az ember eme kimondhatatlan szépséget saját gyarlóságával hasonlítja össze, úgy elpirul önmaga előtt és ezen szeretettel egyesített szégyenből származik a bánat.

Oh igen! te vagy vétkes, kiált ő fel, mert te hűtlen vagy! Az örök Ige mondotta: légy igazságos; és te álnok vagy. Mondatott: légy alázatos és te gőgös vagy; légy csendes és te heves vagy; légy tiszta és te romlott vagy; bocsáss meg és te megbőszülöd magadat; légy nagylelkű és te fősvény vagy; szeresd Istent teljes lelkedből és te őt megveted. Ilyennek kellene lennem és nem vagyok. Mily sok szemrehányást tehetnének nekem, ha úgy ismernének, mint Isten ismer, ha oly szigorúsággal ítélnének meg engem, mint én másokat! Kell-e ezen ellenmondások között az igazsághoz ragaszkodnom? Hogy ezen kérdésre megfeleljek, csak ezt kell megoldanom: szeretnék-e mostani állapotomban meghalni? Nem. Akkor engeszteld ki magadat azon örök igével és élj mindennap úgy, mintha estve meg kellene halnod.

Mi rendesen azzal hitegetjük magunkat, hogy hiszen még nem is éltünk, hanem még csak ezután fogunk élni. Mindenki biztatja magát, hogy a jövőben majd bölcsőbb lesz és a mostani embernek már előre tetszik a jövő embere. Mi balgaságban töltjük el az időt, mely fölött rendelkezhetünk; és a bölcsesség megszerzését és gyakorlását oly időre halogatjuk, melyet talán nem is érünk meg soha. Az

emberek nem kételkednek azon, hogy meg kell halniok; de ha az ember cselekedeteiket látja, úgy kételkednie kell a fölött, ha valjon arról igazán megvannak-e győződve.

A föld hálátlan; a halál teszi gyümölcsözővé. Ásó és eke forgatják föl a múlt nemzedék hamvait, poraik termékenységét aratásunkkor ismerjük föl. Minden föl lesz forgatva itt alatt, és a halál táplálja az életet. Minden nap, minden perc, minden másodperc után közelebb jutunk életünk végéhez. S talán szívünk minden egyes dobbanására már ismét egy másik szív szűnik meg örökre dobogni. Mindazon emberek közül, kik most a föld színén vannak, száz év múlva talán egy sem fog élni! A halál mindenütt van, de nincs az emberek gondolataiban.

Figyeld meg a gazdagot, ki üres kezekkel akar meghalni; csak akkor fogod észrevenni, mit ér egy szempillantás. Minél inkább közeledik az ember a sírhoz, annál világosabban látja nemcsak a roszt, melyet elkövetett, hanem a jót is, melyet tenni elmulasztott. Ne bánjál tehát pazarul az idővel, s ne engedd eltűnni anélkül, hogy érdemeid kincsét ne nagyobbítottad volna. Mi minden este meghalunk, hogy reggelre újonnan szülessünk; de valamint kétszer nem fürödhetünk meg egy folyónak ugyanazon vizében: ép úgy nem ébredhetünk kétszer ugyanazon életre.

Valjon komolyan gondolunk-e mi is erre? Oh nem! távol van tőlünk, hogy a már elvesztett időt ismét visszavásároljuk; inkább drága áron szerezzük

meg azon eszközöket, melyekkel azt is eltékozzoljuk, ami még hátra van. Mi ittlétünk mezején számos és terméketlen rést hagyunk. Panaszkodunk, hogy életünk oly rövid tartamú, és napjainkat még is úgy hömpölygetjük egymásután, miként a golyót szoktuk, amennyiben boldogságunkat oly hiábavalóságokba helyezzük, melyek bennünket csak az időnek haszontalan eltöltésében segítenek. A halál ijesztő, az élet pedig fárasztó ránk nézve.

Miként két össze nem férő házastárs, ép úgy küzdenek a test és lélek is egymás ellen, míg egyesülve vannak; ha azonban elválásra kerül a sor, akkor kétségbeesnek.

A legcsekélyebb haszon is leköt bennünket a földön, mintha itt örökké élnénk. Küzdünk némi kincsért s göröngyért. Föllobbanunk az ellenmondásra és szabad tért engedünk szívünkben a gyűlöltségnek egy szó miatt, mely bennünket megsértett. Oh! mily kisszerűnek, mily semmisnek fog mind ez föltűnni előttünk, ha a magaslatról fogjuk vizsgálni azt, mely az időt elválasztja az örökkévalóságtól. Mily nevetségeseznek fogunk föltűnni azon megváltott lelkek előtt, kik az égi magasságból tekintenek alá reánk.

A halálnak megvannak a maga szeszélyei: hozzánk talál tavasszal úgy, mint tél közepén, és elszakasztja az élet fonalát viruló korban ép úgy, mint a hervadóban. „Tolvajként jön,” anélkül hogy magát megismertetné és innét van, hogy oly sokat meglep. A világ hasonló egy tágas börtönhöz, mely egészen

tele van foglyokkal, kik a végzetteljes pillanatot várják; a halál már följegyezte őket és naponkint majdnem százezer áldozatot szólít föl végbúcsúra, anélkül hogy azon fáradságot venné magának, hogy csakis az öregebbeket válogatná ki. Az emberiség egy mérhetetlen nagyságú fához hasonlít, mely meg van rakva gyümölcscsel: kevés várja be azok közül a késő ősz érlelő idejét, hogy akkor hulljon alá.

Tehát panaszkodjunk-e e miatt? – Nem! használjuk föl inkább a világosságot, melyet a halál nyújt. A halál jó, mert oktat. Hála az ő oktatásainak, mert ennek folytán tudjuk, mennyire becsesek a nagy birtokok, a fényes címek, a ködfátyol, mit dicsőségnek nevezünk, s a szépségnek mondott mulékony adományok. Mindez együttesen sem oly becses, mint egyetlenegy jó cselekedet s fölemelkedés Istenhez; mindez lebilincsel ugyan bennünket, de nem követhet. Testünk csak a halotti szemfödelet, lelkünk pedig cselekedeteit fogja magával vinni. A halál különösen azért üdvös, mert megszabadít bennünket; ennél fogva sohasem tudtam megérteni, miért lenne ijesztő arra nézve, ki elég szerencsés életében nagy-lelkűséget gyakorolni. Oh halál! téged halotti pompával és torzalakokkal képzelünk, mely borzalmat gerjeszt. Azt mondhatná valaki, hogy azért jösz, hogy véget vess egy farsangi mulatságnak, és a vendégeket gyilkosbarlangba taszítsd. Oh nem! te nem vagy oly utálatos és gonosz, minőnek mondanak. Hisz nem minden vendég egészséges és szabad! a legnagyobb része beteg, kik sóhajtoznak, vagy fogoly, kik

búsongnak és reménylenek. Miért? Hogy mindig ezen oly szegény, ezen oly szomorú bolygóban éljenek? Hogy lássák, mit már láttak, hogy hallják, mit már hallottak, hogy ideig-óraig ugyanazon utón ide-oda járjanak, hogy ugyanazon kőbe ütközzenek, hogy sárral magukat bemocskolják, hogy akaratjuk ellenére is, ugyanazon színlelést lássák, oh mi kín! Az élet csak akkor becses, hogyha a gonosznak alkalmat ad a megjavulásra, s a jónak érdemei gyarapítására. Oh halál! nélküled a mi bajaink Örökkévalók, a mi erényeink hiába valók volnának és szerencsétlenségünk minden kárpótlás nélkül maradna! Én az ismeretlen után vágyódom, mert az ismert gyötrő éhségemet ki nem elégítheti. Nem! Nem! arra nézve még nem tűnt el az élet, aki meghalt; az élet még előtte van. Az igaz ember, ki halálán van, hasonló a ruháiból kibontakozó lélekhez, madárhoz, mely kalitkájából kirepül; bábhoz, mely lepkévé válik; gálya-rabhoz, ki mint angyal ébred föl. Hogy ezen a világon szerencsétlenné legyünk, elég egy szívvel bírni; ez is eléggé megtanít arra, hogy az életről tiszta fogalmat szerezzünk magunknak. A ki mértéken fölül élvezi ezen élet gyönyöreit, az minden szolgaságra hajlandó, ellenkezőleg erős és szabad az, ki a halálra mindig készen van.

A helyett, hogy a haláltól félnénk, tartsuk meg inkább rendszabályainkat, hogy egykor vidáman és mosolyogva nézhessünk a halál elé. Használjuk tehát az életet úgy, hogy méltók legyünk a másokra és sirassuk azon aggot, ki mindenre gondol, csak erre

nem. Az aggkor borzasztó, ha azt nem tudjuk úgy fölhasználni, hogy magunkat összeszedjük és, törekvésünket égfelé irányozzuk. Ízlésünk megromlott; az érzelmek kihaltak, minden tehetség meggyöngült, és az élet egy kiszarolt föld. Az előbbi évek, mivel pazarlóknak mutatkoztak, az utóbbiakat megrontották. Emlékeket gyűjtünk össze a múltból, hogy a jelenért magunkat vigasztaljuk. A világ előbbre halad; új keletű egyének lépnek a küzdőterre, s az ember jobbára csak idegen. Ezen szomorú elszigeteltségben ég felé kellene emelnünk szemünket és Istennek mondanunk: „Uram, hívd magadhoz szolgádat! „De miként az árnyék este hosszúra nyúlik, úgy szélesbednek vágyaink is; messzire nyúlnak s csúszó mászókká aljasulnak – mint a tányérnyalók – midőn már életünk egén alkonyodik. Tiszteletreméltó aggok, mutassatok nekünk példát, mert ti már készültök jó kedvvel válni meg az épülettől, mely már-már romba dől. Vessetek egy pillantást túl a síron is, ha szerencséről akartok álmadozni, és úgy használjátok föl utolsó pillanataitokat is, hogy azt megérdemeljétek. Miként az érett gyümölcsök, úgy igyekezzetek ti is szabadulni a gályáktól, hogy a halált, mely Isten nevében köszönt be hozzátok, mint egy szebb élet előhírnökét, derült arccal fogadhassátok.

Habár halálomnak sem idejét, sem módját nem tudom, de azt még is bizonyosan tudom, hogy egykor megfogok halni. Tehát hátralevő napjaimat úgy kell fölhasználnom, hogy magamat érdemekben gazdagítsam, hibáimtól megtisztuljak; mert időt veszteni több, mint

vért veszteni. Halálom után megítéltetem és ki által? A legélesebb látású bíró által, ki gondolataimat, érzelmeimet, szándékaimat megvizsgálja, ki még legtitkosabb magánbeszédemet is kihallgatta; a részrehajlatlan bíró által, kit a csalfa fény meg nem vakít, kit semmi előítélet félre nem vezet, semmiféle befolyás el nem tántorít; a kérlelhetetlen bírótól, ki, hogy szineskedéseimet és vétkes tetteimet megbüntesse, piruló arccal fog az egész emberi nem elé állítani, minden gyalóságaimmal együtt. Hogyan? hisz most egy gyermek előtt is rettegek, és a világ minden kincseért sem akarom, hogy emberi szem fonákságaim redői alá pillantson; hát miként lesz akkor, ha az igazság napja az angyal által fölnyitott sírba lövelli sugarait?

Istenem, add kegyelmedet; hogy magamat úgy ítélhessem meg, miként Te fogsz egykor megítélni a Te örök igazságod szerint. Ne engedd, hogy én magamat az eszeveszettek módjára elámítsam, de főleg azt ne engedd, hogy Téged háladatlanságommal megsértsek. Testté lett Ige, Te mindent megtettél, hogy engem fölvilágosíts és megindíts. Te szólottál, könyeztél s meghaltál, hogy én közeledjem a te igazságodhoz. Kimondhatatlan gyöngeséggel virasztottál fölöttem, midőn tekervényes utaimon a lelkiismeretet adtad vezetömül. Vétkes gyönyöreim közepett te jelentél meg véres ábrázatoddal s imádandó komolysággoddal, és én gúnyosan mosolyogva távoztam tőled. Te szólítottál engem, miként az első vétkezőt: „Ubi es?” és én szégyenelvén magamat, elrejtőztem. Mit mondok? hogy önmagamát ámítsam, keserű gúnyjaimmal

és vétkes kifogásaimmal terheltem meg az igazság mérlegét, és te engem romlásom útján is, miként Saul, így szólítottál: „Saul, Saul, miért üldözesz engem?” Most pedig, midőn szereteted által, melynek türelme már fogyni kezd, egész lényemben megrendítettél, hozzád fordulok ismét édes Megváltóm, oh mondd: „Mit akarsz, hogy cselekedjem?”

Így támasztod te a szívben a bánatot és töredelmet, az az, a mi legkeserűbb és legédesebb, az önutálatot, mely az Isten iránti szeretetet szüli. Ezen megutálás önti belénk a bűnbánat, az alázatosság és a részvét szellemét, e szeretet szüli a kiengesztelődés után epedő égető szomjúságot, mely után a lélek sóvárog, hogy minden áron megtisztuljon, hogy előbbi állapotát visszanyerje, miáltal kevésbé találtassék méltatlannak, az isteni Igéhez közeledni és neki életét is feláldozni. Egy nagy bűnbánóval így kiált föl: „Én szegény! mikor tehetem mindazt mi bennem vétkes a te igazságossággoddal öszhangzóvá. Te jó vagy, én gonosz; te isteni, én istentelen; te szent, én pedig bűnös; te igazságos, én igazságtalan; te a világosság vagy, én pedig vak vagyok; te vagy az élet, én a halott; te az orvos, én pedig a beteg; te a legfőbb igazság, én pedig csak hiu és hazug vagyok ¹⁾

Oh mit szenvedhetett sz. Péter, midőn az Urat megtagadta! Ő gyöngé volt, de ezen gyöngesége nem oltotta ki a szeretetet, melyet az isteni Mester iránt táplált. Ez, midőn a bíró házából kilépett, oly átható

¹⁾ Sz. Ágoston önvallomásai. 2. fejt.

pillantást vetett tanítványára, mely annak szívét törként járta át. Minő szomorúság, minő szeretet volt Jézus ezen pillantásában! Péter nem tudott ellenállni, kiment, s nem talált egyébben vigaszt, mint a keserves sírásban.

Neki volt is oka a sírásra, mert tudta, hogy az isteni Mester meg fog halni és hogy többet fog szenvedni az ő hálátlansága, mint ellenségeinek minden gúnyolódásai miatt. Neki nem volt alkalmja hozzá menni, hogy térdeit átkarolja és bocsánatért esedezék, ő nem hallhatta az imádásraméltó ajkáról azon szót, mely balzsamot csöpögtetett volna szétzúzott keblének sebeire: „Barátom én sajnálkozom fölötted, szeretetem irántad nem hidegült meg, én megbocsátok neked!” Nem, ő már nem láthatá s nem beszélhetett vele addig, míg a keresztfán lelkét ki nem adta. Ő sírt anélkül, hogy annak kit megtagadott mondhatta volna, „nézd könyeimet és higyj bánatomnak!”

Én is gyakran megszorítottalak oh édes Mesterem! mert az igazság ösvényéről leléptem, de én szerencsésebb vagyok, mint Péter, mert fölkereshetek a magányban, hogy lábaidhoz borulhassak, hogy lábaidat könyeimmel áztathassam, és neked, midőn imádandó arcodat látom, összekulcsolt kezekkel mondhattam: „Kegyelmezz nekem bűnösnek.” Ezenfelül szemlélhettem még szépség, szomorúság és részvétől tündöklő arcodat; hallhattam ajkaidról az ígét, mely a holt lelket az életre hívja vissza: „Menj békével.” Boldog pillanat, melyben az én lelkerp – kábultan az Öröm és szeretettől – ismét tisztán emelkedhetik föl;

boldog pillanat, melyben – bánatom őszinte jeléül – kész vagyok testemet is átadni a bakónak, érted oh édes Megváltóm. íme! ily hőstettre készíti a szívet a mennyei örömök előíze, mely a helyesen végzett gyónásból származik.

II.

A gyónás napjainkban vagy csak meddő s a szokás által elfogadott teher, vagy csak emberi beszélgetés, melyből Istenre semmi dicsőség, a lélekre pedig semmi haszon nem háramlik. Hol található napjainkban oly bűnösöket, kik bűneiket törődelmesen megbánnák s azokat meggyónák; hol oly jámbor lelkeket, kik élő hittel vádolnák magokat? Hol oly lelkiatyát, ki midőn a gyóntatószéket elhagyja, örömmel mondaná: kifáradtam ugyan, de mégis örömtől lángol kebelem, mert áldásos cselekményt végeztem. Én itt bűnös, hány törődelmes szívet láttam, kik úgy szólottak hozzám, mintha csak Jézus Krisztussal beszéltek volna. Ők teljes őszinteséggel vallották be undok tetteiket s beismerve bűneiket, bizonyos benső bánattal teltek el amiatt, hogy az Istent megbántották, s meghajolva nagyságom előtt, a legnagyobb készséggel fogadták el intéseimet, föltevéen magukban, hogy azokat követni fogják. Én pedig szegény lelkiatya éreztem, hogy mint Isten helyettese, az ő nevében békét adtam a lelkeknek, fölébresztettem a lelkiismeretet, az örömet ismét visszahelyeztem a családba,

s az erényt uralkodóvá tettem a társaságban. Semmi mellékes tekintet nem vezetett eljárásomban a személyekre nézve, hanem egyformán szegényt és gazdagot úgy tekintettem, mint gyermeket, ki Istennél legkedvesebb. Türelmes és gyengéd voltam a lesújtott és könyező napszámosnő irányában, szigorú és kemény a büszke úrihölgy iránt. Míg a gyóntatással foglalkoztam, magamról egészen megfeledkeztem, hogy csak a lelkek üdvére, kik magukat nálam vádolták, s az Isten dicsőségére, kitől bocsánatot esdekelték, gondolkodhassak.

Alom-e ez napjainkban vagy valóság? Ha ez álom, akkor nincs mifölött csodálkoznunk; ha valóság, úgy akkor megnyugtathatjuk magunkat, mert a gyónásnak, ha az az egyház szelleme szerint történik, csodálatos ereje van a lélek megtisztítására és oltalmazására.

Háromféle büntető hatalom van. Büntető hatalom maga a természet, a társadalom s az egyház. A természet testileg és lelkileg bünteti a gonoszt, s ha ő bárkivel is büntetését érezte, ritkán engedi meg neki, hogy ismét fölemelkedjék. Miként a természet megalázza, úgy a polgári társadalom meg is gyalázza a gonoszt, mert mindenütt, hol a büntetés nyilvános, a meggyaláztatás elkerülhetetlen. Csak egyedül az egyház bírja titkát ezen büntetéseknek, melyek által az embert ismét visszahelyezi tiszta állapotába, anélkül, hogy társadalmi helyzetén csorbát ejtene. Az egyház önkéntes vallomást követel, de azt nem parancsolja, hogy hibáinkat, bűneinket bevalljuk e szigorú

s romlott világ előtt, hanem csak egyetlen egy ember előtt, ki gyarlósága által hasonlít ugyan testvéréhez, azonban ő az öngyőzelem által megtisztult.

Vannak sokan, kik azzal foglalkoznak, hogy a legjobb büntetési rendszert találják föl: azt akarják ugyanis, hogy a nyilvános büntetés vezeklésre változtassék át: azt kívánják, hogy a bűnöst a bíró né csak megbüntesse, de mégis javítsa; hogy ne csak szégyennel s fájdalommal sújtsa, de egyúttal becsületérzést és jóra való hajlamot is öntsön belé. Ezen kívánat dicséretreméltó ugyan, de csakis az egyház ismeri azon titkot, mely e vágyat valósíthatja. Oh engedjétek az embereket a bűnbánó ítélőszékhez járulni, segítsétek őket a ti útmutatástok s példáitok által azon szégyen legyőzésében, mely őket attól viszsztatartja, akkor többet tesztek az erkölcsiség érdekében, mint amit láncaitokkal, börtöneitekkel, s légből kapott rendszereitekkel el akartok érní. Egyébiránt mely bűnösöket értek ti utol fegyveres kezekkel, törvényszékeitekkel s börtöneitekkel? A gyilkosokat, tolvajokat és rablókat. De ezeken kívül van még egy félelmes rossz, mely féregként rágódik az emberiségen, s ez az érzékiség láza; e rosztat ti nem vagytok képesek kikutatni, míg ellenben mi a bűnösök önkéntes bevállása által mindent kitudunk, a nyilvános gonoszságot úgy, – mint a titkosat; a gondolatokat és kívánságokat úgy, mint a külső cselekedeteket. Ti nagy fáradtság és roppant költséggel akadályoztatok meg ama vulkán kitörését, melyet emberi

szívnek nevezünk, mi azonban leszállunk a torkolatba, hogy a forrongást lecsillapítsuk.

„Oly bíró előtt, kinél a könyörület ütötte föl tanyáját – mondja sz. Ágoston – elég, hogy megismerjem, mi vagyok, hogy az lehessen, ami nem vagyok.” Az emberek mindent büntetnek, amit felfödöznek. Isten bünteti azt, ami elrejtve lappang; ő csak törődelmes bevallást kíván, hogy megbocsásson. Isten azonban azt akarja, hogy ezen bevallás egy papnak közbenjárása folytán történjék, és épen ez rémít vissza oly sokat, nem gondolván ezen csodálatraméltó intézmény észszerű harmóniájára.

Minden hiba a szenvedély következménye, mely a lelkiismeretet pillanatra elnyomja. Minthogy azonban a gyónás a lelkiismeretnek előleges megvizsgálását követeli, szükséges tehát erre nézve, hogy a lélek minden erejét összeszedje, hogy önmagát megvizsgálhassa, önmagát megismerhesse, mert ez az igaz erény egyedüli föltétele. De a hiba mindig a törvény áthágása és az igaztól való eltérésben áll; hogy tehát hibánkat megítélhessük, erre nézve először is szükséges, hogy helyes fogalommal bírjunk magáról a törvényről. De az egyéni lelkiismeret nem ment a tévedéstől, mint már láttuk; mert a cselekmény gyakorlati megítélésében tévedhet; s ez ítélet téves volta, vagy a mértékfölötti szigorúságban, vagy a túlságos engedékenységben létezhetik. Ki javíthatja most már ez ítéletet? Senki mint a pap, ki az őszinte vallomásokat kihallgatta. A pap az állandó törvény helyettese, midőn

jogszerűleg annak birtokosává és magyarázójává rendeltetik. Hogy részrehajlatlan maradjon, állásánál fogva távol van a világ anyagi foglalkozásaitól. Az ő tapasztalatai napról-napra gyarapulnak azon történetek romjaiból, melyek a bánat tengerén hozzájárulnak. Ha a gyónó a törődelmes bánat által megtisztult lelkiismeretét a pap lelkiismeretével összehasonlíttja, akkor megismeri az élő törvényt és megtudja, mennyire távozott el tőle; mert a pap magát, mint a törvény szolgája ezen tárgy kiszolgáltatásában és tanulmányozásában eléggé kiképezte. Csak így fogható föl az, mily módon tartja ébren az ily összehasonlítás a lelkiismeretet, melyet lanyhaságából fölráz; s miként öli el a feledékenység leplebe burkolt gyöngeséget, melyet a legtitkosabb mélységből fölzaklat. De mi fog történni akkor, ha e lelkiismeret egész őszinteséggel jelentkezik a bíró szemei előtt? Ekkor egészen új világ tárul föl előtte, új és nagyobb szigorral fogja önmagát megítélni és a belső hang ismét összhangzik a testté lett Ige szavával. Istenem! mily sokat vesztenének egy jól végzett gyónás által az önbecsülésből azon lelkek, kik magukat oly igen tisztáknak és erényeseknek hiszik.

A gyónás nemcsak felvilágosít bennünket, hanem még mégis tisztítja a lelket a törődelmes bánat által. Minden bűn, lázadás Isten ellen, és ha titkos, még igazságtalanság is azon embertársunk iránt, ki bennünket – minthogy hibánkat nem ismeri – becsül Midőn pedig a gyóntatószékben őszinte vallomást teszünk, bizonyos mértékben megszüntetjük az igazság-

talanságokat, melyeket Isten és embertársunk ellen elkövettünk. Mert valamint a kevélység azon ajtó, melyen keresztül a rendről letérünk, úgy önmagunk megalázása azon ajtó, melyen át a rendre visszatérünk. Innen magyarázható meg tehát, miért parancsolja oly szigorúan az egyház, hogy a bűnös vétkeket bevallja.

Némelyek, mint tudom, azért hagyják el a gyónást, mivel őket lealázza; pedig épen azért kellene minél többször a gyónáshoz járulniok, minthogy minden önmegalázás dicsőség, mert a szabadakarat műve. De gyakran előforduló szerencsétlenség az is, hogy annyi lélek ugyanazon kérdéssel vallja be vétkei, melylyel azt elkövette. Hiba ugyan bűnét szégyenből elhallgatni, de sokkal veszélyesebb, azt minden alázat nélkül elismerni.

Ah! mikor bírjuk felfogni Isten ez ajándékát? Az Úr színe előtt elválaszthatatlan a vallomás a lélek ékességétől. *Confessio et pulchritudo in conspectu ejus*, ez okból mondja sz. Ágoston: „*Ama confessio-nem, si affectas decorem.*”

A gyónás azért oly hathatós szer a lélek ékességére, mivel az embert saját énjének folytonos őrévé teszi. Ezen önkénytes kötelezettség, hogy mindent, még a legtitkosabb gondolatokat is megvallja, soha sem hagyja őt magányosan: egy éber szem kíséri tanúként mindig, s pedig nem gyakran az oly kevéssé félt Isten szeme, hanem az oly igen rettegett emberi szem. S mi összeszedve egész lelkierőnket, roppant erőfeszítéseket teszünk, csakhogy saját megaláztatásunknak tanúi ne lehessünk. Minden gyóná-

sunk egymásközi távolságban karót ver le, hogy megmérje az erény ösvényén tett előhaladásunkat s hibáinkból a tapasztalás folytán kincset gyűjt, mely elősegíti javulásunkat.

Végre megóv bennünket a gyónás az elcsüggedéstől és talán ez a legcsodásabb oldala a törődelem szentségének.

Önként nehezednek ránk – noha még magunk előtt is titkoljuk – a gyöngeségek, melyek ránk ragadtak; hordozzuk azok terheit, azt hívén, hogy nem tehetünk máskép. Minthogy káros szokásinkról nem bírjuk elhárítani a felelősséget, legalább hasznot akarunk húzni belőlök. Ilyenkor így gondolkodunk: ha újra kezdhetném életemet, máskép tennék. Most midőn a tapasztalás megtanított, hogy mi ára van az aranynek, mily keveset érnek a multságok, melyeket rajta szerezhetni, boldogabb sorsot készíthetnék magamnak az által, hogy tisztábbá tenném. Ah! bár csak törölhetnék el harminc évet életemből és megtalálhatnám ismét azon napot, melyen elvesztettem ártatlan és tiszta gyermekségemet!? Rajta csak! a jól végzett gyónás megvalósítja e nagy kívánságot. Hisz! sír az általános gyónás, mely multunkat minden bukásainkkal, tisztátalanságainkkal és lelkiismeretünk mardosásaival együtt elfödi. Egy liliom fogja e sárból fölemelkedve kitérni virágkelyhét, új látkör tárul fel az újonan feltámadt lélek előtt és hasonlíthatlan öröm szállja meg, mert nincs öröm, mely a megbocsátott bűn tudatával fölérne. Mondhatja magának a lélek: sírtam és Isten reám emelte kezét,

de nem, hogy verjen, hanem hogy feloldozzon. Nem marad most már számomra más hátra, minthogy a jövőre nézzek és napról napra az igazság ez ösvényén járjak, melyre irgalmassága ismét visszahelyezett. Mostantól fogva az a csekély jó, melyet véghezviszek, javamra szolgál és minden elhaladó év nem valami ismeretlen után hajszol, melyre eddig borzadályllyal gondolék, hanem közelebb viend az örök béke hajlékaihoz.

Istenem! hány e nemű örömökről szólhatnék, melyekben mint tanú vagy, mint haszontalan eszköz vettem részt! Midőn magányomból, melyhez a szenvedés bilincselte, látom a száraz levelekkel hintett talajt, midőn hallom a harangokat, melyek Mindenszentek ünnepét hirdetik: alig férek meg hajlékomban, mint rabmadár az elköltözés idejekor. A hegyi tanúákról álmodozom, hol oly gyakran hirdették a harangok szegény apostolod eljöttét. Gondolkozom mindazon szomorú anyákról, kiket oly szívesen vigasztaltam, a betegekről, kiket felkerestem a völgyben, hogy megáldhassam őket, az ártatlan kis gyermekekről, kik barátságos tisztelettel üdvözöltek és képecskét vagy érmet kértek tőlem. Még látom elbájolt szemem előtt elhaladni ama egyszerű, derék embereket, kéz- és földműveseket, kik erős keblökre szorítottak, midőn a Te bocsánatodat hirdettem nekik és könyes szemekkel mondák: Atyám, újra élek! Nem neheztelek Istenem, mert tudom magamra is alkalmazni, mit sokszor másoknak mondtam, hogy semmi sem múlja felül a Te szent akaratodban való

alázatos megnyugvást; de talán megengeded, hogy imádkozzam azokért, kiknek hite azon forrás volt, melyből e világon minden örömeim származtak, és elvárjam szent Gondviselésed határozatait; valjon elmult-e már minden szép napom Í?

A hit! Ez azon drága kincs, melyet elvesztettünk, a nagy erő, mely nemünknel hiányzik, a csodálatom tűzláng, melynek elalvása mérhetlen űrt, fagyasztó hideget szül lelkeinkben és oly önzést hagy hátra, mely elődeink szép mosolyát, szent vígságát tiltja. Add vissza őseink élő hitét oh Istenem! hogy mi is mint ők, úgy imádkozhassunk, és magunkat még alázatosabb bűnbánattal vádolhassuk. Csak akkor fognak papjaid elragadtatással dicsérni; csak akkor érezendik, hogy fáradozásaik nem meddők, és a helyett, hogy a minden iránt közönyös lelkek előtt csak üres hangokat ejtenének ki, oly szózatokat fognak hangoztatni, melyek a tanulékony szívek mélyében viszhangoznak.

A jó lelkivezető nagy és nemes feladata abban áll, hogy boncolja az emberi szenvedélyeket, azok mindegyikét vezesse vissza eredeti forrásukra; előre lássa változásait, meggyőzze álkövetkeztetéseit; fényes világosságot terjeszzen az emberi akarat oly bonyolódott játékára; megmutassa, mi legyen hátrányára, mi előnyére; az értelmet szoktassa visszamenni a cselekvésre ösztönző valódi indító okra; kijelölje a szirteket és elűzze a csalódásokat és e célra megmutassa mily tehetetlen a kedély gyöngeségeivel és hamis világával az élet szabályozására; visszaadja a

kötelesség fogalmának egész pontosságát s teljes fényét, és adja elő a kötelességet, mint a boldogság egyedüli és változhatlan alapját; mutassa magát mindig szánakozónak, de állhatatos és részrehajlatlannak is, kivált ama piperés gyöngékkal szemben, kiknek gyónásuk inkább panasz, mint önvád, inkább érdekesnek tetszeni akaró elbeszélés, mint magát vádoló vallomás.

Mily édes a lélekre nézve, ha oly szent papot talál, kinek szava képes lelkében a hit valamely tényét felébreszteni. Chantalai sz. Franciska sok ideig könyvek közt imádkozott ily vezetőért. Midőn egy bizonyos napon egy erdő szélén volt, egy kis halom lábánál oly embert vett észre, kinek arcvonásait még soha sem látta. Míg a szent özvegy annak angyalszerű természetét szemlélte, egy benső hang monda neki: „Ez azon – Isten és ember által szeretett – vezér, kinek kezeire bízhatod lelkiismeretedet.” Nem sokára ezután a szent özvegy Dijon egyik templomának szószékén ugyanazon férfiura ismert, és ezen férfiú Salezi sz. Ferenc volt. Így jutalmazza meg Isten az őszinte lélek érzelmeit. Az ily lélek, hogy vezetőjének buzgalmát istápolja, azon világosságot hozza magával, mely mindig eredménye a tökéletes őszinteségnek. Az ily lélek előtt gyakori gyónása nem csak, hogy nem válik közönséges mindennapiassággá, sőt inkább minden újabb vizsgálásnál kérdezi önmagától, valjon mennyit nyert vagy vesztett. Sze mére veti maga magának gyalázatos indokait azon tettnek, melylyel az emberek előtt talán dicséretet

aratott. Törekvése jellemének rossz oldalába hatolni és taglalni szövevényeit mindazon kisszerű szenvedélyeknek, melyek tettekre ösztönzik. Kíméletet nem ismerő kézzel szétszaggatja a fátyolt, melylyel az önzés, szeme előtt eltakarja ama ezer kisebb hibát, melyek ugyan nem teszik őt gonosztevévé, de mégis szeretetreméltóságának gátot vetnek. Így gyorsan halad előre a jó utón és mindennap új érdemekben gyarapszik. Olyan ő, mint egy termékeny, mélyen szántott és forgatott föld, élesztve az igazság napjától, melynek sugarai a lelkiismeret és a lelkivezető hangja által teljes öszhangzatban hatnak rá.

A gyónás még azon csodás hatással is bír, hogy a leghathatóbb erkölcsi erőt – a lelkiismeret mardosását – feltudja használni minden igazságtalanság kárpótlására. Felnyitja az uzsorás kezét és visszadja a rossz utón szerzett javakat birtokosaiknak, vagy a szegényeknek. Kényszeríti az embert a bántalmak megbocsátására és a rágalmak visszavonására. Kényszeríti az embert lelkiismeretének s becsületének ezernyi apró adósságait a legpontosabb gyöngédséggel leróni és nem biztosít a vétkesnek semmi kilátást a mennyei javakra, míg csak – a mennyire tehetségében áll – jóvá nem teszi minden e földön elkövetett hibáit. Mint remekműve a társadalmi tisztulásnak, hatása ép úgy kiterjed a gondolatok és vágyakra, mint a polgári törvényé a vétkekre és gonosztettekre. Erkölcsi tevékenységünk legvégsőbb bejáratainál örködik, míg törvényeink alusznak. Azon öszhangzat, melyet a lélekben előidéz, előjátéka ama nagy tár-

sadalmi öszhangzatnak, mely lényege az igazi műveltségnek.

III.

Canterbury egyik érseke, ki később hőshalálal múlt ki, Becket Tamás, egykor vétkes engedékenységet mutatott fejedelme igazságtalan igényei ránt. Egyik ünnepnapon a keresztet előtte vinni szokott szerep (diaconus) a többiek közé sorba állt és elhagyta őt haladni mellette, mintha mondani akarná neki: „A ki tiszteletben részesül, azt ki is kell érdemelnie. Ön többé nem érdemli meg, hogy Krisztus keresztje vitessék előtte, mert imént árulta el Krisztust.”

A szerep e magaviselete villámcsapásként azt eszközölte, hogy az érsek lelkiismerete fölébredt álmából.

Gyakran, ha vétkeztünk, útközben mi is találkozunk oly emberrel, ki minket megint. Néha hű barátunk az, ki őszintén mondja nekünk az igazságot: szeressük őt, noha őszinte hajlamától vezetve, még kissé gorombának tetszik is. Néha talán ellenségünk vagy legalább oly valaki az, kit megsértettünk. Haragjában keserves szemrehányásokkal halmoz el és mint tűzhányó hegyből a láva, úgy folynak ajkairól a vádak. A helyett hogy a szidalmat szidalommal viszonzoznók, kérjünk Istentől kegyelmet az ő végighallgatására: van valami igazság e vádjában; valami

igaz e hazugságok közt, vannak gyöngyök a patakban. Hadd folyjon a láva, te csak szedd fel a gyémántokat. Ellenségünk szemrehányásai, ha tudunk azokból hasznot húzni, annál hasznosabbak ránk nézve, minél élesebb látást kölcsönöz neki a gyűlölet. Gyakran vakok vagyunk, a magunk iránti túlságos szeretetből és Isten irgalmasságánál fogva gyakran megengedi, hogy más ember gyűlölete távolítsa el a hályogot, melylyel önzésünk fődve tartotta szemünket.

Ha államférfiú vagy, megint és elitői a közvélemény, mely nem más, mint az egyéni lelkiismeretek összhangzó Ítélete. Tévedhet ez néha népszónokok vagy udvaroncok fondorkodásai által vezetettve, de véleménye nem mindig elvetendő. Ő királynéja a világnak, valamint az erő annak zsarnoka és még a leghatalmasabbnak is – kivált a mi időnkben – meg kell hajolnia Ítélete előtt. Gyakran a közvélemény nyíltan hangoztatja az igazságot, hogy hatalmas szavával megboszulja a megsértett becsületet; s maguk a kényurak is alá vannak vetve ezen szigorú Ítéletnek oly annyira, hogy kénytelenek meghajolni a közvélemény nyilatkozata előtt. Hasztalan ámitják magukat avval, hogy a nyilvános lelkiismeretet egy kőhalmaz alá temették: előbb-utóbb alkalmat talál ez nyilván meggyalázni őket az utókor előtt. Tacitus titokban irandja le Nero tetteit, ha toll és kard harcba keverednek, a tollnak oly boszúi vannak, melyek évszázadokon át hatnak.

Míg az evangélium a világról el nem tűnik, addig a vétket a sokaság átkai kísérik. Ha valamely

nép szolgaság által a gonoszságra kiképezve – mi-
től Isten óvjon – a jog minden érzetét elveszteni,
leszállhatna ugyan sírjába, hogy onnét fel ne emel-
kedjék többé; de az emberi-nem lelkiismeretét nem
vonná maga után. Más népek bukásának eszközei
vagy szemlélői nevető ajakkal mennek el temetésére
és, mint életének jogszerű örökösei énekelnék a köte-
lesség hitvallását.

Vak az ember, mert ő maga úgy akarja. Körül-
veszi, áthatja őt az igazság minden oldalról. De fáj-
dalom! az ember nem szereti az igazságot, melyet
Istentől és önnönmagától nyer; de még kevésbbé sze-
reti azt, melyet embertársa nyújt neki.

Fődolog e világban, egymásnak hasonlóak közt
megjegyzést tenni és az udvariasság gyakran az ön-
zés elkényeztetésében és ügyes ámtításában áll. Nem
elégedve meg avval, hogy magunkat csaljuk, még
másoktól is akarunk csalattatni, egy bók, legyen az
még oly durva, ritkán keserít el annyira, mint a leg-
gyengédebb igazság. Bár mi jót mondanak is rólunk,
még sem újság az előttünk, mert önzésünk mindent
és még sokkal többet súgott nekünk; azonban, ha
valamely hibánkra tesznek figyelmesekké, akkor min-
dig nagyon meglepetünk. Nem a fölvilágosító igazság
az, mit lelkiismeretünk keres, hanem igen a mákony,
mely ámtással ringatva minket, elaltat.

„Ah dőreség!” kiált fel szent Ágoston: „Szeret-
jük az igazság fényét magában véve és nem tűrhet-
jük el szemrehányásait!” Mi is gyakran mondjuk
Pilátussal: „Micsoda az igazság?” De csakhamar el-

fordítjuk fülünket, hogy elkerülhessük a választ. A fivér nem akarja hallani nővérétől, a barát barátjától, sőt még a fiú sem anyjától! Maguknak az apostoloknak, kik Isten nevében szólnak, már nincs többé joguk őszintéknek lenni és nyíltszívűségük csakhamar szemtelenségnek tekintetnek. Mézédés keresztényeink vetélkedve – mint hajdan a zsidók – a prófétákat látszanak felszólítani: „Mondjatok mulattatót, meglepőt, elragadót és ne ama kemény és közönséges igazságokat, melyek megzavarnának és elfárasztanának minket: *Loquimini nobis placentia*. „Inkább szeretik a versenyvivőkat, mint a katonákat inkább a színészt, mint az apostolt. így sülyednek a lelkiismeretek, nem tudom, mely titkos érzékiségbe; így szállnak le a lelkek bizonyos divatszerű alakiasságba, és joggal lehet kérdezni, hol vannak azok, kik Istent nagylelkűleg Jelekben és igazságban” azaz pártszellem nélkül, minden magánérdek és makacs előítélet mellőzésével szolgálják.

Krisztus Urunk monda: „*Ignem veni mittere in terram et quid volo, nisi út accendatur,*” (Luk. 12, 49.) Hol van azon tűz, Jézusnak ez igazi tüze, mely felemészti az önzést, és pattog áldozatja felfaldozásában? Krisztus továbbá monda: „*Non veni pacem mittere, sed gladium.*” (Matth. 10, 34), hadat a gonosz ellen, hadat az álnokság és puhaság ellen. Hol ezen háború, és ki bátorodik azt megkezdeni? Ki meri legelsőb a „fegyverre” szót kiáltani és az igazi visszaéléseket megjelölni? Félnek az éhenhalás veszélyétől, vagy – a mi még rosszabb – a fenyege-

tett érdekek összeesküvése által okozott magányos kimúlástól. A némely tekintetben oly szép új világunkban nincs többé hely a nagy személyek számára, és talán maguk a szentek sem tudnák magukat benne feltalálni.

Ne utánozzuk a gyöngeségeket és ne tőrjünk soha, hogy minket érdemetlen dicsérettel elhalmozva, büntetlenül csúfoljanak. Fogadjuk elismeréssel az igazságot, ha azt egy atya, egy hitves, egy barát, sőt még ha ellenség nyújtja is. A helyett, hogy kerülnők a világosságot, menjünk elébe; a fogadás szívességéről ismerjék meg, kik azt mutatják nekünk, hogy köszönettel tartozunk nekik; mondjuk sz. Gergelylyel: „Azt tekintem legjobb barátomnak, kinek szeretetteljes útbaigazítása alkalmat nyújt lelkem olynemű tisztítására, hogy ne kelljen tartanom az örök bíró tekintetétől.”

Midőn Balthasar a templom szent edényeit megfertőztette, és mindennemű mámorokban önfeledést keresett, egy titkos kéz rémteljes szavakat irt a falra. Egy jós sem tudta vagy merete azokat megfejteni. Dánielt hozatták és ez hogyan viselte magát? Elferdítette tán a király előtt az igazságot? Nem, sőt oly őszinteséggel viseltetett a király irányában, hogy a világ talán gorombaságnak mondaná, és értelmezte a *Legfelségesebb* ítéletét a nélkül, hogy azt megcsonkította volna. Hihető, hogy ily merész bátorság fölött borzadó csodálkozással néztek egymásra az őt hallgató udvaroncok. Azonban mit tőn Balthasar? Halála előtt egy negyedórával még nagy akart lenni; levette

nyakáról az arany láncot és Dániel nyakára helyezé azt, így akarván bebizonyítani háláját az igazság le-leplezéseért.

Igen kívánatos, hogy kinek-kinek lelkiismerete a prófétát utánozza az igazság földéítésében: hisz, ezt illeti napjainkban a magas hivatás, magát meg nem vesztegettetni holmi álfény, álpompa vagy hamis erény által, és fenhangon a legnagyobb megvetéssel megbélyegezni minden igaztalan szerencsekalandort. Ravasz emberek bolyongják át a társadalmat, melyben mozgunk, s kérkedve rosz úton szerzett vagyonukkal, tisztelet és tekintély után sóvárognak. Hogy e célt elérhessék, megnyerő nagylelkűségben, sugárzó jótékonyágban ragyogtatják magukat, és nem kevés zavarba hozzák gyakran a hitszolgáit bizonyos előzőkenység által, melyet visszautasítani ezek nem mindig tudnak. Az ember végre beleesik hálójukba, s tekintve a jelent igen is könnyen elfeledi múltjokat. Mi történik ekkor? Ha ezen ámitók látják, hogy becsületes emberek által tiszteltetnek, azt vélik magukról, hogy valóban tiszteletre méltók és gyengeségük beismerése helyett, azon boldogságban képzelik magukat, melynek képét Labruyére hagyta hátra számunkra.

Az ily emberekkel éreztesse a nyilvános lelkiismeret teljes szigorát, így nyilatkozván: „Nyerjétek el más pénzét játéokban; gazdagodjatok meg munka nélkül; élvezzétek a legzajosabb és leggyengédtelenebb kéjelgéseket; lázas vetélkedéstekekkel mozdítsátok elő az erkölcstelenség legnagyobb fokát; úszszatok az igazság és becsület rovására vásárolt élvezetekben:

de maradjatok honn vagy legalább elégedjete meg a hozzátok hasonló becslésével; mert templom a tisztaság és a becsületesség épen nem rokonszenvez mammon papjaival. Szégyenkört vontunk körületek és a hozzátok hasonló körül; termeink számatokra zárva vannak. Ha meghívtok minket lakomáitokra, azt fogjuk felelni: „Nem ismerünk benneteket, és ha világgunkba beszemtelenkedtek, gondoskodni fogunk, hogy az arccsapások sétányán véljétek magatokat.”

A nőknek e nemes keresztes-hadjáratban igen szép szerep jut. Szellemök, szívök, bajok, sőt még gyengeségek is elemei hatalmuknak. Gyakran megengedi az Isten, hogy még a világhódítókat is megnyerjék és „a zsarnok lelke fölött zsarnokoskodjanak.” Szerencsés a társadalom, melyben a nők befolyásukat az igazság és becsület rendelkezésére használják föl, felbuzdítják a lángelmét a helyett, hogy elnyomná és a lelkiismeretet felébresztik a helyett, hogy elaltatná.

Tallien asszony tömlöcben vala. A börtönőr értesére adta, hogy ne fáradjon ágya vetésében, mert azt már többé úgy sem fogja használni. Tallien erre a következő levelet írta az őt szerető férfiúnak: „E percben hagy el a rendőrfőnök, ki tudtomra adta, hogy vérpadra kell lépnem. Ez ugyan nem egyezik meg éjjeli álommal, melyben Robespierret eltűnni és a tömlőcököt nyitva állani láttam. De hála az Önök gyávaságának, már nem sokára Frankhonban senki sem találkozik, ki ez álmat valósítsa.” Ez egyszerű levele egy haragos asszonynak felrázá azon

férfiút, ez ismét másokat, és ez ébredés szülte a thermidor 9. éjét, mely véget vetett a rémnapoknak.

Gyakran egy szeretett nő által e kiejtett szó: „Gyáva!” elég volna valakit az igazság- és becsületen elkövetendő árulásban megakadályozni. Mert vannak férfiak, kik nem tartva Isten ítéletétől, százsorta jobban remegnek oly ítélettől, mely egy imádott hölgyet az iránta való közönyösségig vihetne.

De valjon átérti-e minden nő azon kötelességét is, mely Isten rendeletéből e hatalmukkal jár? Ezt igenlenni, vagy hinni talán udvariasság volna, de hazug hízeltetés is. Némely nő őrangyala a férfiúnak, de sok csak kísértésül szolgál neki. Frankhon királyai nem tündököltek szigorú erkölcsökben és a nők sem panaszkodhattak irántok való kevés bizalmukról; mégis mindannyian, kik e fejedelmek szívét leláncolták – egyetlenegy kivéve – le felé taszították azokat, a helyett, hogy felemelték volna, és a történelem dolyfűknek káros következményeinél csak szomorúfüzet ültethet. A tegnapi történelem épen talán mai is. Igen sok nő csak azért láncolja le az általa meghódított férfiak erejét, hogy azt szenvedélyei alázatos rabszolgájává tehesse; igen kevés érti a férfiak nemes érzelmeit fölébresztteni úgy, hogy azok erejét az igazság zászlója alá állítsa.

Mennyi ismerő és képzelő tehetséget látok elkorcsosodva és kioltva! mennyi szívet kiszáradva; mennyi erőt orgyilkos kéjlegések által kiaszva; hány művészt, ki a test mámorába fojtja szelleme azon csiráit, melyek az erény napsugaraiban remekművekké fejlőd-

tek volna ki! Rajok nézve azon tűz a nő, melyről az írás szól: „Ignis devorans usque ad interuicium, et omnia eradicans genimina,” és sokan mondhatták felébredve orgiáikból, hol áldozat és vérszopók egyszerre voltak: „Szemeim nem láttak többé; kezeim nem mozdulhattak; a szív kiszárította az agyvelőt, és érzékeimmel való visszaéléssel az ész ájulásáig jutottam!”

Oh asszonyok! borzasztó a ti hatalmatok, de borzasztó leend egykor a ti felelősségiek is. Isten egykor számadásra vonand benneteket Babylon leányai, az elpazarolt gazdagságok, a kiaszott tehetségek, a zugaitokban eltompult fiatal erők miatt. Visszaköveteli tőletek a vétkek miatt folyt vért, s hogy a lelkiismeret furdalásai által okozott fájdalom annál nagyobb legyen, megtagadja tőletek még a könyeket is, melyek gyötrelmeiteket némileg enyhíteni tudnák.

Tudom, hogy a lelkiismeret szava sokkal gyöngébb, hogysen azt, a világ zajában figyelemre méltatnátok; de az általatok elkövetett ocsmány tettek s a romlás, melyet okoztatok, nem szólnak-e szívetekhez? A földi élet megszokott önzése elfojt benneteket minden ösztönt a nemes elhatározásra? Ah! ha szívetek nem volna egészen kihalva; ha még Istentől nyert lelketekre gondolnátok, bizonyosan oly gnyomosolylyal, oly undorral, oly megvetéssel fogadnátok ama gyalázatos aggastyánt, ki egy becsületes szegény leánytól megtagadott aranyát hozza nektek, hogy remegve gyalázatjának súlya alatt futásra kerekednék. Isteni tekintettel mondanátok e jó és szent szót, amaz

oktalan és elvakított ifjúnak: „Ifjú, tartsd meg fiatal és teljes szívedet azon ártatlan, tiszta szív számára, melyet Isten és édes anyád szánt neked; engem pedig kerülj, mert szerencsétlenséget hozok. Megbecsületeltek, de nem szeretek. Előidézem a lázat, de nem a boldogságot, megszerzem a bánatot és elűzöm | dicsőséget! „

Keresztény nők! ajánljátok fel Krisztus Jézus szolgálatjára a ti kellemeiteket, melyekkel felruházott és a szabadságot, melyet visszaadott nektek. Képezetek általok szenteket, hősokeket vagy legalább nagy jellemeket. Ahelyett, hogy visszaélnétek a férfiú gyöngeségeivel, a helyett hogy lelkiismeretét a ti kis hiúságtok, gyermekes szívetek, és kicsinyes féltékenysétek javára elaltatnátok, használjátok fel engedékenységet arra, hogy őt a becsületesség útjára vezessétek. Győzzétek meg a férfiút végtére arról, miszerint előttetek is csak úgy lehet kedves, ha az örök Ige előtt kedvessé tette magát az igazság bajnoki védelmezése által.

Nagy erővel bír az, kit nagyon szeretnek. Boldog az, ki ezen erőt Krisztus urunk szolgálatára fordítja. Boldog azon atya, kinek élete csak jó példa vala! Annak még halála is meggyőző. Az elérzékenyült fiú, atya szép halvány arcára tekintve, bánatteljes szívvel felkiáltand: „Becsületes és jó, félelem és gáncs nélküli ember, mily fény sugárzik tapasztalásodból! Isten iránti szereteted, barátaid iránti hajlandóságod, anyám iránti gyöngédséged által, mindenkiben tiszteletet gerjesztesz magad iránt. A hegyek

csúcsain elterülő szüzi hó nem tisztább a te szent öregségednél; képe az a te ősz hajadnak. Oh atyám, add nekem őket, fiatalabbak ők fejem szőke hajzatánál. Eszközöld ki számomra az Úr Istentől, kinek szolgáltál, azon kegyelmet, hogy úgy élhessek és halhassak meg, mint te. Azon földbe, mely alatt te nyugszol, ültetem új életem zöld ágát. A bánat könnyeivel öntözöm és Isten az árvák édes atyja, megfogja engedni, hogy a jámborság e növénye, egy gyermek fájdalomra és egy aggastyán sírhalma fölött kihajtszon.

VIII. FEJEZET.

Mennyire kell méltatnunk mások lelkiismeretét.

Minden férfiú, ki egy nő irányában tiszteletlen, magát becesteleníti meg. Valóban a nőnek, mind nagyságát, mind gyöngeségét tekintve, joga van a férfiú kíméletére. Ugyanez mondható az emberi lelkiismeretről is: ennek is joga van mindenkinek tiszteletére, mivel ez is női tulajdonsággal bír, ez is nemes és gyöngye.

Másnak lelkiismeretét tiszteletben tartani annyit tesz, mint tartózkodni, annak vakmerő megítélésétől és óvakodni annak ok nélküli kárhoztatásától. Az emberi lelkiismeretet tisztelni annyit tesz, mint azt megmenteni bizonyos arculcsapásoktól, melyektől irtózik. Midőn a főpapok által tévútra vezetett népsokaság

Pilatus ítélőszéke előtt kiáltá: tolle, crucifige cum, és Pilatus megmosva kezeit, a nép előtt ártatlannak nyilvánított Üdvözítőt átadá ellenségeinek: az emberi lelkiismeret méltatlanul megbántva érezte magát és iparkodott imádása által tiltakozni e győzedelmes igazságtalanság ellen.

E borzasztó hűtlenség óta hányszor sóhajtozott már a lelkiismeret, látván, mint ismertetik félre az erény, és mint győzedelmeskedik a vétek!

Az ember, ki feláldozza magát hazájáért, jutalmul csak száműzetést, tömlöcöt és rágalmazásokat nyer, melyekkel őt a győző egész vérig üldözi. Nem vált-e szerencsétlen ajándékká a lángész sokakra nézve, kiket lángjával feltüzelt? Nem haltak-e meg félreismerve és kínos gúny között, zavarba hozva még maguk iránt is, mivel az egész világ félreértette őket? A dicsőség inkább követi a sikert, mint az igazságot és a ravasz fonákság gyakran jobb sikert arat, mint a becsületes büszke tehetség, mely önlealáztatásától fél. A lelkiismeret elborzad, ha ily tévutakon látja haladni a népek tiszteletét és a történelem ítéletét, és nem marad számára más segédeszköz, mint a fesszületre felpillantani, és egy szabad nép követével kiáltani: „Ügyemet a ti Ítéletekről fellebbezem Annak ítéletére, kinek igazságossága nem csalattathatik meg.”

Az emberi lelkiismeretet tisztelni annyit tesz, mint irányában minden erőszakkal felhagyni, és azt semmi kísértés által rosza nem csábítani.

I.

A kísértés nem egyéb, mint az akaratnak valamely rossz elkövetésére való ingerlése. – Ha a világon egyedül csak megpróbáltatásokat kellene kiállanunk és kísértéseknek kitéve soha sem volnánk, úgy akkor ama két úttal szemben, mely akaratunk előtt nyílik; s az egyik vagy másik út kezdeténél legfőlebb csak néma meghívást éreznénk magunkban azon jutalom által, melyet az egyikben vagy másikon való haladás ígér. Ez azonban nincs úgy. Mert alig teszszük az első lépést e világba, már is azon vannak az előttünk járók vagy velünk haladók, hogy magukhoz csaljanak, igyekeztvén egyszersmind bebizonyítani, hogy csakis ők járnak az igaz utón; és mi magunk is, ha e csalogatás befolyásán már túlestünk, ugyan e befolyást gyakoroljuk jó vagy rossz irányban azon újabb vándorlókra, kiket a körülmények hozzánk csatoltak, így életünk minden szakában kísértés környez bennünket, mely egyetemességénél fogva alkatrészét képezi az erkölcsi rendnek.

Miért van ez így? – Azért, mert a világ szabad lényekből van alkotva, kik a jó és rossz között választhatnak; oly lényekből, kik társasítva mind kölcsönös szükségleteik mind tehetségeik által, cselekvényeiket kölcsönösen egymásra vonatkoztathatják. Szükségkép létezik tehát közöttük a térítgetési szenv, melyben a leggyöngébbek ki vannak téve a legerősebbek csábításainak, történjék ez aztán akár a szel-

lem, akár a szív, vagy az érzékek hatalma által. – Két elem uralkodhatik az emberek fölött: a jó, mely közelebb vezet céljához t. i. az Istenhez, és a rossz, mely attól eltávolítja.

Az anya, ki a hit szavával szól gyermeke lelkéhez, abban a jó iránt] vonzalmat kelt föl; az atya is, ki fiának jó tanácsot vagy – mi több – jó példát ad, ugyan ezt cselekszi. Ezeket szereti Isten, mivel tehetségök szerint megerősítik kötelességében a lelkiismeretet. Azonban hányan vannak, kik magukat a gonoszság főcinkosaivá és a csaltság büntársaivá teszik, midőn azon kegyetlen kettős helyzetbe hozzák a lelkiismeretet, mely szerint az vagy elnémul vagy pedig ha nyilatkozik, ezek nemtetszését vonja maga után.

Csodálatos képet nyújtana a világ, ha arra, hogy Istennek tessünk elégséges volna a hatalmasoknak hódolni: gyakran azonban épen az ellenkező történik.

Ha a történelmet forgatva látjuk, miként idézik a római proconsulok a gyenge szüzeket törvényszékeik elé, s ott bálványképet mutatva nekik rajok rivalgnak: áldozatok vagy meghaltok, akkor boszankodás szállja meg szívünket, mert érezzük, hogy e szüzekben az örök igazságosság és a szabadság legszentebb eszményképe durván megsértetett. És még máig sem tűnt el minden proconsul e földről, és még most sem kevesbedett az üldözök száma; mert ha ma már nincs is kitéve a lelkiismeret, hogy halál vagy hithagyás között válaszson, de annak még

mindig ki van téve, hogy a kötelesség teljesítése miatt az emberek neheztelését vonja magára.

Ez üldözés többé kevésbé a társadalmi rangfokozatok minden lépcsőjén érezhető; mert misem oly ritka, mint az erény tökéletes függetlensége és még igen sokszor és sokáig fog lesiklani ajkunkról e fájdalmas kiáltás: „Istenem! mily nehéz csak csekély jót is tenni!”

A rossz tett elkövetése nem igen kerül áldozatba; míg a jó mindig áldozatot tételez föl, ezer akadályra talál és gyakran csak számtalan szenvedéssel hajtják végre. E szenvedések legfájdalmasbika az, ha a kötelesség ellentétben van egy szeretett lény akaratával.

Te világfí vagy s neked oly elveid vannak, melyek minden megszorítást tiltanak! Reád nézve csak egészségi szer az erény; te Plátóként csak azért vagy mértékletes, hogy mértékletlen lehess. Azonban te sorsodat egy asszonyéval kötötted össze, ki téged szeret, de a tiédde ellenkező elveket vall. Ő féli és szereti az Istent, és boldogság reá nézve, ha időnkint szívébe, mint valamely tisztított kehelybe fogadhatja az oltári szentséget. Tudja azt is, hogy a szenvedélyeknek soha, még a házasfrigyben sincs joguk zabolátlanoknak lenni. Ezt gyakran hallja lelkipásztorától, és te megengeded neki, hogy nyugtalanságát elpanaszolhassa gyóntatóatyjának. – Sőt még szerencséd is, hogy lelkiismerete a tiednél valamivel gyengédebb, mert eme lelkiismeretből oly örömek származnak, melyek balzsamként illatozzák át

egész létedet. De vajon értesz-e mindig hozzá ezen oly tiszta örömeket néhány áldozattal viszonzni? Tiszteled-e mindig kellően a lelkiismeret aggályait, melyek hasznodra vannak? Nem félsz-e őt aggodalomba ejteni, bizonyos kedvezéseket kérve tőle, melyek tiltottaknak látszanak előtte? Tekintettel vagy-e ama lakhely iránt, mely holnap talán Istent fogadná magába, ki erőt kölcsönöz neki, hogy téged hasonlíthatlanul szerethessen? Ah! légy őszinte és be fogod vallani, hogy nem tudod úgy szeretni jámbor hitvesedet, mint a hogyan az téged szeret; – mert visszaretensz a legcsekélyebb áldozattól is, melylyel valamely fájdalmat háríthatnál el tőle. – Illetlen követeléseiddel elűzöd jámborságának szende nyugalját. Azon kegyetlen helyzetbe taszítod őt, hogy vagy Istenének ne tessenék, csak neked, vagy Istennek tessenék, s ne ama férfiúnak, kit e világon leginkább szeret.

Innen erednek ama számtalan zavarok, melyekbe esve, sok nő kérdezheti önmagától, vajon lehet-e egy időben jámbornak és férjesnek is lenni; innen származnak ama szabadosságok, melyek elrabolva a lélek vezércsillagát, s annak helyében csak tátongó ürt és lelkiismeret mardosásokat hagyva, közönyösöset és kétségbeesést szülnek.

Te az ipar vagy kereskedésben oly állást foglalsz el, mely a kegyosztást részéről lehetővé teszi. Alkalomszerűleg kenyeret nyújthatsz egy szegény családnak, neki munkát szerezvén. De mégis több a szegény, mint a munka; már most merre fordítod

kegyedet? mily viszondíjt követelsz érte? Ha nagy-lelkű volnál, ama szegény ingófélben levő erénynek nyújtanál segílyt; ama lelkiismeretet, melyet szívszorongása esésre ragad, felemelnéd kegyeddal és egy jó szóval. De nem! te még előmozdítod a falak leomlását, te még szaporítod ez ingó akaratok kísérteit, oly ajánlatot téve neki, mely választást enged a szégyen és szegénység közt: te nem becsülöd a lelkeket.

Te házi gazda vagy és cselédeid vannak. Gondolkodol-e valaha ily formán? Ezen lények, kiket szolgálímnak mondok, lélekkel, lelkiismerettel bírnak, melynek én vagyok úgyszólván gyámja. Ők úgy kötelesek Istennek szolgálni, mint én, és lelkeket megmenteni. Számukra úgy, mint számomra van igazságosság, törvény és kötelesség. Azonban nem csak, hogy ezt meg nem gondolod, sőt ha őszinte akarsz lenni, még be is kell vallanod, hogy a cselédeket nemcsak az isteni vér árán megváltott lelkeknek nem, de még embereknek sem tekinted, hanem csak eszközöknek, és még minő eszközöknek!

Azok, kik Istent szolgálják és akarata előtt meghajolnak, igazaknak mondatnak; mert az isteni akarat, mely nekik parancsol, mindig egyforma az igazsággal; ez azonban nem mindig így van a világ urainál; mert gyakran veszedelembe kellene esnünk, ha akaratukat akarnók követni. Bizonyos nőkre nézve, melyik a legkeresettebb szobalány? Ah! jól tudják e nők, hogy az, ki leginkább ért a hízélgés és hazugsághoz és semmi fölött nem bámul; ki pirulás és gondolkodás

nélkül mindenre, még a leggonoszabb csalárdságra is használható, ki azokat legügyesebben tudja fenni és a legtökéletesebb némasággal elhallgatni. Az egész világ nem egyéb egy házaspárból alkotott zürzavar-nál, melyek ugyan az illendőség szerint, de hajlamuk ellenére kerültek össze, és melyeknél a hajlamok a mennyire, csak tőlök telik a törvény áthágásában keresnek kárpótlást. Ezt büntársak nélkül nem tehetik, ilyeneket pedig, csak fizessenek, mindig találunk.

„Keresztény nő! te az általad folytatott életmód dacára még kereszténynek vallod magadat, s ime a leánykának, ki téged szolgál, ki még tisztán és fedhetetlenül lépett szolgálatodba, tőled kell megtanulnia azt, minek örökké ismeretlennek kellett volna előtte lennie; cselszövényeidnek meghittjévé teszed őtet, és kényszerítéd őt akarata ellenére is közreműködni, oly szolgálatot követelve tőle, melynél engedelmessége vétekké fajul. Midőn Isten rád bízta őt, ártatlanságának védőjévé tett, most pedig épen nálad veszi el azt. Házadnak reá nézve a becsület és bölcsesség iskolájává kellett volna lennie, és épen abban oktatód a szemérmesség levetkőzésére. Erényes és jó lelke volt, de csak hamar lelkiismeretetek kölcsönös, szerencsétlen összeköttetése által benne minden jó hajlam elfőjt, az erény minden eleme semmivé tétetett. Mit felelsz majd Istennek, ha az ítéletkor őtet, bűneid által befertőztetve szemeid elé állítja? ¹⁾

Végre te szeretteted, és tudod, hogy a ki téged

¹⁾ Bourdalow „a botrány” fölötti hitszónoklatából.

szeret kész akaratát akaratod alá rendelni. Ah! kérek az Istenre, ne élj vissza soha e gyöngeségével az által, hogy azt roszt használjad. Ne engedd soha, hogy befolyásod sértett hiúságotnak vagy becsvágyó önzésednek rabszolgájává váljék. Soha ne hozd a neked tetszeni óhajtó szívet összeütközésbe kötelességével. Tartózkodjál Aman dőreségétől és ne irigyeld gazdagságát. Assuerusodtól csak oly kegyeket kérj, melyeket lelkiismeretének megsértése nélkül teljesíthet, az odaajándékozott bizalommal soha vissza ne élj az igazság rovására. Borzasztó az önzés hatalma, midőn a szépség és kellem annak szolgálatában állanak. Vannak szemek, ajkak sőt hamis hajak is, melyek egy hadseregnél erősebbek arra, hogy a világ nagyjait meghódítsák. Befolyásuk az események tarka folyamában nem látható mindig, de érezhető, és emlékezve az általa okozott vereségekre vagy kisajtott könyekre, remegésbe ejti szívünket.

Egy szép fiatal nő bizonyos hatalmas minisztertől kegyet kért. – „Asszonyom” felelé ez – „vagy lehetségesét kér vagy lehetetlent. Ha lehetségest, akkor megtörtént; ha lehetetlent, akkor meg fog történni.” Ily alkalommal minden nagylelkű nőnek büszkén hozzá kellene tennie: „Igen, ha az ügy igaz; nem, ha igaztalan; mert valóban gyáva volnék, ha én, ki gyöngeséged ellenében az erőt képviselem, érzékeidet a kötelesség rovására használnám fel.” Elég eszköze van a testnek, elég kísértéssel bír a természet, elég szemfényvesztéssel a világ arra, hogy az emberi lelkiismeretet halomra döntsék, és a sza-

badakaratot a rosra fordítsák. Ne segítsük tehát őket soha az erény elleni folytonos ostromló rohamokban! Menjünk oly helyre, hol a szenvedélyek mindent megsemmisítettek, ott Krisztus Urunkkal az igazságot, az értelmet és szabadságot találandjuk; mert ezek, noha mindig ostromoltatnak, halhatatlanok. Bárcsak mindig számíthatnának segélyünkre, és ne volna soha okuk hűtlenségünk felett panaszkodniok: akkor áldozataink nem vesznének el; mert misem hasonlítható amaz elragadtatáshoz, melyet a szívnek nyújtanak, ha feléje mosolyognak.

II.

Oly égető kérdéshez érkeztünk, melynek megoldásához bárki is remegve szokott fogni, t. i. a lelkiismereti szabadság kérdéséhez.

Az evangéliumból világosan kitűnik, „hogyan isteni Mesterünk erőszakot soha sem akart használni a lelkek megtérítésénél, hanem megelégedett a meggyőzéssel¹⁾.” Atyjától kérhette volna az angyalok légióit, hogy kiszabadítsák a zsidók kezeiből, de ezt nem akará. Szigorúan megfeddi tanítványait, midőn az égből tüzet akartak kérni oly városra, mely tanuknak ellene állott. Szemére veti sz. Péternek, hogy védel-

¹⁾ Non cum vi, sed secundum suadelaam, quemadmodum decebat Deum suadentera et non vim iníerentem accipere quae vellet.
Sz. Irenaeus.

mezesére kardot rántott és hozzá teszi: hogy „mindnyájan, kik fegyvert használnak fegyver által vesznek el.” Szívesen megengedi, hogy „országá nem e föld-ről való” és hogy arra sincs más igénye, minthogy a világoŝság és szeretet által uralkodhassék a lelkek fölött. Krisztus nem mondja: akarjátok vagy nem, de el kell fogadnotok a mit mondok. Nem, így nem hangzik beszéde, hanem inkább azt mondja: „A ki engem követni akar” azaz: senkit sem kényszeríték, mindenkinek szabad választást engedek. Jézus parancsolja: legyünk szelídek, mint a juhok: teljes okunk van tehát az elpirulásra, ha épen ellenkezőleg indulunk, és mint farkasok rohanjuk meg elleneinket. Míg juhok maradunk, mienk a győzelem, ha egész farkassereg környez is bennünket; mihelyt azonban farkassokká leszünk, legyőzzetünk, mert akkor: „Az isteni pásztor el fog minket hagyni, mert ő csak juhokat és nem farkasokat legeltet.”¹⁾ A kik ezt elfeledik: „Olykép cselekszenek, mint a kiknek nincs bizalmok tanuknak jövőjében.”²⁾ Jézus a leggyöngédebb tekintettel van az emberi lelkiismeret irányában és elvet minden erőszakot: „Nem utasítja el az önkényteseket, de nem is láncolja le a lelkeket akaratjok ellenére. Nem küzd azokkal, kik őt elvetik, de nem is hiányzik azoknál, kik őt hívják.”³⁾

Pártoljuk-e tehát az általános türelmet és megen-

¹⁾ Aranysz. sz. János. Horn. 33. in Matth.

²⁾ S. Athanasius. Histor. mon. h. 33.

³⁾ Sz. Ambrus, in Luc. lib. 4.

gedjük-e a polgári társadalmaknak beavatkozási jogát a hit és vallási ügyekben? Ezzel oly elvet állítanánk fel, mely ellenkezik az egyház tanával és nem állhat meg az ész előtt. Mert ha valamely kormány, mint egykor Mexikóban és másutt, megengedne oly vallást, melyben embereket áldoznának fel, ez által jóváhagyná a tömeges gyilkolást. Szintúgy azok is, kik Venus tiszteletét, a mint ez a Corinthi és Babiloni templomokban szokásban volt jóváhagyják, vérengzésre bátorítanak föl, s hatalmuk által már nem lesznek többé képesek az embereket ótalmazni. Az általános absolut türelem tehát, – ha mindjárt agyrém nem volna is – bűn, már pedig a polgári társadalomnak bizonyos esetekben s bizonyos mértékben joga van elnyomni mindazon tanoknak „külső nyilvánulásait,” melyek az erkölcsi rendnek megdőlését vonnák maguk után.

Azonban még nem ebben áll a kérdéses csomó megoldása. Lényege ugyanis ez: én mint jogszerető ember azon államnak, melynek polgára vagyok, törvényeit tiszteletben tartom. De a református egyház híve lévén, az állam által egyedül elismert katolikus istenitiszteleten részt venni épen nem akarok, mert e tisztelet előttem bálványimádásnak tűnik fel. Valjon van-e joga a polgári társadalomnak arra, hogy hitem miatt engem kérdőre vonjon, vagy máglyára vessen, ha hitemet elhagyni nem akarom? Ha nincs joga, akkor önmagátokat ép úgy elítélitek, mint a természetjoggal ellenkező azon intézkedéseket és cselekedeteket, melyeket az egyház, ha mindig nem helyeselt,

de mégis eltűrt. ¹⁾ Ha azt állítjátok, hogy az államnak erre joga van, akkor kérdezlek benneteket, vajon van-e a föld kerekiségén oly nagy tekintély, mely bármily embert elévülhetetlen jogától megfoszthatna azért, hogy ezáltal hozza öszhangzásba cselekedeteit lelkiismerete sugallatával; vajjon, valamely polgári törvénynek van-e joga arra, hogy a természet-törvényét megsértse? Vajjon mi ez? Hisz ti egyrészt azt tanítjátok, hogy meggyőződése ellen senki sem cselekedhetik, a nélkül hogy ne vétkeznék, habár ez téves volna is, másrészt pedig ti szükségesnek tartjátok oly religiot erőszakolni reám, mely meggyőződésem ellen van. Ti tehát azt hiszitek, hogy emberi hatalom képes álszenteket vagy martyrokat nevelni? Ti azt mondjátok, hogy az igazságnak oly jogai vannak, melyekben a hamisság szűkölködik, hogy t. i. a jót fölkarolja, a rosztat pedig megveti: csak akkor értenélek meg benneteket, ha a jó, az igazság, mindig tisztán állanának előttem és mint ilyenek lelkiismeretem által megismerhetők volnának; de amit ti

¹⁾ Ezen felhozott kérdésre határozottan tagadólag kell válaszolnunk. A mi pedig a fentebbi mondat tagadásából levont következtetést illeti, általában véve nem állhat meg. – Miként kell különbséget tennünk e pontra nézve a múlt és jelen viszonyok között, továbbá azon eretnekek között, kik az elismert hitetagségtől csak alakra, és azok között, kik ezen egykor fönlévő egységtől lényegileg is eltértek, igen találóan megmutatta Ketteler Vilmos püspök ezen igen elterjedt művében: „Freiheit, Autorität und Kirche” melyre utaljuk olvasóinkat. Szerzőnk alább ugyanily értelemben nyilatkozik.

jónak véltek, előttem az rosznak tűnhetik fel, s amit ti igazságnak neveztek, az előttem balgaságnak látszhatnak; következőleg a lelkiismereti szabadságtól meg nem foszthattok, anélkül hogy a zsarnokság vagy a gyalázat bélyegét ne sütnétek magatokra; következőleg II. Fülöp és cinkostársai csak bakók gyanánt tűnnek fel előttünk, kiket egyedül a fanatismus menthet ki; s minden ember örülhet annak, ki ezen szent szabadságot szereti, hogy oly időben élhet, melyben minden inquisitio az általános meggyőződés által úgy tekintetik, mint a legszentebb jognak borzasztó kigúnyolása, az erőssel való rettentő visszaélés a léleknek ezen elidegeníthetetlen öröksége ellen.

Így hangzik, ha nem csalatkozom az ellenvetés, mely sok nagy szívet és nemes elmét foglalkoztatott és foglalkoztat. De, hogy mi valamely intézmény felől helyes Ítéletet hozhassunk, figyelemmel kell lennünk a korra, melyben keletkezett, a körülményekre, melyek létrehozták, s a nép természetére, melyre az hatást gyakorolt. Abból, hogy a spanyol inquisitio oly túlszigorral járt el és eredményeiben szerencsétlen volt, nem következik, hogy a társadalomnak nincs joga törvény által korlátozni az embernek cselekedeteit; mert az ember azt hozhatja fel okul, hogy ő meggyőződése szerint cselekszik. Azonban ezen elv alkalmazása sajnálatraméltó következményeket vonna maga után és büntetlenül hagyna némely gonosz tettet, így Brutus, ki Caesart, Ravailac, ki IV. Henriket meggyilkoló tulbizottságában, azt vélhetné magáról, hogy hős tettet vitt véghez. Ugyanezen elvnél fogva

továbbá a tolvaj azt mondhatná: „minden tulajdon lopás,” és ő csak saját részét veszi vissza. Végül minden gonosztevő, hogy a törvény által reászabott büntetést elkerülje, azt mondhatná hogy miszerint meggyőződése szerint az erkölcsi törvény nem egyéb, mint magánérdek.

Az egyház azt tanítja, hogy a mi ismereteink tévedéseknek vannak alávetve, és hogy az egyéni meggyőződés az ő csalhatatlan tekintélye által megállapított ítélet szerint javítandó. Vagy talán nincs igaza? Egy katolikus sera vélekedhetik így, azoknak pedig, kik ezen elv alkalmazását elvetik, ezt feleljük: ti saját bizonyító okaitokra hivatkoztok, hogy azon türelmetlenséget, melyet az egyház némely időben a ti tévedéseitek ellenében gyakorolt, mint jogtalan és kegyetlent rajzoltjátok, de gondoljátok meg, hogy vannak emberek, a tudomány terén előrehaladottabbak, mint ti, kik szintén saját bizonyosságaikra hivatkozhatnak. A ti szemeitekben tűnik csak fel a régi társadalmi rend monopóliumnak, a jelen társadalmi rendet pedig ők tartják annak. Ti jogosnak tartjátok azon harcokat, melyek a régi hatalmasokat szülték, ők pedig a jelen hatalmasok ellen folytatott küzdelmeket nyilvánítják szentnek.

A polgári társadalom korlátozási joga a tanügyekre nézve mindig, mint nélkülözhetetlen jog tekintetett a társadalom hivatásának betöltésére. A gondolatok tettek szülnek; és a felsőbbstől megtagadni a jogot, mely abban nyilvánul, hogy bizonyos mértékben működik, annyit tenne, mint megtagadni valamely em-

bertől a jogot, hogy a folyamat, mely lakását veszélyel fenyegeti, medrébe visszavezethesse. Hogy az ember ezen jogával gyakran visszaél, az kétségtelen, és ezen visszaélések története borzasztó; egyedül Isten nem él vissza hatalmával és csak Ő óvhatja meg magát mindig a szerfeletti bizalmatlankodástól a szabadság ellenében.

Valjon napjainkban, jelenlegi körülményeink között meg van-e engedve a katolikusnak, hogy oly alkotmányt helyeseljen, mely a vallásszabadságot hirdeti? Hogy ily nagy fontosságú kérdésre felelhessünk, mindenek előtt szükséges felállítani egy másik kérdést „Valjon a katolikus fejedelem, kinek kezeiben független hatalom van központosulva, ezen szabadságot hirdetheti-e? Vannak esetek, hol azt teheti, sőt vannak olyanok is, midőn ezt tennie kell. Megteheti ő ezt akkor, ha anélkül, hogy az egyház érdekeit sértené általa, a polgári társadalom jólétét, melynek élén áll, előmozdítja. Meg kell pedig tennie akkor, ha az egyház érdekei úgy kívánják s a kor is követeli.

Az előjog majdnem mindig árt az egyháznak. A túlpártfogolt papság könnyen tétlenségbe sülyed, a trón és oltár közötti szoros összeköttetés a nép előtt mindig gyanús; miért a nép abban a kölcsönös szövetség nemét látja, melynek nincs egyéb célja, mint őt elnyomni s így kevés tiszteletet tanúsít azon intézmény iránt, a mely csupán a hatalmasok kegye által tartja fenn magát. Egyforma gyűlölettel viselte-

tik az egyház és állam iránt s boszújában gyűlöli azok szolgálait.

Ily körülmények közt a fejedelemnek korlátlan hatalmánál fogva oda kell törekednie, hogy az egyház a közjog áldásaiban részesüljön s azt inkább példája, mint törvényei által ótalmazza. És ezt leginkább akkor kell tennie, ha hatalma a kormány által korlátoltatik és az Isten és törvény előtti egyenlőségre van alapítva. Ez esetben nem elégséges azt mondanunk, hogy a fejedelemnek lehet és van joga a vallásszabadságot jóváhagyni, hanem bátran állíthatjuk, hogy teljes lehetetlenség e szabadságot megtagadni. Ha másképp cselekszik két legyőzhetetlen akadályba ütközik. Mondhatnók neki: jogtalanságot és esküszegést követsz el, mert megsérted az alkotmányt, melyre megesküdtél; magad lépsz vissza a szerződéstől, melynek hatalmatat köszönöd. Mondhatnók neki továbbá: vakmerő képtelenségbe esel, mert midőn, mint világi hatalom egyik vallást a másik elé teszed, a felett ítélsz, melyhez nem értesz s mihez nem is érthetsz; mert az állami vallás eltörlése által, minden vallási elemen kívül helyezted magadat.

Azt kérdeni, valjon az így alkotott kormány a vallásszabadságot jogosan megengedheti-e, ép annyi volna, mint kérdeni, valjon szabad-e neki azt tennie, mit semmi esetre sem mulaszthat el; mint kérdezni, valjon kénytelen-e önmagát megrontani s az örvénybe rohanni?

A kath. egyház kétségkívül tanítja, hogy Jézus Krisztus a sarkkő, melyre mindent kell építenünk

sőt, hogy nem is adható az emberi társadalomnak más alap, mint ő, de mily értelemben? Azon értelemben, hogy a társadalmi törvények és a nyilvános szokások okvetlenül szükséglik a keresztény hitet, hogy teljes tisztaságban fenmaradhassanak; továbbá azon értelemben, hogy minden társadalom a népek lelkiismeretére vonatkozik, hogy a kath. egyház adhat a lelkiismeretnek tiszta fogalmat a kötelességről s ehhez való erős szeretet; de nem azon értelemben, hogy nem létezhetik törvényes társulat, mely a vallás pozitív szabályait, mint ilyeneket alaptörvényeibe felne vegye.

Kétségkívül kívánatos az, hogy a világon csak egy vallás létezzék s hogy az összes emberiség – a világoosság-, béke- és szeretetben – egy közös pásztor örökődése alatt legyen összegyűlve. De míg Isten ezen csodálatos művet be nem fogja fejezni, míg a vélemény az marad mi most, addig csak egy alapelv létezik, mely egyedül van arra hivatva, hogy elejét vegye azon keserű viszályoknak, melyek által az egyház oly sokat szenvedhet, és ezen alapelv a következő: igazság, szabadság s kölcsönös tisztelet! És ha fájlalnák ezt, mit nem helyeslünk, feleletül adjuk egy nagy férfiú e magasztos mondatát: „Épen azért, mert igaz katolikusok vagyunk, teljes őszinteséggel mondjuk, hogy többre becsüljük a dolgok mostani állását annál, melyről állítják, hogy mi azt visszakívánjuk. ¹⁾

¹⁾ Parisi püspök. Cas de conscience. Hogy ezen komoly kérdést érintsük, tanítását röviden összefoglaltuk.

III.

Mások lelkiismeretét tisztelni annyi, mint meg nem sérteni azon alapelveket, melyek egyedül képesek a lelkiismeretet igazságában megerősíteni. Az elvek az emberi akaratra nézve olyanok, mint a vezércsillag a tengeri utazókra nézve. Azonban a sok részről támadott ellenmondások dacára is, melyek az emberek és népek szokásaiban feltűnnek, előbb-utóbb győzniök kell ezen elveknek; mert az erkölcsi romlottság rendesen következménye szokott lenni az eszmék romlottságának.

Megingatjuk ezen alapelveket, ha lelkünkbe behat azon félhomály, azon csalfa fény, mely kételyt szül. Ha a kétely azon alapigazságokra vonatkozik, melyek tisztán állítják élénk kötelmeinket, rendeltetésünket, akkor a legnagyobb gyöngeséget és fájdalmat szüli. Nincs borzasztóbb valami, mint azon lelkek állapota, kik eltévesztették szemeik elől a vezércsillagot, kik azt kérdezik maguktól, vajlon nem csalják-e reményeik? kik utat keresnek anélkül, hogy csak egy pillanatig is biztonságban nyugodhatnának? Kételyt terjeszteni annyi, mint a létezőt bizonytalanságba helyezni és az együgyűek előtt ismételn az azon borzasztó kérdést, melyet a csábító az első nőhöz intézett: „Miért parancsolta nektek, Isten hogy ne egyetek a paradicsom minden fájáról?” Vannak kérdések, melyeket nem kellene bonckés alá vennünk, ép azért oly félelmes a Rationalismus, mert mértékfeletti nyomozása valóban izgató. Most a megpróbál-

tatás napjaiban romok keletkeznek s viharok támadnak azon kérdésekből, melyek az Isten tekintélyét kétségbe vonják, minthogy általuk a hit rendítettik meg. Miért hal ki a kebelből a tisztelet és hódolat. Miért felejtí el a gyermek azt, hogy atyját tisztelnie kell? Miért emeli az istentelen kezeit a tisztos öregre? Miért vetik el a férfiak a nők jelenlétében a keresztény illem szabályait? Miért vesztették el tekintélyüket a papok s királyok a nép előtt? Azért, mert a sophisták lármája támaszkodva a nagyok példájára, az isteni tekintélyt a földön aláasta; azon tekintélyt, mely a kölcsönös tiszteletet egyedül biztosítja, mely a szabadságnak, még pedig a valódi szabadságnak védője. Az ember, ki elég erősnek véli magát, hogy mások felett uralkodjék, azt gondolja, hogy hatalma nagyobb leend, ha az csakis Önmagától származik; szabadsága boldogítóbb, ha az csakis oly törvények által korlátoltatik, melyeket önkénye által módosíthat; lázas hévvel függetleníti magát azon korlátoktól, melyek a rendnek fenntartói s tépi szét azon kötelekeket, melyek a társadalmi törvényeket az egységhez fűzik. ¹⁾

*) Napjainkban a szeretet viszonyos gyöngédsége, mely azt szentesíti, majdnem teljesen eltűnt körünkben, ép azért nem egy gyengéd, jámbor nő kiolthatatlan ellenszenvet éreznek bizonyos férfiak iránt, kiknek egyetlen pillantása elégséges arra nézve, hogy őket megvessék s kerüljék. Vajha e mellőztetés ismerteté meg velők azt a szép igazságot: hogy az embernek kötelessége tisztelni mindazt, ami tehetségeit neveli és nemesíti.

A lelkiismeret ezen alapelveinek tagadása által megrendítjük magát a lelkiismeretet is. A tagadás bizonyíték nélkül is bír erővel, különösen, ha oly embertől származik, ki bennünket tehetségre nézve felülmúl. De eme tehetség borzasztó lesz, ha a kötelem ellen intézett szenvedélyekkel párosul, hogy ezeket megszabadítsa minden korláttól és félelemtől. A csábító jól tudta hazug szavainak eredményét, midőn az első asszonynak mondotta: „Nem fogtok meghalni.” A büntetés félelme ellen minden kezére van a gonosznak, de sokan vannak, kik mindent hisznek csak ezt nem. Elismerik Istent s ennek törvényét: de ezen törvény szentesítését nem ismerik el. A ki ezt tagadja annak nem kell mindig nagy szellemmel vagy bizonyítékkal bírni; mert a szenvedély nem okoskodik, elég, hogy biztosítva legyen a büntetéstől.

Azon könnyelműség, melylyel az ily tagadás elfogadtatik, nemkevésbé vétkes. A szellemi világ tápláléka a bizonyosság, melynek magát aláveti, ha oly tanok birtokában van, melyek a kötelmeket megállapítják s a szenvedések, fájdalmak elviselésére erőt nyújtanak; akkor előtte bűn leend, ha önkénykedő tagadás által hitétől megfosztatik, anélkül hogy helyébe valamit állítana. Nem az igenlésre, hanem a tagadásra áll az, hogy be kell bizonyítani. A kath. anyaszentegyház él, ez emelte fel az emberi méltóságot, képezte a társadalmakat, szenteket szült és érenyeket nevelt. Nem elégséges arra, hogy valaki az egyház eredetét és jogait tagadja, miszerint lelkiismeretét megnyugtassa, s az Isten ítéletétől ne féljen. Nem

a katholicismusnak kötelessége bebizonyítani isteni eredetét, hanem azoknak, kik azt megtámadják, kell bebizonyítaniok, hogy látkörük szélesebb, mint azé, hogy az erények, melyeket hirdetnek üdvösebbek, hogy az erkölcsök tisztábbak, hogy tekintélyük nagyobb és alapelveik biztosabbak.

A botrány, mely gyakorlatilag véve tagadás, annál veszélyesebb, minél magasabb körökből származik. Megbotránkoztatjuk pedig a gyöngéket, ha alkalmat szolgáltatunk eme következtetésre: hitemben csalatkoztam s azon erények, melyeket reám erőszakolt, csak hasztalan áldozatok. Hogy az adott példákat utánozhassam, még időre, erőre s alkalomra is vau szükségem. Bár adná az Isten, hogy minden atya ezt emlékezetben tartaná!

Továbbá megtámadjuk a lelkiismeretet a tévely állítása által. Ez vala a csábítónak „a hazugság atyjának” utolsó szava, melyet Évához mondott: „Az Isten tudja, hogy amely napon ti a fa gyümölcséből esztek, szemeitek megnyílnak, s lesztek, mint az istenek, jót és gonoszt tudók.” Habár ezen állítás minden bizonyítékot nélkülöz, mindazáltal semmit sem vesztett erejéből. Napjainkban sokan hirdetik az ész uralmát, midőn azt állítják, hogy az ész az igazság és tévedés, a jó és gonosz legfőbb bírója; ennek ellenében elkövetett minden habozás sérelem, minden titok balgaság s minden függés szolgaság. Ha t. i. valaki az isteni világosságot megveti, hinnie kell, hogy az emberi értelem elégséges mindennek kikutatására. Ezenfelül ha az emberi ész megtagadja az isteni

igazságokat, akkor elfogadja azon állításokat, melyekhez az emberi ész ereje, a vakmerőség és az újság ingere által jutott. Ha az igaztól és az igazságostól, mint természetes táplálékától meg van fosztva a lélek; akkor az emberi ész, mely tápláló folyamatban szűkülöködik, hasonlít egy oly tóhoz, melynek kiszáradt medre készséggel veszi föl ama iszapot, mely minden oldalról esetlegesen jut belé. Kinek semmije sincs, az készséggel mindent elfogad és minél nagyobb lelkében a góg, annál könnyebben befészkei magát oda minden badarság, mert senki sem oly babonás, mint a hitetlen.

Soknak megvan a maga vallási ismerete és saját felfogása szerint alkotott tízparanca és ezeket helyezi a régi hit és erkölcs alapelvéül. A világ, – úgy mondják – nem egyéb, mint oknélküli láncolata az erőknak, s oly lényekből áll, melyek létök okát magokban bírják; lényekből, melyeknek oka és célja egy bizonyos örökkévaló axióma, melyet a világnak vaskényszere alapított meg. Az ember az anyagi elemeknek csak kényszer műve, végső fejleménye, mely elemek a nagy mindenséget képviselik és örökkévalók. Neki nincs lelke s ha volna is, úgy tehetségeivel és cselekvésével csak szervezetének kényeredménye lenne. S mivel érzi, hogy minden lénytől függ, ezért felzúdul s átkozódik végzete ellen. A nem teremtett tenyésző és örökkévaló természet szülte őt minden fogantatás nélkül. Elszörnyedve e csodaszülött felett, azt korlátozni akarta s ösztönt adott beléje, melyből azután a kötelesség érzete s az erkölcsi-rend származott, mely-

nek kifolyása a vallás Ion. Mindezen korlátok eltávolítása, a szolgaság- jármának lerombolása, az emberiség felszabadulásában *előhaladásnak* nevezetett.

Ha a lélek ennyire eltorzul és ha oly sivárrá változik, mint Sahara, mi leend akkor az ember? Ki fogja ezen pusztulásban a tisztelet, a becsület, a lelkesedés és megtagadás élő vizét felfakasztani. E világban, Isten és gondviselés nélkül, abszolút igazság és kötelező törvény nélkül, szabadság és felelősség nélkül, nincs jó, nincs rossz; van talán erkölcs; de nem erkölcsi-lények; de nem elvek. Mire való tehát a türelem, hódolat és áldozat? A heves küzdelem kezdetleges állapota az emberiségnek. A kötelem gúny; az igazság hazugság; a lelkiismeret gyengeség; az erény képzelem és a remény csalétek.

Hogyan fogja útját ismét megtalálni az ember e borzasztó űrben és setétségben? Melyik vezércsillag fog neki irányt adni? Tán a tisztelet, az önbecsület, melyeknek elvei a következőkben öszpontosulnak: használd az asszonyokat minden meggondolás nélkül a te élvezetedre, a férfiakat a te hatalmadra, de ne alacsonyítsd le magadat. – Azonban nehogy életed korán megunt legyen, tartsd fel későbbi napjaidra, – midőn már az élvezetek ideje elmúlt, – a nyilvános élet és dicsőség utáni vágyat. Az elüljárósággal semmiféle összeköttetésbe ne bocsátkozzál, mert azoktól is dicsérni hallod, kik megrontására törek-szenek.

Minden nem megkívánja a magáét. – Nemso-kára tapasztalni fogod az új nemzedék háborgásait,

azon légy tehát, hogy készen találjon. Minden alapelv, – jó vagy rossz, – a kor, idő s eszme szerint változik; oly eszközök ezek, melyekkel a körülmények szerint játszanunk lehet, hogy az emberek fölött uralkodhassunk. Ezen utón te nem egyedül vagy. Ha pedig már bizonyos korra jutottál, akkor sokkal erősebb érzelmekre lesz szükséged, midőn a forradalmak véres játékaik úgy fognak mulattatni, mint a húszas években a szerelem. Az igazi rendeltetés abban áll, hogy a nők szeressenek, a férfiak rettegjenek, s hogy érzéketlenek maradjanak egyesek könyei s mások vére iránt, s hogy végre viharban múljanak el. Törekeddjél tehát minden vonzalmat és rokonszenvet, mint mindannyi akadályt, magadról lerázni. Ne házasodjál, hacsak arra valamely nemesebb érdek nem ösztönöz, s ha már megházasodtál, ne kívánj gyermekeket. Ne óhajts barátot, Caesarnak egy volt: Brutus. Ne boszankodjál, igen keveset vigadj; részvétekből ne könyezz, s emlékezzél arra, hogy a bölcsesség kezdete az emberek gyűlölete!

S vajjon mindez csak álom? Nem! Az önzésnek eme borzasztó alapelveit előadtuk, melyek belopódnak a lélekbe, s tettekben nyilvánulnak.

E romlottság napjainkban igen kedvelt, s főleg azon termékek által terjesztetik, melyekkel a sajtó – a hatodik nagy hatalom – a világot elárasztja, így van ez mindig, midőn valamely tevékeny nép nem élvez mindenben szabadságot, s csak igen csekély mérvben elegyedhetik a nagy világ nemesebb mozgalmába. Minthogy pedig a politikába be nem foly-

hat, jogot igényel magának a vallási vitatkozásokra, és családi ügyekre. Az időszakai sajtónak első kelleke, hogy olvasói legyenek, és az ezeket magához édesgető leghathatósb eszköze abban áll, hogy hízeleg előítéleteik és szenvedélyeiknek. Hasonlóan Babylon leányaihoz, kikről a sz. írás beszél. Ezen szenvedélyek folyton zaklatják a nekik tápot nyújtó bérencet, kiáltván: ide . . . ide! S ezen éhezőknek egy kis erkölcsi tanítást adnak táplálékul, hogy az alvilágban kevésbé bűnhődjenek. S valóban így kell lenni, hogy a versenyzés fönmaradjon: ez oly vállalat, oly mű, melynek eredménye a versenyzők várakozásainak leginkább megfelel.

Mit kezdhünk oly néppel, mely ennyire megittasodott? Miként javíthatunk nemtelen ízlésén? Mit tehetnek a kath. írók és apostolok ily propaganda ellenében? Hasonlók ők azon gyermekekhez, kik egy maroknyi porral akarnak valamely áradó rohamnak gátot vetni. Már csakis az asszonyok hallgatják és olvassák; a férfiak ellenben gúnyt űznek belőle, mert tartalmát nagy igazságtalanságnak tartják.

Trisztán Izeult királynéval viszonyt kötve, őt elcsábította; minek következménye lón, hogy ez, férjének a királynak, adott esküjét megszegte. A király halállal boszulta meg a rajta elkövetett sérelmet s a kivégzettek hulláit egy kápolnában takarította eL Kevéssel ezután; – mint a monda beszéli, – mindkét sírból tövisbokrot láttak felsarjadzani, melyek fehér rózsákkal terhelve ívalakban fonódtak össze. Háromszor tépette ki Marcus király a bokrot, de

mindannyiszor újra kizöldelt. Végre a megalázott férj meghajolt a szerelem e csudatüneménye előtt. A kápolna bezáratott, a bokrok pedig, – mint mondják – máig is virágzanak.

A modern irodalom is tán ép oly kevéssé szereti Marcus királyt, mint Trisztán szerette; melyből láthatni, hogy napjainkban a megtámadásokra nézve gyakran elégséges ok: ha valaki az igazságért bátran síkra száll.

Távol legyen tőlem, hogy egy gátló törvényt alkossak, mely a már úgysis korlátolt sajtószabadságot még inkább megszorítsa. A sajtó visszaéléseit – úgy hiszem – maga a szabadság fogja bizonyos mértékben orvosolni, mert a kormány a censura fegyverével mindent eltávolít maga elől, mi útjában áll. Mert ki nem tudja, hogy a mi a kormányt leginkább akadályozza, az a gáncsolás, melyet tettei miatt von magára, s mivel ép az egyház szava az, mely mindenkor a legnagyobb függetlenséget és tekintélyt követeli magának, tehát első sorban ezt fogná elnyomni. – Szabadságnak örvendett az egyház a régi pogányság iszonyú botrányai és vérengző üldözései között; ellenben elnémult az orosz rendőrség kérlelhetlen szigora alatt.

Nyomtalanul elvész az az állam, melyből egy alak sem magaslik ki, mely a hatalmasokkal szemben mondani merészelné: – miként sz. János Heródesnek – „Non licet!” Mert az erőhatalom által korlátozott műveltség habár bizonyos körülmények között üdvösnek tartható is, a hit szempontjából csak

istenkáromló szolgaság, ész tekintetéből pedig a lélek becstelenítésére vezető út.

Azoknak pedig, kik az igazságot és az igazságosságot szeretik, midőn a közügy érdekében sikrasszállanak, joguk van mindenkinek, kit Isten vagy szónoki vagy írói képességgel megáldott, azt mondani: légy az igazság hírnöke és ne haszonleső, terjeszsz világosságot és ne sötétséget. Legyen zászlód az igazság, és ne a haszon vagy dicsőség legyen bálványod. Ne mérgezd meg a lelkeket, de üdítsd föl azokat életetőnektárral, és az Isten nevében kérlek, hogy soha senkinek okot ne adj az igazság rágalmozására. Legyen a haza, szellemed és önfeláldozásod által, más népek előtt utánzásra méltó példányképpé, az előrehaladás nagylelkű védőjévé és a közmeggyőződés bajnokává.

Midőn a romai győzők a Capitoliumba mentek, a rabszolgák, hogy őket győzelmi mámorukban mérsékletre bírják, utánuk kiálthatták: *Memor esto conditionis tuae!* Napjainkban némely íróra szükséges volna, hogy ezen szavakat meghallgassák és szívökbe véssék, nem azért, hogy azon elbizakodottságot, melyet maguk iránt táplálnak, mérsékeljék, hanem, hogy nemes hivatásuk öntudatára ébredjenek.

A lángész akár akarja, akár nem, ha már valamely műre nagyságának bélyegét nyomja, akkor ez tekintély fog lenni: az eszméket vagy bemocskolja vagy tisztázza, fölmagasztalja vagy lealacsonyítja, megrontja vagy szentesíti. Az emberiség ezen hatalom előtt meghajol, anélkül, hogy arra gondolna, misze-

rint tőle szabaduljon; anélkül, hogy igáját lerázni akarná még inkább terheli vele magát; anélkül, hogy ez által magát lealázva érezné, büszke reá. Működése országot alkot, mely évszázadokra fenáll, s ezek növekvő tekintélyt adnak neki, mely az előrehaladó nemzedékek tetszésével találkozik. A lángész mindenkihez szól, mindenki által megértetik, s mindenkit bámulattal tölt el századokra terjedő hatása. A népek szelleme önkéntelen áll meg minden nagyszerűség előtt, megszereti azt a mit csodál és utánozza a mit szeret; s valamint Krisztus a keresztfán, úgy ő is fölkiált: Sitio! Mert szomjúhozik a szép, a magasztos és véghetetlen után. Jaj azon lángelmének, ki a népek szellemét megcsalni akarja, hogy lealacsonyítsa, s ki azt üdítő nektár helyett ecet és epébe mártott szivacsral kínálja.

Egykor Bolognában fényes találkozás volt a pápa és V. Károly császár között. Ugyan ekkor a pápai udvarban Titian a hírneves férfiú egy nagyszerű festmény elkészítésével foglalkozott, épen a létrán állott, – melyet a festésnél használt – midőn a testőrök fölnyitván a kaput a bástya mellé sorakoztak, egy szolga pedig hirtelen belépván, hangosan felkiáltott: „a császár!” Néhány pillanat alatt belépett a császár. Titián bámulat s öröm közt szállott le a létráról, de lejtőtében véletlenül kiejté kezéből ecsetjét. V. Károly kissé előre lépván fölvevé az ecsetet és átadá a művésznek, mondván: Titián méltó arra, hogy a császár szolgáljon neki. Nekünk is ezt kellene tennünk mindazon művészszel, kinek szelleme oly remek műveket

teremt, melyek szemlélése képes érzékeinket elbűvölni, lelkeinket pedig a nagyszerűhez fölemelve gyönyörködtetni.

Nincs szebb az oly leieknél, melynek szeretetében az isteni szeretet tükröződik vissza; de az oly szellemnél sincs rútabb, mely hatalmánál fogva más lelkek lealacsonyítására és megbecstelenítésére törekszik.

Közönségesen barbároknak tartják azokat, kik valamely emlékszobrot megbecsteleníteni vagy valamely remekét a művészetnek megcsonkítani merészlik; azonban épen azok, kik e miatt panaszkodnak, az emberi lelkeket, a Teremtőnek ezen remekeit, naponkint megbecsteleníteni nem iszonyodnak. Ha egy etrusiai edény eltörik, ha valamely oszlopot kissé megcsonkítanak vagy valamely kisszerű csatornát lerombolnak; akkor már nyugtalankodnak, mintha isten káromlások történtek volna; ellenben semminek sem tartják azt, ha valamely lelket tévútra vezetnek, a lelkiismeretet meghazudtolják, az emberi szívet bemocskolják és az erényt tönkre teszik.

Oh ezen emberek soha sem fognak megismerkedni a szív igaz örömével. Ezen kimondhatatlan Örömben egyedül az részesül, ki azon öntudatban hal meg, hogy ő sohasem „botránkoztatott meg egyet sem a kisdetek közül;” ki azon öntudatban hal meg, hogy egy erényes nőnek angyal tisztaságú lelkét sohasem sértette meg, sőt inkább tisztelte és védelmezte; ki halálos ágyán azt mondhatja, hogy ő a gonosznak országát egy újnyival sem terjesztette, hanem ereje szerint az

üdv-országa határait tágította, végre ki azon gondolat-
lattal hal meg, hogy minden tehetségét oda fordította,
miszerint az igazságot ápolja és a lelkiismeret hatal-
mát erősítse, és csak egy szenvedélynek t. i. azon
óhajnak hódolt, hogy Isten iránti szeretetből a lelkeket
megmentse.

IX. FEJEZET.

A tiszta lelkiismeret belső örömeiről.

A lelkiismeret oly barát, mely arra ösztönöz,
hogy a boldogságot fáradsággal nyerjük el: „Boldog
az az ember, ki megtalálja a bölcseséget és, ki bő-
velkedik okossággal. Annak megnyerése jobb az ezüst-
kereskedésnél, gyümölcse pedig a finom és igen tiszta
aranynál. Drágább minden gazdagságnál és semmi kí-
vánatos dolog sem hasonlítható hozzája. Napok hosz-
zasága van jobbában, balkezében gazdagság és di-
csőség. Az ő utai szép utak és minden ösvénye bé-
kesség. Életfája azoknak, kik megragadják azt, és
ki meg tartja, boldog az. Fiam! ezek ne távozzanak
szemeid elől; őrizd meg a törvényt és a jó tanácsot,
és élete lesz a te lelkednek kedvessége torkodnak.
Akkor bízvást jársz utadon, és lábod meg nem ütkö-
zik. Ha aluszol, nem félsz; megnyugszol, és álmod
gyönyörűséges leszen.”¹⁾

¹⁾ Példabeszédek 3, 13. 24. „Ha a cinkosok tudnák
– mondja Franklin, – mily előny a becsületesség, akkor töb-
ben becsületesekké válnának, ha az pajzánsgából történnék is.”

Ezen szavakkal, az erényre való buzdítás végett a bölcs azt akarja értésünkre adni, hogy a bölcsesség eltekintve azon áldozatoktól, melyeket tőlünk kivan, már ezen a világon is a legtisztább Örömök forrása. Es valóban a tiszta lelkiismeret e földön az igaznak három megbecsülhetetlen jót biztosít, amelyektől semmiféle erőszak sem foszthatja meg: békét a szerencsében, dicsőséget a magányban, reményt a szerencsétlenségben.

I.

Midőn Dantét számkivetették, egy este menekülés alkalmával egy zárda kapujához érkezett. A barát, ki az ajtót kinyitá, kérdé tőle: mit akarsz? Nyugalmat, így felelt a nagy száműzött. Ugyanily nyugalmat kivan lelkünk, minőt Dante kért, s ezt egyedül a lelkiismeret adja meg. Ezen igaz, benső nyugalom, melyet semmi sem zavarhat meg, nem más „mint megnyugvás sorsunkban.” Az igaz mindig nyugodt, mert lelkében, szívében s akaratjában minden teljes rendben van. Ezen nyugalom senkitől sem függ; az igaz ugyan megfosztható szerencséjétől, mert elragadhatunk tőle oly tárgyakat, melyeket szeret: hanem nyugalmatól megfosztani nem lehet, mert ez benne oly szabad cselekedetnek nyilvánulása, melytől csak fontosabb okok foszthatják meg. Valamint a zsarnokság az embert meg nem foszthatja az erénytől, úgy a despotismus (kényuralom) sem ragadhatja el tőle azon

nyugalmat, melyet az erény szül. Azért monda az Üdvözítő az ő tanítványinak, kikre vértanú halál várt e szavakat: „Nektek adom nyugalمامat. „Ezen nyugalom örökségtek leend, dacára a zsinagógának, dacára Nérónak és azon fájdalomnak, melyek reátok várnak, dacára a halálnak, melynek eléje néztek. Ezen ígéret alapítá meg a szentek megelégedettségét és tartja fön évszázadokon keresztül az igazakat a megpróbáltatás legborzasztóbb napjaiban.

Valjon áll-e ez azokra nézve is, kik kötelességüket megszegve, az igazság törvénye ellen vétettek? Nem. „Gonoszoknak nincs nyugalomuk.” Ők csak szenvedélyeik játékszerei, melyek rajtok szakadatlanul erőt vesznek s folytonosan diadalmaskodnak, hasonlóan a tenger hullámaihoz, mely nyugalomban soha sincs; ők örült gyermekek, kik folytonosan tévúton bolyonganak. Szeretnek az örjöngésig, gyűlölnék a dühöngésig, féltékenyek az esze veszettségig, szomorúak a kétségbeesésig, állhatatlanok, miként a tárgyak, melyek őket elfoglalva tartják. Minden ellenmondás felingerli s minden csalódás elkészeríti őket. íme ezen színésznő megbukott, azért elkeseredik, ezen asszony látja a bált közeledni, de mivel nem jelenik meg az, aki őt tündériesen felékesítse, elkeseredik; ezen fiatal ember imádottjától levelet kap, melyben neki kosarat ad, elkeseredik; ezen börzejáték ama pénzügyerre nézve szerencsétlenül ütött ki, tehát elkeseredik. Mindezen szerencsétlenek boldogsága oly ingatag, hogy mindentől, a szeszély, a feledékenység, a véletlen, sőt még a távsürgönytől is függ.

A szerelemnek, különösen ha már a rendes mértéken túlment, szokása a többi szenvedélyeket is felszabadítani. Félünk, hogy nem tetszünk annak, kit szeretünk; folytonosan vizsgáljuk tekintetét és arcvonásait, félvén, nehogy elítéltetésünket olvassuk ott. Rabszolgái vagyunk kívánatainak, szeszélyeinek és gyengeségeinek. Nem bízunk sem ő benne, sem másokban, sem magunkban. Félünk hűtlenségétől, a képtel nyugtalanít a gyanú fáraszt bennünket, kétségbeesést és öngyilkosságot okoz a bizonyosság.

Mindazáltal a gaztett először nem az emberek, nem a körülmények, – hanem a lelkiismeret mardosása által bűnhődik. Istennek, amint gondolom, nincs szüksége arra, hogy magát megbőszülj a, mert a bűnös lelkiismeret magára vállalja ezen gondot és rendesen végre is hajtja.

A lelkiismeret furdalása az egyedüli baj az emberekben, melyen Isten nem könnyít. Ezen emésztő féreg rágódik a bűnösön és mindenütt követi. Mardosását éjjel és nappal érezteti, megfosztja a természet minden élvezetétől és fönségétől; megmérgezi az örömeket s kétszerezi a bánatot. Azon szerencsétlen, kit ez mardos, kényszerül megvallani: én csakugyan elvetemült ember vagyok! Csak úgy élhet ő, ha mindenről megfélekedzik, s kétségbeesésében a részegeskedésnek adja magát, azt gondolván, hogy csak akkor lehet vidám, ha egészen barommá aljasul. Minden félelmet gerjeszt benne. A harangszó megzavarja őt, más becsületes embernek, de különösen a papoknak tekintetét nehezen tűri. Erkölcsi oktatást hidegvérűen nem hallgat-

hat. Ki jelenlétében becsületességről beszél, arra már boszankodik. Gyűlöli azokat, kik őt megvetik és megveti azokat, kik neki hízelegnek. Ha gazdag, akkor szolgálói nem tudják, hogy miként tegyenek kedvére, és csodálkoznak ingerültsége és ellenmondó intézkedése felett, anélkül, hogy okát csak sejtenék is. Almai olyanok, mintha az Alpok nehezednének reá, és mósolya csupán arctorzítás. ¹⁾

Schakespeare fenségesen ecsetelte a lelkiismeret mardosásának keserűségét: „Egy csepp vér van kezemen, mondja Lady Mchet, és Arabia minden illatszere sem tudja annak szagát elnyomni,” és reménytelen fájdalmához hozzá teszi: „a megtörténtet nem történtté tenni lehetetlen.”

Ezen asszony egy királyt, vendégét ölte meg; – szörnyeteg volt – fogja valaki mondani, ezek pedig hála Istennek ritkák. Igaza van, azonban ki fogja leírni azoknak lelkiismeretfurdalóit, kik anélkül, hogy embervérrel mocskolták volna be kezeiket, a miatt aggódnak, hogy valakit elárultak? Az asszony hűségesküjét nem szegheti meg anélkül, hogy nyíltszívűségét, önbecsületét és nyugalma el né veszítse. Érezni fogja süllyedését, de nem mer arra gondolni, hogy hibáját elismerje, természetesen a félelem miatt, s ő képtelen oly áldozatot hozni, mely őt ismét fölemelje.

¹⁾ „Bark gróf ur! így szólítá meg egykor Mária Terézia Svédország követjét; Lengyelország ügye kétségbe ejt.” „Asszonyom! válaszolt a gróf a fejedelemnőnek, a felsőség csak Istennek tartozik” számot adni.” – „Épen ettől félek,” fejezte be a párbeszédet a fejedelemnő.

Ezen szándékos vaksággal elüzi bánatját és nehezíti az erényre való visszatérését. Első hibája csak gyöngeesség vala; ezen erkölcstelenségben való önkéntes megmaradása romlottsággá fajul. Érzi szerencsétlenségét, hogy t. i. oly férfiúval áll összeköttetésben, ki egyedüli akadály a boldogságának s csak egy lépést kell tennie addig, hogy ezen szerencsétlen helyzetből annak meggyilkolása által meneküljön. Ha az asszony ezt nem teszi, akkor csak szenvedéseit fokozza. Hogy pedig zilált lelkiismeretét megnyugtassa, szerelemtől gyötört szívbánatában gyönyörködik, és ezen bánatok teszik szükségessé, hogy mesterfogásokat használjon, melyek fölgerjeszszék szégyenérzetét. Ő kételkedik oly férfin hűsége fölött, ki csak élvezeteket hajhász; fél annak gyanújától, kit megsértett s fél annak gyanújától is, kinek karjaiba veté magát. Azon kényszerhelyzetben van, hogy ura előtt mosolyogjon, kinek adott hűségét megszegte, fél minden pillantásától, tartózkodva ejti ki a legegyszerűbb szavakat is, és férje legtermészetesebb eljárásán is megütközik; mert fél, hogy felfedezi esküszegését és ezen borzasztó nyilatkozatot olvashatja ki belőle: „Tudok mindent!”

Szenvedéseinek jutalma, hogy szenvedélyei folyton apadnak; izgatottsága elégedetlenséget szül és követeléseit egész az ingerültségig növeli. A féltékenység és a lelkiismeret mardosása által gyötörtetve, szíve kiaspasztja a könyeket anélkül, hogy tudná fájdalmának okát. Néha azonban bizonyos szeretettel vegyült bánat kényszeríti őt, hogy kétségbeesett állapotában hibájának bevallásában keressen enyhülés

de csakhamar érezni fogja, hogy a hízélgés egyik kötelességévé vált, melytől csak úgy szabadulhat, ha széttépi ama szívet, melynek bizalmával visszaélt. Akkor esedezik azon férfiú részvéteért, kit meggondolatlansága és kétségbeesése által fárasztott. Ezen önérdéket hajhászó férfiú, kinek szerelme csak lázas roham volt, tudtára fogja adni, hogy már-már unalmassá válik előtte s nemsokára kíméletlenül el fogja magától taszítani, miként iskarioti Júdást eltaszították a zsidók, és a Synedriumtól lelkiismerete furdalásáért vigasztalásul ezen kétségbeejtő feleletet kapta: „Te lássad.”

Oh kábultsága a szívnek, te édesnek látszol, mint a méz, de nem sokára keserű lesz, mint az üröm! Ha a nők mindezt megfontolnák és a megpróbáltatás idejében imádkoznának, akkor nem fognák ezen kétes szerencsét oly drágán megvásárolni. Sohasem fognák magukat elhatározni azon kínra, hogy a borzasztó unalom szégyene és gyötrelmei közt, melyben csak a lelkiismeret mardosás honol, ezen szavakat intéznék magukhoz: csak egy kíváncsiatom van; feledni, hogy megfertőztetve és megvetve vagyok! Ezért szívesen lépek a legborzasztóbb kintpadra. S mivel oly tisztelt, oly szeretett valék, s mivel e házban, ezen vendégek, gyermekek és szolgák között, mint királynő éltem: lehetetlen megbárátkoznom azon öntudattal, hogy ezen oly jó, oly tiszteletreméltó és szabad embert annyiszor megcsaltam; lehetetlen felednem, ha akarnám is, hogy az

iránta való hűséget megszegtem. Ah! borzasztó e gondolat, mint a pokol.

Szegény tévelygők, sírjátok, de reméljeteK egyszersmind. Az isteni tanító nem oly kérlelhetetlen, mint az emberek; ő mindig gyöngéd a bűnösök iránt, és csak bűnbánatot vár, hogy bűneiteket megbocsássa. Nem a kétségbeesés könyeit kívánja ő, hanem az alázatos bánatét, és ha vétkeitek őszinte vallomása közt sírni lát benneteket, akkor sebzett szívetekhez azon kimondhatatlan édes szavakat fogja intézni, melyekkel Magdolnát megvigasztalta: „Menj békében!”

A nőnek inkább szívében, mint egyéb tehetségeiben van azon erő, melylyel a lelkiismeret mardosásait eltávolíthatja, és talán ez a legszebb jellemvonása, íme itt egy anya, kinek hibái egész életére szégyenfoltot vetettek. Míg ő csupán saját érdekében cselekedett, addig minden panasz nélkül dacolhatott egy egész város egykedvűsége- és megvetésével. De most egy szeretetreméltó leánykát lát szemei előtt nevelkedni, ki megfosztja vele magányát anélkül, hogy szomorúsága okát megismerné. E leány már-már 18 évet ér el, és senki sem veszi észre, hogy ő is él e világon. ÜnnepeK ünnepeK után következik s múlik el, és senkiséK gondol arra, hogy e szende virággal ékesítse termeit; ha pedig részvétből meghívatik, egészen egyedül áll, kiteve minden szemszúró pillantásainak, melyek mindent, csak jót nem jelentenek. A leány anyjához húzódik, mintha véd-szárnyai alatt keresne menedéket a világ kíméletlenségei ellen, melyek a fájó mellözés minden nemét

kiaknázzák. Ügyes mesterfogással távoznak el a nők és susognak; a férfiak megnézik, nevetnek és tovább mennek. A gyermek csak bámul és elrémül. Feltűnést okoz ugyan a kedves lányka, gazdag kincs, csillogó világoosság; de az anya! e paradicsomban keresztül szenved a pokol minden gyötrelmeit. Ezen iszonyú és frivol tömeg farizeusi türelmetlenségét átkozva, így szól magához: Önhibám és elaljasodásom oka, leányom fájdalma-, s megaláztatásának. Leányom szép és ártatlan, mint az angyal, és ha valaki őt megveti, az csak az anya hibája miatt történik.

Oh lelki gyötrelme az önmagáról megfélemedezett anyának! iszonyúak a te szenvedéseid; de mindamelllett enyhíti azt az Isten, mert közelebb vonja őt szívéhez.

Az emberiség összesége bizonyágot tesz a lelkiismeretről és arról, hogy az elenyészni nem fog. Ha minden kihalna bennünk, ha nem kellene azon nagy bíró előtt számot adnunk cselekedeteinkről, ki a síron „túl Ítélszéke elé rendel bennünket, akkor a lelkiismeret mardosása nem gyötörne. A nyilvános büntény tán félelemmel tölthetne el bennünket s a világi igazságszolgáltatás miatt nyugtalanítana is, de titkos hibáink miatt nyugodtan maradnánk. De akármit tegyen az ember, hogy nagy bűneit elfeledje, habár érzi is szabadságát, habár itt nem is vonatik felelősségre, mégis gyöttri őt a lelkiismeret, mely benne gyökeredzik. „A tigris széttépi zsákmányát, és nyu-

godtan alszik; az ember gyilkosságot követ el és éber van.”¹⁾

Sokan, hogy szenvedélyeiknek annál nagyobb lelki nyugalommal hódolhassanak, a lelkiismeret elaltatását is megkísérték, s másoknak is hasonló eljárást tanácsoltak, mondván: „Csodálatos nyugtalanság bántja lelketeket? A titok, mely titeket gyötör, tulajdon művetek: ti a természet ellen oly törvényt állítatok föl, mely önmagával ellenkezik. Nem csoda tehát, hogy egész életetek egy nagy ellenmondás, hogy önmagatok képezitek magatokban a meghasonlást, s mégis azt kérditek, honnét származhatik! Hagyjatok föl az ábrándokkal, bontakozzatok ki előítéleteitekből, s ismét föltaláljátok a nyugalmat. Ha vágyaitokra s a szükség szavára hallgattok, akkor csak a természet engedményeinek hódoltok, mely gyönyöreivel jutalmaz benneteket. A természet törvénye parancsolja-e a tisztaságot? és ha nem parancsolja, kinek van joga parancsolni? Istennek talán? de hiszen Isten alkotója a természetnek, tehát a természet szava nem más, mint az Isten szava. Az Isten és természet fogalma tehát csak azt bizonyítja, hogy testünk összes vágyainak, szükségleteinek és gyönyöreinek nyugodtan szolgálhatunk, a többi csak álom és csalódás.”

Az ilyen állítás nem érdemli meg, hogy megcáfoltassék; hisz a közérzet mindig pálcát tört fölötte. Az emberi lélek eredeti szentségét elveszítvén, tisztelettel őrzi meg emlékeit; ő ezen büszkeséget a há-

¹⁾ Chateaubriand „A kereszténység szelleme.”

zasságtörés szennye alatt is hordozza, s midőn az ember lelkiismeretének megnyugtató végett a léleknek értésére akarja adni, hogy ő csak egy kevés sár, akkor ezen lealázó öngazolást, mint vérző gyalázatot utasítja vissza.

Mások ismét azt taníták, hogy az ember Istenéhez hasonló hatalommal bíró gonosz szellem uralma alatt áll, és a világ két végtelen, egymástól ellenkező lénytől kormányoztatik. Ezen állítás, mely csak gúnyos fogadtatást érdemelt volna, oly fogadtatásnak örvendett, hogy Európának egy napon a keresztes háborúval kellett magát fölfegyvereznie, hogy az erkölcstelenségnek, mely e tan folytán származott, gátot vessen, mert a szenvedélynek a lelkiismeret elnémítására szolgáló minden eszköz kedves, még a képtelenség is, melyet a józan ész kérlelhetetlenül elítéli.

Végre föllépett egy napon a költői bölcsész, ki inkább szájalmat érdemel, mint megvetést; ez megfigyelve önromlottságát így ámítá magát: „Jean Jacques, te jó voltál midőn születted, ki rontott el téged? talán korod? A társaság nélkül, melybe később keveredtél; a hálátlanságot, melyet a védelmező alávalósága csak növel: az irigységet, mit másoknak büszkesége okoz; a nagyra vágyást, mely az álláskülönbségből ered; a tobzódást, mely az elámított szerelem leánya; a színlelést, mely egyetlen védelmi eszköz a hamisság fortélyai ellen, es a többi vétkeket, melyeket a világgal való érintkezés tárt föl előtted, – sohasem ismerted volna. Miért hagytad el hegyeidet és tavaidat? – Ha magányodban megmaradsz, a nagy

városok nem tanítottak volna meg hírnevükkel gonoszásaikra, és senkitől sem ismerve jobb emlékkal költöztél volna sírodba.” így beszélt önmagához a szegény világbölc. De ha szíve alázatossággal birt volna, akkor mellét verve így kiált fel: „Jean Jacques, Isten téged jótéteményeivel halmozott el és szabadságot adott, hogy azt az ő dicsőségére használd fel, de te azzal magad és mások romlására visszaéltél; így tehát csak önmagadat vádolhatod hibáid és szerencsétlenséged miatt!” De ő csak a büszkeséget ismerte, mely sokkal elfogultabb, hogy sem ily szemrehányással illetné, őt, s e büszkeség szülte benne azon előítéletet, hogy: „Az ember jónak születik: csak a társaság rontja meg őt.”

A tiszta lelkiismeret azonban ez igazságtalanságot és hálátlanságot nem ismeri; mert nem bántják a nyugtalanságok, melyekből ilyfélék származhatnak. A tiszta lelkiismeret a helyett, hogy szomorúsággal gyötörné az embert földi életében, inkább megfigyelteti vele az Isten végtelen jóságát, a természet szépségét, az embernek a tökélyetedségre való képességét, az életnek és halálnak kellemes voltát. Az megengedi az igaznak, hogy a világot nélkülözve önmagának éljen, a nélkül, hogy felette sokat szenvedne, minthogy: „A vidám szív jókedvű a vendégségnél, mert étkei gondosan készíttetnek.”¹⁾

Semmi sem oly nehéz magasabb tehetséggel bíró emberekre nézve, mint folytonos nyugalomban élni. Ők

¹⁾ Ecclesiast. 30. 27.

a nyugalmas napoknak egyhangú egymásutánját, miként ez a magán életben szokott történni, nem szenvedhetik. E hideg nyugalom sír gyanánt tűnik föl előttük. Ők nem nélkülözhetik az izgalmat s egyéb olynemű tragoediáját az emberi életnek, melyekben előbbi nyilvános foglalkozásaik között jelentékeny részük volt. Többen folytonos unalom között, mások érzéki szenvedélyeknek hódolva, élik át éltük rövid napjait, a legnagyobb részt pedig a boszúnak lassú mérge emészti meg. Ha vész után nyugalmat óhajt az ember élvezni, szükséges, hogy tudjon lelkével és az Istennel beszélni; hogy pedig e beszélgetésnek eredménye legyen, kell, hogy az erény Istennel és lelkünkkel helyes összeköttetésben álljon. Az igaz átérti e titkot, azért mindenből nyugalmat képes meríteni, mely földi életét kedvessé és áldásossá teszi. Tavasszal édes érzelemmel mereng a virányon, a madarak dalán és az erdő csendjén, s ha a tél e tiszta örömeitől megfosztja, a kandalló tűzénél számára új boldogság terem.

Ha én a nyugalomról beszélek, melyet az erény ígér, nem akarok minden látszatos erényt ideérteni, a mit t. i. az ember félelemből gyakorol, annak minden szeretete nélkül. Az ily erény nagyon törékeny s majdnem mindig szerencsétlenséggel jár. Nem élet az, ha úgy él valaki, mint Tantalus, ki vágyait sohasem elégíthette ki, ha folyvást gyönyörről álmodik, melyet sohasem élvezhet, ha napjait sóvárgásokkal, vitatkozási zsörtölődésekkel és a boszuság keserveivel epésekké teszi.

Mi a világot nem tudjuk megváltoztatni; de vágyainkat igen.

Ezt meg is teszi az igaz, ki nem elégszik meg azzal, hogy a kötelességeket csak megismerje, hanem azoknak megkedvelésére és betöltésére törekszik, ami sikerül is neki. Szenvedélyeinek korlátozása után oda jut, hogy csak oly vágyakat fedez fel már magában, melyeket szegény nélkül ápolhat és vétség nélkül elégíthet ki. Nem mondom, hogy ily ember aztán boldog is, mert nagyon jól tudom, mikép a valódi boldogság nem ezen a világon gyökeredzik; de ő egy kincset bír, mely többet ér, mint a földnek minden aránya; miután az ő lelkiismerete egy szentély, hol „*Justitia et pax osculatae sunt.*”

Láttatok-e már egy keresztény falunak lakóit, a mint valamely ünnepen templomba mennek? A meghatottság, mely engem egy ily pillanatban elfogott, most is emlékemben van. Az agg, ezüsthajával vidám léptekkel haladt előre; az új házas férfiú, karján vezette nejét; a földművelő, tisztességes ruhába öltözve megérteni látszott, hogy valóban az Isten fiai közé tartozik; a gyermekek kedélyes Örömmel siettek a templomba az ő edzett, egészséges alakjaikkal. Már külsejökön is feltűnt a benső örömnök s az Istenben helyezett bizalomnak kinyomata, honnét a szomorúságnak és irigységnek még árnyéka is száműzve volt. A kunyhó lakója mosolygott a vár urára; a hódolat csak elégültség színezetével bírt az ő ajkain, és a megelégedettség csak sejtelemszerű kifejezése volt egy magasabb érzelemnek, mely bensejé-

bői áradt ki. A ki e jelenetet figyelemmel vizsgálta, elmondhatta, hogy Jézus Krisztus kegyelme teszi a népeket boldogokká.

II.

„A ki Istent féli jót cselekszik; és ki az igazságnak megtartója, eljut hozzá. Es eléje megyén, mint egy tisztos anya, és mint szűz menyasszony fogadja őt. Élteti őt az élet és értelem kenyérével és az üdvös bölcsesség vizével itatja őt, és megerősödik benne, és el nem hajol, és megtartja őt, és nem szégyenül meg, és felmagasztalja őt felebarátainál és a gyülekezetnek közepette megnyitja száját, a bölcsesség és értelem lelkével betölti őt, és a dicsőség öltözetével ruházza fel őt, vigasságot és örvendezést halmoz reá, és örök nevet ad neki örökségül.”¹⁾

Valóban az erény nemcsak nyugalmat ad az igaznak, hanem dicsőséget is, s ezen dicsőség a legszentebb szabadságból ered, az Isten gyermekeinek szabadságából.

Minden szenvedély egy-egy zsarnok, mely elnyomja az akaratot: és csak azért törekszik uralomra, hogy minket lebilincseljen, és a tények, melyekre ingerel, a léptek, melyekre ösztönöz, majdnem mindig félelmet szülnek, minthogy az igazságot sértik. Csak azon igaz ember valóban nagy, a ki meg tudja magát győzni, mert egyedül ő a valódi értelemben

¹⁾ Eccless. 15.

vett szabad. Ő Istenen kívül senkitől sem fél, nem az emberektől, mivel tiszteli jogaikat, nem a lelkiismerettől, mert az megnyugtatja őt. Nem tarthat az aljasságtól sem, mely lealacsonyítaná; mert aljasságról csak azok vádolhatók, kiknek oly erős vágyaik vannak, hogy semmit sem képesek maguktól megtagadni; az igaz azonban teljes meggyőződéssel mondhatja, midőn egy lenéző pillantást vet a költséges hiúságokra, melyekre mások törekszenek: „Mennyi dolog van, a miket én nélkülözni tudok!”

Az erény korlátozza a szükségleteket, és egy valóban ép értelem mindenkor tud a test kívánalmai fölött uralkodni. „En megöszültem, monda a királyi látnók, miután már ifjú voltam; de az igazságszeretőt sohasem láttam elhagyatva és övéit kenyér után menni.” A becsületes, mértékletes munkás férfiú megtudja szerezni kenyerét, s mentve van minden megalázás és szégyentől, mely pedig a rossz lelkű embereket érni szokta. A nélkülözés alapja mindig egy erénynek megsértésében fekszik. A mértékletes élet gyarapítja a földi javakat a gyönyörhajhászás pedig apasztja. Az erény táplálja a lelket, a lélek pedig éleszti a testet. Azért mutatta magát az Isten kevésbé bőkezűnek az ideiglenes javak osztogatásában, míg a lelki javak adásában oly igen bőkezű volt. Hogy az emberi-nem földi javakban túlságosan ne bővelkedjék, ezt maga az Isten akarta, mert az igazi gazdagság s a valódi nagyság az erényben áll. Ezen igazságot napjainkban kevesen értik, s innen van az, hogy korunkban az utilismus elve inkább-

és inkább nagyobb mérvet ölt, mely lázasan ragadja nemünket a földi javak megszerzésére, s az érdem szerzésre adott rövid időt is elrabolja tőle.

Az igaznak dicsősége, továbbá saját érdemének tudatából vezethető le. Ezen tudat indíthatta az apostolt e mondásra: „A mi dicsőségünk tanúbizonysága lelkiismeretünknek. „

Az igazi nagyság abban áll, hogy Isten előtt tiszták legyünk; a világ mégis inkább akar tisztának látszatni, mint valóban az lenni, és itt van a baj. Az erényes ember elvetvén a pusztá látszatot, a valóság után törekszik. E törekvés közben adja tudtára lelkiismerete, hogy ő Isten előtt nagy, mivel tiszta, s e nagyság, anélkül, hogy elbizakodottá tenné, inkább ösztönzi őt az égiek felé emelkedni s a földiektől eltávolozni. A lélek érzi saját becsét, érzi, hogy ő változhatatlan, mint a szabadság, melyet önmaga hoz létre. Felsőbbségének e tudata valódi nagygyá teszi az igazat, eltöltvén egész lényét, anélkül, hogy elvakítaná, mint az áldicsőség, mely nem igazságból, hanem pártfogásból ered, és a mely anynyival inkább elámít, minél kevésbé van megérdemelve.

Ezen belső érdem azonban nem marad örökké lappangva a lélek rejtekeiben, hanem előtör, hogy elkészítse az igaz számára a fénykoronát. Lehet valaki még oly félreismert, lehet megalázott, mégis vannak részvevői és barátai, kik tettei előtt, ha azok az igazság jellegével bírnak, teljes készséggel meghódnak, így marad az ember neve becsületben, s egy

név, melyet szennyfolt nem homályosít, többet ér, mint a gazdagság.

Boldogok, kik szennytelenül fenntartják nevüket, mert ez, több oly eséstől megóvjá őket, mi lelkük üdvét veszélyeztethetné. A becsületes emberre nézve semmi sem keserűbb, mint önlealacsonyításának tudata, melyet első hibája után érez. Ő nemcsak magaveti meg magát, hanem attól is megvettetik, ki őt örvénybe sodorta.

Az elbukott nő sohase feledje, hogy nincsen szigorúbb bírója, mint épen büntársa, ki ha nyíltszívű volna, a pillanat elmúltával bizonyára elmondaná: „Mit gondolhatnék most felőled egyebet, mint, hogy te egy hiu, meggondolatlan, szívtelen teremtés vagy, kinek hálátlansága rettenetes! Te egy nyíltszívű férfítól szerettettel, kinek jólétedet és kényelmedet köszönheted. Minden örömed az ő szenvedéseinek születtje, nincs egyetlen napi fáradalma, egyetlen éji virrasztása, mely ne éretted történnék. Mivel azonban modorom kellemes volt előtted, mivel hazugságaim tetszettek, engem azon férfiúnak, gyermeked atyjának, elébe tettel! S ime most kedvemért fölállózád annak élte nyugalmát. Most sajnállak tégedet és utálattal fordulok el magamtól, de becsülni soha sem foglak.”

Oh nők, mindnyájan erényesekké lennétek, ha azoknak lelkében tudátok olvasni, kik félrevezetnek benneteket.

Ha a férfi elveszti lélek nagyságát s barom módjára alacsonyítja le magát, akkor szem elől téveszti

hivatását. A végtelenség csak az ész koholmánya gyanánt tűnik fel előtte s egész törekvése csak az érzéki tünemények ismeretére szorítkozik. Az igazságosság nem oly törvény lelkiismerete előtt, mely a kötelmeket eléje szabja, nem oly világosság, mely a szabadsággal bíró lényeknek örök rendeltetését nyilvánítja, hanem egyszerű számítás, mely anyagi érdekeinek kedvez. Jószívúséget csak akkor gyakorol, ha érdekei ösztönzik arra. Pedig egyedül az erénynek köszöni az ember saját természetének méltóságát, s azon előjogot, mely szerint ő, mint az apostol magasztos kifejezése mondja, „az isteni természetben részes.”

Ez vezeti elménket az igazságra, szívünket a boldogságra s akaratunkat azon szent elhatározási módra, melylyel maga az Isten bír, ki maga az igazság és boldogság. Az emberi tehetségek e harmoniáj a s a belőle folyó jó cselekedetek oly szépség birtokába helyezik az embert, mely minden természeti szépséget fölülmúl. Mit szóljak a valódi jószívúség nyilvánulásairól? Ezek láttára önkénytelenül is jóakarató szívre következtetünk. Az ő hallgatásának külön ékesszólása van, mely érdekelni képes. Megindít beszéd nélkül, tetszik anélkül, hogy tudnók. Hatalommal uralkodik fölöttünk, mely semmibe sem kerül s melylyel még sem ér fel semmi egyéb hatalom. Különösen a jókról mondhatta Dávid: „Uram, a Te arcod világossága a mienkre jött s arra, mint pecsét nyomódott le. Az erény nem Isten az embe-

rek arcán, mint majd bizonyos napon látni fogjuk, hanem homályos jele szépségének. ¹⁾

Sokrates ugyan nem volt szép arcú, és lelke a kegyelem mennyei sugarát nem bírta, a testi szépség hiánya még sem tűnt fel ama magasztos pillanatban, midőn bírái előtt eme halhatatlan beszédet tartotta: „Nem az ékesszólás hiánya buktatott meg engem, hanem az, hogy nem voltam vakmerő és szemtelen, s mivel nem azt mondtam nektek, a mit legszívesebben hallgattatok volna; mivel nem sírtam és jajgattam, mivel nem akartam tenni és beszélni olyant, a mi, mint hiszem, hozzám méltatlant és a mit más vádlottaktól hallani szoktatok. De a veszély, melyben forgok, semmi okot nem szolgáltat arra, hogy olyasmit tegyek, mi egy szabad férfiúhoz méltatlan volna, s nem is sajnálom most, hogy ügyem így van védelmezve. Örömebb meghalok ily védelem után, mintsem megaláztatva éljek tovább. Nem volna nehéz megmenekednem a haláltól, ha magamat lealacsonyítani akarnám; de míg én öregségem s gyöngeségem dacára elsőséget adok a halálnak a gonoszság fölött: addig ti vádlóim, kik oly hatalmasok vagytok, inkább a gonoszság szolgálatába szegődtök. Reám tehát a halál vár, melyre ítéltetek; de ti szégyent és igaztalanságot fogtok hordozni magatokon, melylyel az igazság bélyegez meg benneteket. S nekem nem lesz nehezebb túrni a büntetést, mint nektek a ma-

¹⁾ A lélek magamagának készít testet; a latinok mondták: Corpus cordis opus.

gatokét. De talán így kellett ennek történnie, s én úgy találom, hogy ez így van jól.

Elfogadom tehát kezetekből a halált, de egy kérelmet intézek hozzátok férfiak: ha majd fiaim felnőnek s a nagyravágyástól ösztönöztetve az erény rovására gazdagság vagy bármi más után törekszenek, s ez által terhetekre lesznek; büntessétek hozzám hasonlólag. Figyelmeztessétek őket, mint én figyelmeztettelek titeket, hogy arra legyen gondjok, mire gondolniok kell, s hogy ne képzeljék magukat valaminek, midőn még semmik. Ha azt teszitek, akkor mind nekem, mind gyermekeimnek igazságot szolgáltatottok. En tehát a halálra megyek, ti életben maradtok; de hogy, ki megy közülünk jobb sors elébe, mindenki előtt rejtve van, csak az Isten előtt nem.”

A kegyelemtől megfosztott emberi természet az erény lépcsőjén nem mehet ennél magasabbra, szebb dicsőségre nem tehet szert.

Midőn az Isten átméri tekintetével a világot, hogy megkeresse, ami leginkább tetszik neki, akkor sem a művészet csodáira, sem az ipar óriási műveire, sem a gazdagság ragyogó pompáira nem függeszti pillantatát; mert tudja, hogy neki könnyű volna még nagyobbakat is létrehoznia: hanem igenis az ő szíve szerinti férfiúra tekint, s ha talált egy hű, becsületes embert mint Jób volt, az atya büszkeségével kiált föl, aki oly szerencsés volt, hogy hozzá hasonlónak láthatta fiát: Numquid considerasti servum meum Jób?

Vessünk egy futó pillantást az igaznak halálos ágyára, ki az egész környéken a legalázatosabb volt.

Ő mindig egyszerű életet élt. Ötven évig szántogatta, – senkitől sem háborgatva – néhány holdból álló telkét. Nem voltak messzeterjedő vágyai, szerényen a világtól visszavonulva egyedül kötelmeinek élt. Nemes tetteit titokban tartá, mindenki irányában nyájas és szolgálatkész volt s gyermekei szennytelen néven kívül egyebet nem örököltek. Környezete hasznára fordítá erényeit, anélkül, hogy az erényes férfiút elismerésre méltatta volna, azonban reá nézve mi sem vezett el; mert Isten angyalai minden gondolatát és nemes szívének minden jó kívánatát összegyűjtötték. De íme halálos ágyán Isten leszáll hozzá, hogy lelkét felvegye és fénykoszorúval övezze körül, mint az égbolt csillagait. Es ő e csudálatos jelenség által fölvidámítva érzi magát.

Oh férfiak! kik félreismerve s a nyilvános életből száműzve vagytok, ne sajnáljátok a dicsőséget, melyet az emberek megvonnak tőletek, hanem elégedetek meg azzal, mit az igazság ígér; Krisztus, az emberiségnek jótevője, legyen menedéktek és reményetek. Jöjjetek hozzá s ne féljetek: Jézus most is ép úgy szereti azokat, kik szenvednek, mint akkor szerette, midőn e földön élt. Fölkeresi őket csendes magánjukban, hová a világ zaja nem hat. Ő nem keresi a koronázott főknek és a világ hatalmasainak ragyogó palotáit, hanem a szenvedők egyszerű csendes lakait. Ő híven kíséri az egyszerű arató-pórt és nem távozik el az elmékedőtől, ki a hitben keres megnyugvást. Irgalmas samaritánusként hajol le a betegekhez, az irigység és hálátlanság által megalá-

zottakhoz, kik a világtól elhagyatva az útszélen fe-
küsnek, s így szól hozzájuk: „En vagyok a mester!
Te számkivetésben vagy, én társad leszek: egyedül
vagy, én megosztom veled az életet; lelked üres, én
betöltöm; neked nincs jövőd, itt van a menny; te
hazátlan vagy, én leszek hazád és nyugalmad.”¹⁾

III.

A tiszta lelkiismeret oly erőt kölcsönöz az em-
bernek, mely minden megpróbáltatás felett győzdel-
meskedik; mivel a fájdalmakat enyhíti, s a reménynek
táplálékot nyújt.

A történelemnek egy örökre nevezetes órájában
egy nagyszerű ellentét tárult föl az emberiség előtt:
Krisztus, a kereszten függve áldozatát volt végrehaj-
tandó, s mellette egy lator, kinek szintén meg kellett
hálnia. Egyenlő fájdalom, egyenlő kimúlás várakozott
mindkettőre, mégis mily nagy volt a különbség! A
gonosztevőnek, hogy rettenetes helyzetét elfeledje, nem
volt más segédeszköze, mint az átkozódás. Ő azon
öntudatban halt meg, hogy büntetését bűnei miatt meg-
érdemelte. Keménység nélkül múlt ki, de dicsőség
nélkül is. Krisztus szintén szenvedett testben és lé-
lekben, de csupán ő volt igaz. Ő azon tudattal adta
ki lelkét, hogy pályafutását jótétemények között fejezte
be; annak reményében, hogy meg fog dicsőíttetni; azon

¹⁾ Dupanloup gyászbeszéde Lamoriciera tábomok fölött.

örömmel, hogy a világot megváltotta és ugyanitt felállította oltárait.

Ily ellentétekből áll a világnak összes története. Egyesek szenvednek, mint a gonosztevő, hit, szeretet és remény nélkül. Ezekkel csakis saját lelkiismeretök társalog a keresztfán. Ők átkozódnak, vádolják az Istent, az embereket, a végzetet s öngyilkolásban keresnek menedéket. Ilyenek a gonoszok és istentelenek. Az igazak is szenvedhetnek és sírhatnak, de ők úgy szenvednek mint Krisztus, azon öntudattal, hogy Istent tisztelik, azon reménnyel, hogy a fájdalmat öröm követi és az angyalok arany edénybe gyűjtik könnyeiket, hogy azon helyre öntsék, hol a kegyelem forrása buzog, melyet az Isten tart fen a halandók számára.

Az ember élete folytonos megpróbáltatás, s mindig az marad, dacára minden fáradozásnak, melylyel az emberek a fájdalmakat kikerülni akarják. Ezer betegség támad meg bennünket s az érett korból csakhamar az aggkor gyarlóságaihoz jutunk. Szüntelen féltjük a hozzánk tartozók életét és egészségét. Legtöbben a szükség ellen harcolunk s majdnem mindnyájan unalommal küzdünk. Az élettapasztalat sokszor nem egyéb, mint azon meggyőződés, hogy a világon kiki csak önmagára számíthat. Hol van az az ember, ki reményében nem csalatkozott, kinek egyetlen öröme sem zavartatott meg, ki egy meghittjétől sem árultatott el? Hol van az, ki jognak gyakorlása közben soha sem vallott volna kudarcot? Hány rejtett kálvária, mennyi ismeretlen vértanú létezik! Hány ocsmány cse-

lékedet van, melyeket az egykorúak magasztaltak s az utódok sem bélyegeztek meg! De ha mindent felejtünk is, a halált nem felejthetjük. Nem azért, mintha nehezünkre esnék az életet elhagyni, hanem mivel a halál aggodalmait rettegjük kiállani, s félünk ezen ismeretlennek szemébe nézni és azoktól elválni, a kiket szeretünk. Ez a méreg vegyül szeretetünk közé, s nincs leány, nincs nő és anya, kinek szívét ez keserűséggel nem töltené be.

Élhet-e az ember ily körülmények között egy pillanatig is nyugalmasan? Azt felelem reá: élhet, ha lelkét az ártatlanság és bánat segélyével az éghez fűzi.

A ki minden ügyekezettel a földhöz tapad, bírja bár a világnak minden javadalálát, hasztalan sajnálkozással fogja magát táplálni vagy pedig elgyöngítő szomorúság között enyészik el. Nézzétek meg azt az asszonyt, a ki Poitier Diana név alatt ismeretes; az ő neve a Renaissans-kor minden díszét és csodáját emlékezetünkbe hozza. Halhatatlan művészek serege által van környezve és isteni vonásokkal ragyog az Olympon. Ezen örök ifjúságban viruló nő, az ő fél keresztény, fél pogány századára valódi csodás befolyást gyakorolt. Nyugodtan uralkodott a botrányok és a sok bűn közepette, melyről Bossuet azt mondja, hogy felcicomázva és kevélyen keresik a világosságot és mégis a legtisztább lelkiismeretet óhajtják bírni. Ő követeli a pénzt és uralmat, mindkettőt bírni fogja. Jelszava nagyravágyás és kevélység. Nyíl ő, ezen fölirattal: „Ez biztosan talál a hová céloz.” Növekvő és körüljáró hold ezen körirattal: „Míg csak az egész földgolyót be nem tölti.” Az ő temploma Anet bámu-

latra méltó vára, megszámlálhatatlan szobraival, nagy-szerű csarnokaival, a szemek óhaja és gyönyörködése szerint rendezett látkörrel. E rózsás kéj kertben, e zöld rónaságon, e vadregényes erdőségben úgy tűnik föl ezüst ívével s uralkodó szépségével Diana, mint valamely istenség. E varázsnő palotája bizonyos phantastikus jelleget visel magán, mely arabeskekkel és a szerelem jelképével van hímezve s a kápolna oszlopainak aranyzatán és azúrján, a korona felett a francia király és kedvese nevének kezdőbetűi díszlenek.

Azonban e nő a hízélgés és érzékiség diadala által nyert minden külső fény és kényelem mellett is alá volt vetve mindazon gyötrelmeknek, melyek az erkölcstelenség diadalát előbb vagy utóbb követni szokták, mert hiányzott nála a szív nyugalma s nyugtalan szívéből tört fel e kínos sóhaj: „A legalsóbb fokra szállottam alá, szenvedéseim mégis azt gyaníttatják velem, hogy a gyötrelmeknek legkínosabb órái még ezután következnek.

Menjünk hátrább egy századdal: Roueben vagyunk, egy sötét templomhajóban, hol a megfeszítettnek képe függ, mintha másodsor szenvedné a fari-zeusok csúfolódásait. E padokban csak oly arcokat lát az ember, amelyeken az erkölcsi romlottság minden szenvedélye visszatükröződik, az egyiken erőltetett alázatosság kinyomata látszik, míg a másikon lenéző büszkeség kifejezése ül, melylyel mindenki fölé emelkedve, saját szívében alkot magának Istent. E gyűlöletes arc alatt erőtelenség és határozatlanság lap-pang, ez örökös jelvénye a gyöngeségnek, mely gyű-

löli a felsőbbiséget, de a hatalmas előtt remeg és inkább tür, semhogy áldozat legyen. Végül becsületes arcokat is vehetünk itt észre, melyeken a szív küzdelme látszik, midőn a fellépő előítéleteket törekszik elfojtani.

Ez új synedrium előtt egy gyengéd szűz jelenik meg halványan, habozva, megtörve két hónapos rettentő fogsága által. E szűz d'Ark Janka. Az ő megjelenése oly izgalomba hozza a gyülekezet tagjait, mely a szentírás kifejezése szerint „az ördögök gyülekezetének ismertető jele. „A gyülekezet tagjai csak ravaszágból mérséklék haragjukat, s a vallatásnál az erőszakot csak azért mellőzik, hogy helyét a csalárdúság váltsa fel. Janka ennyi ellenség között magára hagyatva, védő és tanácsadó nélkül áll; egyedül lelkiismeretében keresve megnyugvást. Egyik pillanatban őszinte és naiv, mint egy gyermek, a másokban pedig szellemdús s ihletett; csüggedni nem tudó lelke erőt kölcsönözve kimerült testének, a bírák előtt is azon hőslélkű nőt tünteti fel, kit kevéssel előbb a csaták zajában oly elragadtatással bámultak.

Felviradt az 1431-ki év május 30-ika, egyike a legmeghatóbb és leggyászosabb napoknak azóta, midőn a világ a Golgotha drámáját lefolyni látta. Megtudja a szűz, hogy meg kell halnia és Anglia francia kezek által rakatja meg máglyáit. íme itt áll ő elhagyatva öröm-mámorba merült királyától „ezen szép siertől,” elhagyatva honfitársaitól, szívszorongásai között egyetlen résztvevő keblet nem találva! Megkapja a hosszú inget, mely az ő végső öltözékéül szolgál, fejére teszik az inquisitio által elítéltek főveget, ezután

megparancsolják, hogy lépjen a taligára. Mire a szűz elérékenyülve kiálta: „Rouen, Rouen, itt fogok meghalni? Oh Rouen igen félek, hogy te halálom miatt szenvedni fogsz!” Ezután térdre borula és imádkozok. A csaták angyala elrejtve villámain, most csak bárányszelídségét láttatá. Megbocsát a királynak, és népnek, mely annyi érdem után halált kiált reá. A máglya már készen van, csak áldozatára vár. Valjon lesz-e elég ereje a gyöngé szűznek a lángokkal, ezen bős elemekkel szembe szállani? Ide vértanúi erő szükséges, melyben a benső szózatnak és a testté lett Igének ereje egyesül, hogy az elhatározó pillanatban neki támaszul szolgáljon és hozzá így szóljon: „Janka te ártatlanul halsz meg, és kiömlő véred nagyobb hasznára lesz hazádnak, mint eddigi diadalmas hadjáratod, Janka reád most máglya vár, mint egykor reám a kereszt, mert, mint én, te is az igazságot szeretted, azonban ne félj, mert dicsőség is várakozik reád. Emléked a földön áldva lesz, és lelked édenemben fog tündöklenni.

Feszületet kért, melyet megindulással karolt át. Majd teljes nyugalommal lép a máglyára és húszezer ember hullat felette könyeket. A láng körülfolylja szűz testét, melyből e kiáltás hangzik föl: „Istenem! Jé zusom! Máriám!” Janka azon ponton áll, hogy kín-szenvedve, kínjaitól örökre megmeneküljön. Most már csak füstfellegen keresztül lehetett őt látni; de ime a szél szétnyitá az égő örvényt s Janka, Jézus kiáltással lehajtja fejét, és a fegyvernök, ki e második kálváriahegyén Longinus szerepét tölti be „Francia-

ország földéről egy fehér galambot látott égbe szállani.”

Sírjunk, de ne bámuljunk: a tiszta lelkiismeret minden vértanút határtalan lelkesedéssel tölt el, Sz. István vértanúval felkiáltanak: „Íme nyitva látom az eget, és az emberfiát az Isten jobbjára felől állani.” Krisztus mosolyog rájuk és e szavakkal hívja őket: „Még néhány pillanat és küzdelmeid véget érnek; helyed a győztesek között, a mennyei Atya tűzhelyénél készen van!”

IV.

E szó mennyi! a kétkedők részéről gúnyt idéz elő, pedig léte oly bizonyos, miként bizonyos az, hogy a lélek testben és test nélkül is élhet. Valjon miért kellene a léleknek meghalnia, ha porhüvelybe romba dül?

Tekintsünk meg egy szívet, mely szeretetének tárgyáért minden áldozatra kész; mely egyedül annak él, mely őt elragadtatással bámulja és önmagától mindent megtagad, csakhogy az boldog legyen. Az ily szívre nézve az áldozat szerencse, lelkesedését misem képes lehűteni, és hűségét sem az árulkodás, sem a becsmérlés, sem a halál meg nem törheti. Ő szeretetének minden kincsét egy idomtalan testre, egy beteg lélekre, egy hálátlan szívre pazarolja. Itt láthatni igazán a szeretetet az ő erejében és nagyságában, és az emberi-nem dicséretére legyen mondva, vannak szívek,

különösen női szívek, melyek ily szeretetre képesek. De mit tegyünk, ha a léleknek meg kell halnia? Válgjon a végesre utaljuk-e őt, holott a végtelenről álmodozik? Valjon csak e nyomorult lét korlátai közé zárjuk-e, holott az örökkévalók után sóhajt? Es mit mondjunk a szentekről, kiknek szívét a szeretet lépcsővé alakítá, hogy annak fokain a teremtőig felemelkedhessek? Tán reményükben meg lesznek csalatva? Tán e tiszta és erőteljes szeretet meg fog semmisülni? Bár sohasem nyilatkoztatta volna ki magát az Isten, ha az életnek e nagy igazsága csak csalétek vagy agyrém volna! Hisz ekkor csak az érzéketlenek részesülnének a legjobb sorsban! és minden bölcsesség annak elkerülésében állana, mi az életet valódi életté teszi! De nem így van ez! ne káromoljuk tehát Istent jóságának eltagadásával és művének elferdítésével.

A föld, siralom völgye és nem lehet a mi valódi hazánk. A lélek csak úgy kerülheti az unalmat, a fájdalmat, ha az eszményihez menekül; s e számára kétszen álló menhely talán a legérezhetőbb bizonyítéka annak, hogy a lélek halhatatlan. Midőn Bethoven megsüketült, akkor írta nagyszerű zenedarabjait; és a vak Milton képzelnie, előtte egy csodavilágot tárt fel teljes pompájával. A lángész nagyszerű művek létrehozására képes, azonban kitűnő ihletsége csak gyöngye viszhangja ama ihletségnek, mely onnan felülről adatik. Nem, az nem lehet, hogy a lélek – mely a világot átkarolja, kormányozza; s a világnak ura – a föld porává legyen. Bensőnk elég világosan mondja

nekünk! az égitestek megsemmisülnek és e megsemmisülést a lélek meg fogja látni; mert azok anyagból valók, míg a lélek szellem.

Hallottad-e valaha a pásztor dalszavát? Hallottad-e valamely ihletett művész olvadékony, mélabús zenéjét? Nemde megrendült egész lényed, és villamos borzongás futott keresztül tagjaidon? Lelked egész mélységéig meg lett hatva, keskeny láthatárod fátyola szétoszlott, és képzelmed áttört az égbolton, hogy a végtelenig emelkedhessek. Oh! e hangok benned ábrándokat keltének; ezek a hurokból kicsalt hangok, nyelveden, hazád nyelvén szóltak hozzád, s úgy tetszett, mintha a mennyből hangzottak volna le. Mindez elbájolt s könyekre készítetted téged. A sírás magasztos előjoga az embernek és a szív hatalmas vigasza! Nem az a valódi és legbensőbb öröm, mely nevetni készítet, hanem az, mely könyeket fakaszt. Oh ember! te képes vagy szeretni, gondolkodni és sírni: ebből következtek én a te nagyságod- és halhatatlanságodra.

Linné azt monda: adjatok nekem egy rovarszárnyat és én bebizonyítom nektek Isten létét. Épen ily joggal mondhatja bárki is: adjatok nekem művészi lelket, és én bebizonyítom nektek, hogy létezik menny. Nem tudom, hogyan van, de a lélek érzi, hogy ő itt számkivetett és tehetetlen, mégis oly szépségről álmadozik, melyet homályosan lát ugyan, de elérni nem képes. Átható tekintettel méri a távolságot, mely őt eszményi világától elválasztja és ennek látára a szomor érzete fogja el, melyből reá nézve a

szenvedések becses forrása fakad. Az ember, ki igazán az eszményire törekszik, távolból látja valódi hónát, és száműzött szívében felébred a honvágy. Hasonló Izrael fiához, ki Babylon folyóinál raboskodik, és a távolból álomként látja a kedves és tündöklő Jeruzsálemet. Hiában mondád neki: jer a mi ünnepeinkre és zengj örömdalokat: ő hárfáját a part szomorú füzére akasztá. S igazán elmondhatjuk róla, hogy ő a mennyből szállott a földre. Földi életében csak az szerez neki vigasztalást, ha mások által megbámult mesterművein a túlvilági fény egy sugarát visszaadni képes, mely őt eszményi világára emlékezteti.

„Van a földön is öröm, mely azonban nem tökéletes, mert a földi érzelmektől elfoglalt szív azt megrontja s a tökéletlenség és bizonytalanság tudata folyton fülünkbe hangoztatja: misem tartós! Az, hogy jobb sorsért sokat kell fáradoznunk, s hogy szükségünk van köny és sírásra, nem bizonyítanak egyebet, mint azt, hogy a menny örömei a menny számára rendelvek, s hogy a seraphok örökös elragadtatása bennüket itt a földön tönkre tenne és nem sokára kifárasztana.”¹⁾

Az Isten a mennyei örömökkel együtt meg fogja adni az erőt is, hogy azokat élvezhessük.

Ha lelkemnek testemmel együtt meg kell halnia, miért ruházott fel az Isten szabad akarattal, miért tett felelőssé cselekedeteimért? Miért tette a változhatatlant és örökké valót gondolkodásom állandó tár-

*) Hautefeuille asszony.

gyáva? Ha a sír a feledés fátyolát egyenlően borítja reánk, miért szerencsések akkor a gonoszok és miért szenvednek az igazak? Miért található büntetlen gonosztevőket és rágalmazott tiszteletreméltó egyéneket? Oh Istenem! kell, hogy létezzék igazság, lehetetlen, hogy az erény díjától megfosztassék; különben azt mondhatnók, Te egyformán tekintesz a jóra és gonoszra sz. Lajosra és Néróra sz. Terézre és Messalinára! És az emberi észnek jogában állana vizsgáztatni az istentelenek rágalmát: hogy az Isten nem igazságos!

Azonban ez nem áll, nem! mert óh Istenem Te oda fenn vársz reánk. Elmém, szívem, hitem mondja nekem, hogy Te minket nem azért teremtettél, hogy a mi nyomorúságunkon gyönyörködjél. Sajnos de igaz, hogy az élet nem egyéb, mint hosszú som a keserű csalódásnak! A nagy fáradtsággal összegyűjtött ismereteket elfeledjük, ma oly dolgokért lelkesülünk, melyek holnap nevetésre késztnek bennünket. Mi volna más az élet, mint egyhangú folyama a vitatkozásoknak, melyek bennünket kimerítenek, kételyeknek, melyek bennünket gyötörnek, unalmaknak, melyek bennünket elbágyasztanak? És ez lenne a mi végzetünk! S ez lenne végcélja óh Isten, bölcseségednek és szeretetednek!

Misem tökéletes ezen életben; kell tehát, hogy létezzék egy másik világ.

Valóban mi csak utazók vagyunk a háborgó tengeren és száműzöttek a földön. De hiszszük, hogy Te országodban vársz mindnyájunkra, mely egyszersmind

sajátunk is; oh jósgtjeljes Atya, isteni fiad egyedül csak azért szállott le hozzánk, hogy ezt tudunkra adhassa^ és hogy az utat, mely az örök nyugalom lakához vezet, járhatóvá tegye. Mióta ő eljött, mióta megváltott bennünket, e földön a szomorúság csak álom, a remény pedig valóság.

E szent remény a halállal küzködőknek szemeket adott, melyek a fénytengerben úszó menny közepében Krisztust látszanak szemlélni, és ajkakkal ruházta fel őket, melyek felnyílnak, hogy az angyalokkal együtt édeni dalokat zengedezzenek!

Kire nem hatott egy gyászfátyolba mélyen beburkolt nő? Kiben nem keltett tiszteletet lecsüggesztett szemeivel? Ő nem tekinget körül, ő egészen az elköltözötté. Nem csak férje, hanem a világ is meghalt már reá nézve. Mi lett belőle most? csak árnyék. Míg az előtt szép haja, fehér szalagba fonva díszíté homlokát; addig most megritkult fürtéi kuszáltan omolnak alá. Bájoló arca elveszte rózsáit és szemeinek, melyek a szíveket annyira felizgatták s egy hű férjnek gyönyörét képezték, minden varázsa eltűnt. Megfosztja a bánat minden szépségétől, kettő azonban mégis tulajdona marad: az egyik a csodálatos tisztaság, melyet Isten az ártatlan nőnek vigaszul adott; a másik szelídsége, mely a gyász napjaiban ékességül szolgál. Ha bár a megpróbáltatás és szenvedés testi ékeit mind elhervasztotta is, de szíve a szenvedések tüzeiben megtisztul s nemesebbé lesz. Az ablakon kitekintve látja, hogy a mezőt dér fedi és csillagok ragyognak az égbolton. Merengő tekintetet vetve a szomorú földre,

ragyogó égre, szívére teszi kezét, melynek dobbanását érzi, és így szól: A világ zaja, az ifjúság, csak tűnő álmokképek, melyekben a szív nyugalmat nem talál: de a magány, mely szent imára készíti a lelket, reményt s nyugalmat ad. Jó az Isten, és én téged viszont látandalak!

Mert lehetetlen, hogy csaljanak a tiszta szívnek szavai, melyek szüntelen arra hívnak fel: remélj! Azon boldog hazában, hová mi, mint fáradt utasok törekszünk, látni fogjuk azokat, kiket szeretünk, kikkel az igazság ösvényén együtt haladtunk. Ott lesz azon fényes ünnepély, hol a szellemek mindennek ismertetére jönnek, a szívek maradandó elragadtatással szeretnek, az akaratok teljes öszhangzásban lesznek, a lélek az Atyának szelíd és sugárzó tekinteténél hevílni fognak, ki mindazokat boldogítani akarja, kik őt szeretik.

Oh mily szépek a zsoltárosnak ezen szavai! egyedül ezek elégítik ki a léleknek minden sóvárgását, midőn neki a legfőbb boldogságot ígérik a mindenhatóknak, ki a világokat csodálatos öszhangzásokkal együtt teremte, örökké gondja lesz kimeríthetetlen kívánságunkra. Azért az én paradicsomom nem olyan, mint talán egy rubinokból épült mérhetetlen székes-egyház, melyben énekelnek ugyan, de az unalmat elfojtani mégis igen nehéz: az én édenem olyan, mint a végtelen világok összege, melyek a szeretet nagy törvénye által központjukban, az Istenben egyesülvék. Oh egek, ki szemlélhetne titeket benső öröm

nélkül, myriádnyi fénylő csillagaitokban többé máinem aranszegeket lát, melyek azúrkék fátyolt erősítenek az ég kupolájához: hanem ép annyi sugárzó napot ép annyi csudálandó világ központjait, melyekben fölismerni véli az angyaloknak s azon tiszta lényeknek örömét, kiket a halál egy pillanatra tőle elválasztott. Oh fénylő fiastyúk oly annyira szeretlek, mint szeretem drága Jeruzsálemünk arany kupoláit; szeretlek, mint szeretem az oltárt, melyre én szegény kifáradt zarándok nemsokára fogadásomat és áldozatomat leteszem; szeretlek, mint ama tiszta lelkek dicsteljes hónát, „kik éheztek és szomjúhozták az igazságot és most kielégítették.”

A föld semmit sem képes felmutatni, mi a lelket fölemelni s a szívet megnyugtatni tudná. Egyedül az ég, mely a jövő élet reményét kelti fel bensőnkben, szépítheti meg a halált s kölcsönözhet szárnyakat a léleknek, hogy a föld fölé emelkedjék.

Midőn ősapáink aj harangot öntenek, meghatóan nyilváníták hitüket. Azon pillanatban, melyben az érc forrott az egyik ezüst tárgyat, a másik pedig aranyékszert dobott a forró ércanyagba, ezáltal a harangnak csengőbb és erősebb hangot kölcsönzendők. És ha megkondult a harang, mindenki adományát véle viszhangzani. A világ is ily csudálatraméltó harang, mely dicsdalt zengedez a Teremtőnek, mely által az ő nagyságát, bölcsességét és hatalmát hirdeti. Egyesítsük mi is ezen hang verseny nyel, mely az izsóptól és cédrustól, a férgecskétől s a csillagok-

tői a magasba száll, a mi áldozatunkat, nemes gondolatainkat, igazságosságunk műveit, a mi legbensőbb imáinkat; hogy tökéletessé tegyük annak nagyszerű öszhangzatát, hogy így egykor méltók lehessünk a szentek és boldogok honában az örökös Hosannát énekelni.

TARTALOM.

	Lap
I. Fejezet. Mi a lelkiismeret?	1
II. a A megtestesült Ige, mint a lelkiismeret helyreállítója	30
III. A lelkiismeret s a szabadság	60
IV. Azon alapelvekről, melyek a lelkiismeret irányadóiuul tekinthetők	88
V. Azon fő köteimekről, melyek a lelkiismeretből folynak.....	118
VI. Mikép altatják el a lelkiismeretet	154
VII. Miként ébreszti fel az ember a lelkiismeretet	184
VIII. Mennyire kell méltatnunk mások lelkiismeretét	218
IX. A tiszta lelkiismeret belső örömeiről.....	248